

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

146806

746806

MUHAMMET OĞLU MUSTAFA'NIN
XIV. YÜZYILDA YAZDIĞI ÇAĞDAŞ TEFSİRİN DİL
YORUMU

ULAŞ YILDIZ
2501010641

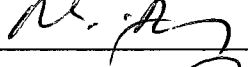

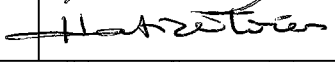
Prof. Dr. MUHAMMET YELTEN

İSTANBUL 2004

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Bilim Dalında 2501010641 numaralı ULAŞ YILDIZ'ın hazırladığı "MUHAMMED OĞLU MUSTAFA'NIN XIV.YIZYILDA YAZDIĞI ÇAĞDAŞ TEFSİRİN DİL YORUMU" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10. Maddesi uyarınca 06.12.2004 SALI günü saat.11.30.'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulü.*"ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUGUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF.DR.MUSTAFA ÖZKAN	Kabul	
PROF.DR.MUHAMMET YELTEN	Kabul	
DOÇ.DR.MUSA DUMAN	Kabul.	
DOÇ.DR.ALİ GÜZELYÜZ	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.HATİCE TÖREN	Kabul	

ÖZ

XIII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonlarına kadar sürmüş olan Eski Anadolu Türkçesi döneminde birçok eser meydana getirilmiştir. Bu eserler zamanın dil özelliklerinin anlaşılmasının yanında düşünce yapısının da filizlenmesine yardımcı olmuştur. Bu devirdeki eserler genellikle dini içeriklidir. İncelediğimiz eser de bu doğrultuda yazılmış Mustafa bin Muhammed'in "Tebâreke Cüzü Tefsiri" tercümesidir. Tefsir metnini transkripsiyonlu olarak Latin alfabesine çevirdik. Çevirdiğimiz metnin noktalama işaretlerini belirledik. Metinde geçen bütün cümleleri yapı bakımından değerlendirdik ve bir sınıflandırma gerçekleştirdik. Bu sınıflandırma içinde meal kısmını oluşturan cümlelerin genellikle Türkçenin cümle yapısına ters düştüğünü gördük. Cümleler kaynak dil yani Arapçanın cümle dizgesi ile sağlanmış, hedef dil Türkçenin cümle düzeni fazla dikkate alınmamıştır. Tefsir bölümündeki cümle yapıları arasında Farsçanın önemli cümle tipini teşkil eden ki'li cümleler de katılmış bu yolla cümleler gereğinden fazla uzatılmıştır. Ayrıca cümle başı edatları da cümlelerin genişlemesinde etkili rol oynamışlardır.

ABSTRACT

Since the Old Anatolian Turkish period that continued XIIIth century to XVth century many literatural works done. That works help us to understand the terms linguistic characteristics and thinking structure. Most of the works are religional contents because impact of Islam. The work I studied is one of the work written at that way: "Tebâreke Cüzü Tefsiri" by Mustafa Bin Muhammed. I translated it with transcription to Turkish. I did sentence studying, and classified them. Finally I recognised that sentencess are nonsuitable to Turkish sentence structure. Most of the sentencess in that work established in Arabic sentence structure and don't fit to Turkish sentence structure. Additionally, Persian characteristic sentence structures used at that works and it coused to unnecessary long sentencess.

ÖNSÖZ

Eski Anadolu Türkçesi ses ve yapı özellikleri bakımından farklı bir devirdir. Bu devirde özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok eser meydana getirilmiştir. Türklerin İslâmiyeti kabul etmiş olmaları, Arapça eserlerin Türkçe'ye çevrilmesini zorunlu kılmıştır. Tercüme ve tefsir çalışmalarının bu çeviri döneminde önemli bir yeri vardır. Çünkü Kur'an tercümeleri ve tefsirleri zamanın ruhunu yakalamak açısından çok mühimdir.

Dönemin düşünce atmosferinin belirlenmesinin yanında dil özelliklerini de tercüme edilmiş bu eserlerden anlayabiliyoruz. Bizim incelediğimiz tercüme Mustafa bin Muhammed'in gerçekleştirmiş olduğu "Tebâreke Cüzü Tefsiri" tercümesidir.

Türkler X. asrın ortalarından itibaren toplu olarak kabul ettikleri İslam dininin esaslarını öğrenmek maksadıyla Kur'an'ı tercüme etmeye başlamışlardır. Şamanoğulları zamanında Taberi tefsirinin Farsça'ya çevrisiyle başlamış olan tercüme faaliyeti daha sonra Anadolu sahasına da yayılmıştır. Özellikle Horasanlı ve Maveraünnehirli bilginlerin oluşturduğu topluluk bu alanda önemli bir yer teşkil eder. Yapılan ilk tercüme genel itibarıyla kelime-kelime tercüme şekliyle yapılmıştır. Anadolu sahasında yapılmış ilk Kur'an tercümelerinin nerede bulunduğunu ve zamanımıza kadar ulaşıp ulaşmadığını bilmiyoruz. Bugüne kadar yapılmış tercümelerin bu ilk tercümelerden yola çıkılarak yapıldığı bilinmektedir. Bu tercüme bize XIV. yüzyıl Anadolu Türkçenin tercüme manzarası hakkında bir fikir vereceği kanaatiyle incelemeye yöneldik. Metnimiz *Mülk* suresi ile başlayıp *Kalem*, *Hakka*, *Mearic*, *Nuh*, *Cinn*, *Müzzemmil*, *Müddessir*, *Kıyamet*, *Mürselat* ve *İnsan* surelerini içine almaktadır. Müellif eserinde *Mülk* suresine önemli bir yer vermiştir. Yapılmış olan tefsirin neredeyse yarısından çoğunu bu surenin tefsirine ayırmıştır. *Mülk* suresi üzerinde çalışma yapıldığı için bu sure tefsirini tezimize dahil etmedik. Fakat Cüz, *Mülk* suresinin adı ile anılmasından dolayı tezimizde ilgili surenin tefsirinden de yararlanılarak sure hakkında kapsamlı bilgi verilme yoluna gidilmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde “Mülk Suresi”nin Kur’an bağlamında yeri, anlamı ve önemi üzerinde durduk. İkinci bölümde Mülk suresinden sonra gelen surelerin Arap harfli metnini transkripsiyonlu şekilde Latin alfabesine aktardık. Üçüncü bölümde ise bu metinde geçen cümleleri yapı özellikleri bakımından değerlendirdik.

Tez konusunun belirlenmesinde, çalışmalarım sırasında karşılaştığım sorunların çözümünde bilgisinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Yelten’e şükranlarımı arz ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ:TERCÜME, KUR'AN TERCÜMELERİ VE ANADOLU'DA YAPILMIŞ KUR'AN TERCÜMELERİNE KISA BİR BAKIŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM:.....	8
I. MÜLK SÜRESİ.....	8
I.II. MÜLK SURESİ TEFSİRİ	9
I.II.I Yazarı (Muhammet bin Mustafa)	10
I.II.II.Yazılış Sebebi.....	10
I.II. III. Tercüme Tekniği ve Yorumu.....	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
II. MUHAMMED OĞLU MUSTAFA'NIN TEBAREKE CÜZÜ TEFSİRİ (1-39. VARAKLAR).....	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	61
III. CÜMLE	61
III.I. CÜMLENİN ÖGELERİ.....	62
III.I.I. Yüklem.....	63
III.I.II. Özne.....	64
III.I.III. Nesne.....	65
III.I.III.I. Belirtili Nesne.....	65
III.I.III.II. Belirtisiz Nesne	65
III.I.IV. Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç).....	66
III.I.V. Zarf Tümleci	67
III.II. YAPILARI BAKIMINDAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	68
III.II.I. Basit Cümle.....	68
III.II.I.I. Basit İsim Cümlesi.....	69
III.II.I.II. Basit Fiil Cümlesi.....	71
III.II.II. Birleşik Cümle.....	88
III.II.II.I. Yapıları Bakımından Birleşik Cümleler.....	90
III.II.II.I.I. Şartlı Birleşik Cümle.....	90
III.II.II.I.I.I. Yapı Bakımından Şartlı Birleşik Cümle.....	90
III.II.II.I.I.I.I. Basit Şartlı Birleşik Cümle.....	90

III.II.II.I.I.I.II. -SA Eki Dışındaki Yapılarla Kurulu Şartlı Birleşik Cümle.....	93
III.II.II.I.I.I.III. Genişlemiş Şartlı Birleşik Cümle.....	93
III.II.II.I.I.I.III.I. Yardımcı Cümlesi Genişlemiş Şartlı Birleşik Cümle.....	93
III.II.II.I.I.I.III.I.I. Yardımcı Cümlesi Ki'li Birleşik Cümle Olan Şartlı Birleşik Cümle.....	93
III.II.II.I.I.I.III.I.II. Yardımcı Cümlesi Zincirleme Yapılı Olan Şartlı Birleşik Cümle.....	95
III.II.II.I.I.I.II. İşleyiş Bakımından Şartlı Birleşik Cümle.....	96
III.II.II.I.I.I.I. Basit Şartlı Birleşik Cümlede Yardımcı Cümlenin Temel Cümleye Göre İşleyişi.....	96
III.II.II.I.I.I.I.I. Yardımcı Cümlesi Zarf İşleyişinde Olan Basit Şartlı Birleşik Cümle.....	96
III.II.II.I.I.I.I.II. Yardımcı Cümlesi Özne İşleyişinde Olan Basit Şartlı Birleşik Cümle.....	98
III.II.II.I.I.I.II.II. Genişlemiş Şartlı Birleşik Cümlede Yardımcı Cümlenin Temel Cümleye Göre İşleyişi.....	99
III.II.II.I.I.I.II.I. Yardımcı Cümlesi Ki'li Birleşik Cümle Olan Şartlı Birleşik Cümlelerin İşleyişi.....	99
III.II.II.I.I.I.II.I.I. Ki'li Yardımcı Cümlesi Özne İşleyişinde Olan Şartlı Birleşik Cümle.....	99
III.II.II.I.I.I.II.I.II. Ki'li Yardımcı Cümlesi Yer Tamlayıcısı İşleyişinde Olan Şartlı Birleşik Cümle.....	100
III.II.II.I.I.I.II.II.I. Yardımcı Cümlesi Zincirleme Şartlı Yapılı Olan Şartlı Birleşik Cümlelerin İşleyişi.....	101
III.II.II.I.I.I.II. Ki'li Birleşik Cümle.....	102
III.II.II.I.I.I.I. Ki'li Birleşik Cümlelerde 'Ki' Yardımcı Cümleyi Ana Cümleye Bağlayan Bir Bağlama Edatı İşleyişinde.....	104
III.II.II.I.I.I.I. Özne İşleyişindeki Yardımcı Cümleler.....	104
III.II.II.I.I.I.I. II. Nesne İşleyişindeki Yardımcı Cümleler.....	104
III.II.II.I.I.I.I.III. Yer Tamlayıcısı İşleyişindeki Yardımcı Cümleler.....	106
III.II.II.I.I.I.I.IV. Zarf İşleyişindeki Yardımcı Cümleler.....	106

III.II.II.I.II.I.V. Yüklem İsmi Yardımcı Cümleleri.....	108
III.II.II.I.II.II. Ki' Bir İsimle Onun Belirtici Unsuru Durumundaki Bir Cümleyi Birbirine Bağlar.....	109
III.II.II.I.II.II.I. Temel Cümle Öznesinin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri.....	109
III.II.II.I.II.II.II. Temel Cümle Yer Tamlayıcısının Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri.....	110
III.II.II.I.II.II.III. Ana Cümle Yüklem İsminin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri.....	111
III.II.II.I.II.II.IV. Temel Cümle Nesnesinin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri.....	112
III.II.II.I.II.II.V. Zincirleme Olarak Kullanılan Ki'li Birleşik Cümleler.....	113
III.II.II.I.III. Aktarma Cümleleri (İç İçe Birleşik Cümle).....	114
III.II.II.I.III.I. İç Cümlesi Basit Cümle Olan Aktarma Cümleleri.....	114
III.II.II.I.III.II. İç Cümlesi Şartlı Birleşik Cümle Olan Aktarma Cümleleri.....	115
III.II.II.I.III.III. İç Cümlesi Aktarma Cümlesi Olan Aktarma Cümleleri.....	116
III.II.II.I.III.IV. İç Cümlesi Sıralı Cümle Olan Aktarma Cümleleri.....	119
III.II.II.I.III.V. İç Cümlesi Ki'li Birleşik Cümle Olan Aktarma Cümleleri.....	120
III.II.II.I.IV. Edatlı Birleşik Cümle.....	121
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	125

KISALTMALAR

s.	: Sayfa
a.g.e.	: Adı geçen Eser
c.	: Cilt
bk.	: Bakınız
y.	: Yaprak
trc.	: Tercüme

GİRİŞ:TERCÜME, KUR'AN TERCÜMELERİ VE ANADOLU'DA YAPILMIŞ KUR'AN TERCÜMELERİNE KISA BİR BAKIŞ

TERCÜME

Tercüme kavramının kökü, dört harfli (t-r-c-m-) fiilidir. Lügat kitapları genel olarak tercüme kelimesini bir kelamı bir dilden başka bir dile çevirmek gibi bir manaya alırlarsa da, bu kelimenin bundan başka manaları da vardır. Başka bir deyişle tercüme kendine ait usulleri, ilke ve meseleleri olan, lisanla alakalı bir tahlil, bir analiz meselesidir.¹ Basit bir tanım getirecek olursak bir dildeki ifadelerin başka bir dile aktarılmasıdır da diyebiliriz.² Tercüme kavramına bugünkü çeviri biliminin perspektifinden baktığımızda, alanı çok gelişmiş bazen de daralmış bir kavram olarak görürüz. Bazı bağlamlarda kuru bir aktarım, bazısında orijinal bir sanat, bazısında bir tefsir, bazılarında ise tevil görünümündedir. Esasta tercüme, anlamayı ve anlatma sanatını kuşatmış bir kavram olarak da buluruz.³ Tercüme işini yapan kimseye tercüman denilmiştir.⁴ Osmanlıca Türkçe Lügat'ta tercüme; çevirme, dilden dile çevirme, terceman, tercüman, çevirici, dilmaç şeklinde açıklanmıştır.⁵ Tercümenin başka türlü tarifi de, bir dili kendi dilinden başka bir dile tefsir edip açıklamaktır. Bu tarifte tefsirleri de tercüme kümesinde ele alabiliriz.⁶ Mütercim veya tercümanın bu işi yapabilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Her lisanın kendine has özellikleri var olduğu düşünülürse tercümanın evvela lisan gerçekliğini kavraması ve onu değiştirip çevirdiği lisanın zeminine oturtması gerekir.⁷ Tercüman her yazı çeşidinin kendine has kuralları ve kendine ait bir perspektif isteyeceğini göz önünde bulundurmalıdır. Eğer mütercim edebi bir metni tercüme ediyorsa edebiyattan, felsefi bir metni tercüme ediyorsa felsefeden anlamalıdır.⁸ Özellikle müslümanlar için kutsal sayılan Kur'an-ı Kerim gibi metinleri tercüme etmeye çalışan bir tercümanın

¹ Gürbüz, Faruk, Tercüme Problemleri ve Mealler, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s.72

² Sarıkaya, Muammer, "El-Cahiz'dan Es-Safediye Çeviri Teorisi", Bilimname, Kayseri, 2003/3 s.133.

³ Gürbüz, Faruk, a.g.e., s.72-73

⁴ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, I/69

⁵ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1997, s.1083.

⁶ Eroğlu, Ali, Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 2002, s.6.

⁷ Cary, Edmond, Çeviri Nasıl Yapılmalı ?, trc. Çamdereli, Mete, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, önsöz, s.15.

⁸ Gürbüz, Faruk, a.g.e.,sonuç.

çok geniş bir ilmi ve edebi tecrübeye sahip olması gerektiğini irdelemekte fayda olduğunu belirtmek isterim.

TERCÜME ÇEŞİTLERİ

Tercüme faaliyetine başlamadan önce, metnin öncesini ve sonrasını tespit edebilmek, bir metot ve ilkeyi tercih etmeden önce tercümenin ne için veya kim için çevrildiğinin, olayın veya durumun zaman ve mekânının bilinmesi, tercümede tercih edilecek yöntemin belirlenmesine yardımcı olacaktır.⁹ Tercüme, tarihi boyunca birçok amaç ve ilkeye bağlı olarak yürütülmüş olduğundan tercümelerin çeşitlenmesine bu amaç ve ilkelerin sebep olduğunu söyleyebiliriz. Kimi mütercimler tercümeyle bir dilsel aktarım olarak görmüş, anlamayı okura bırakmışlardır. Burada amaç, metni anlamsal bir analize tabi tutmak, okura açıklama yapmak ve söz nasıl söylenmişse onu öylece aktarmaktır. Bu anlayışın sonucunda kelimesi kelimesine tercüme dediğimiz tercüme faaliyeti ortaya çıkmıştır. Meallerin büyük bir kısmı bu anlayış ekseninde yazılmıştır.¹⁰

Kelimesi kelimesine tercümenin diğer bir adı da harfi tercümedir. Harfi tercümede esas, bir ibareyi tamamı tamamına karşılayacak başka bir ibareye çevirmektir. Bu tercüme şeklinde bir eseri veya metni yazıldığı dildeki anlamdaş kelimelerle çevirerek yapılabileceği gibi, başka dillere ait aynı manaya gelen kelimelerle de yapılabilir. Harfi tercüme aslın tam dengi olmak, aslının manasını tamamen ifade etmek, aslının üslubunu, belagatini, nüktelerini birebir karşılama esası üzerinedir. Fakat bu tercüme zor bir tercüme çeşididir. Tercümanların arasındaki üslup farklılıkları, dillerdeki sözlükler arasındaki kelime farklılıkları, bu tercümenin yapılmasında bir nevi engel teşkil eder.¹¹

Tercüme tarihi boyunca kelimesi kelimesine tercüme tekniğinden başka, tefsiri tercüme tekniği de kullanılmıştır. Tefsiri tercümede mütercim aslın delaleti ettiği manayı kasteder ve onu anlar.¹² Asıldaki kelimelerin üzerinde durmadan bu

⁹. Çamdereli, Mete, a.g.e., s.13,17.

¹⁰. Gürbüz, Faruk, a.g.e., s.76.

¹¹. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l Müfessirin, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, s.100.

¹². Gürbüz, Faruk, a.g.e., s.78.

kelimeleri diğer dildeki anlamlarına değiştirmeye çalışmadan, eseri asıl manasına uygun bir şekle dönüştürme ve yorumlama çabası içindedir. Bu tercüme aslın aynısı olmayıp bir nevi onun mealini bir derece de olsa açıklamadır da diyebiliriz. Tefsiri tercümeğe yukarıdaki anlatımlardan da yola çıkararak bir nevi tefsir de diyebiliriz. Kur'an'ın tercümesinde bu yöntem uygun görülmüştür.¹³

KUR'AN-I KERİM TEFSİR VE TERCÜMELERİ

Tefsirin bir çeşit tercüme özelliği taşıdığı düşüncegi kabul edildiğine göre Hz. Muhammed'in hadis mecmualarının çeşitli babları arasında ve rivayet tefsirleri arasında görülen Kur'an-ı Kerim'e ait açıklamalarını ilk tefsir örneği olarak düşünebiliriz. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'i en iyi anlayan ve onu en iyi şekilde insanlara sunan Hz. Peygamberdir. Zira onun en asli görevi Kur'an'ı Allah'tan alıp insanlara tebliğ edip, sözleriyle onu açıklamaktır. Nitekim Kur'an'da ona bu görevi bildirilmiştir.¹⁴ Yukarıda belirttiğimiz mecmualardaki tefsirlerin bir kısmı kelimesi kelimesine, bir kısmı ise tefsiri tercüme niteliklerini taşır. Mesela Hz. Peygamber Bakara suresi 57. ayette geçen "men" kelimesini tefsir ederken "mantar'a 'men' denir" demesi bu günkü kelimesi kelimesine tercüme tekniğine bir örnek sayılabilir. Yine Bakara suresi 187. ayette geçen beyaz iplik ve siyah iplik sıfat tamlamalarını iplik olarak anlayan Adiyy b. Hatim'e, "hayır bilakis o, gecenin siyahı ve gündüzün beyazıdır" demesi Kur'an'ın tefsiri tercüme şekline bir örnek teşkil eder.¹⁵ Hz. Peygamberin vefatından sonra tefsir hareketi sahabeler arasında devam etmiştir. Sahabe bunu yaparken, önce Kur'an-ı Kerim'e başvuruyor anlayamadıysalar Hz. Peygamber'e yine anlayamadıysalar içtihat ve oylamaya başvuruyorlardı. Bu tefsir hareketi sırasında diğer ilahi kitaplara ve kitap ehli bilginlerine de başvuruyorlardı fakat bunların Kur'an'la elişmemesine oldukça dikkat ediliyordu.¹⁶ Sahabeden sonra Tabiiler, özellikle dört halife devriyle beraber İslam devletinin büyümesiyle ve bünyesine yeni topraklar, yeni kültürler katmaya başlamasıyla birlikte Arap olmayan

¹³. Bilmen, Ömer Nasuhi, a.g.e., s.100.

¹⁴. 16/Nahl suresi, ayet 44.

¹⁵. Gürbüz, Faruk, a.g.e., s.24.

¹⁶. Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s.1/69

Müslüman unsurların İslam'a ilgileri artmıştır. Hal böyleyken, Araplar dini ilimler yerine siyasete yönelince tefsir hareketi Arap olmayan ve genel olarak Mevali denilen şahsiyetler tarafından ele alınmış ve bu alanda önemli kişilikler yetişmiştir.¹⁷ Mevali'ler sonradan Müslüman oldukları için İslamiyet'i farklı yorumlamışlardır. Bu farklılığın sebebi bu kimselerin eski din ve kültürlerinin etkisi altında kalmalarıdır. Bunun sonucunda tefsir tabakadan tabakaya intikal etmeye başlamış her tabakanın kültürü farklı olduğundan, bu tabakalardaki müfessirler de ona yeni şeyler katmışlardır. Tabiiilerde tefsir daha çok rey sistemiyle yapılmaktaydı. Bu sayede kendi fikirlerinin yanında yaşadıkları toplumun fikirlerini, düşüncelerini, yaşayışlarını da yansıtmışlardır.¹⁸ Tefsir hareketi İslam'ın ilk zamanlarında itibaren hızla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmenin önemli bir kısmını siyasi ve dini kimlikleri ile meydana gelmiş olan fırkalar oluşturmaktadır. Bu fırkalar Müslüman kimlikleri ile beraber yaptıkları işlerin doğruluğunu, ayetleri kendi düşünceleri doğrultusunda yorumluyorlardı. Bu anlayışın sonucunda tefsir çok yönlü bir yola girmiştir.¹⁹ Bu çok yönlülük çeşitli tefsir anlayışları meydana getirmiştir.²⁰ Kur'an İnsanların yaratıcısından farklı dilleri konuşan insanoğullarına, kelimeyi tevhidin manasında birleştirici bir çağrı yapan evrensel bir hitaptır. O halde insanlık bu dille karşı karşıya getirilmelidir.²¹

Sonuç olarak Kur'an'ın anlaşılmasında tefsir ve tercümenin önemini bir kez daha anlayabiliyoruz. Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olan bu hareket bir yönde olamayacağı gibi, fazla karmaşık bir yapı da içermemelidir. Tercüme faaliyeti insanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde fakat Kur'an'ın anlamını saptırmayacak şekilde olmalıdır.

¹⁷. Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s.1/113-114.

¹⁸. Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s.1/115.

¹⁹. Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s.1/303.

²⁰. Bunun için bk., Eroğlu, Ali, Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 2002

²¹. Gürbüz, Faruk, a.g.e., sonuc.

İLK KURAN TERCÜMELERİ

Kur'an-ı Kerim'in anlamının kavranması için Arapçadan diğer dillere çevrilmesi, onun anlaşılması ve idrak edilmesi bakımından çok önemli olmakla beraber din açısından da bir sakınca görülmemiştir. Kur'an tercüme İslamiyet'in ilk zamanlarında, Hz. Muhammet zamanında küçük surelerin Farsçaya çevirisi şeklinde başlamıştır. Bu hareket daha sonraki asırlarda gelişmiş ve bütün doğu ve batı dillerine çevrilmiştir. Kur'an'ın çevrildiği dillerin sayısının 100'den fazla olduğu araştırmalarda belirtilmiştir.²²

ANADOLU SAHASINDA YAPILMIŞ OLAN KUR'AN TERCÜME VE TEFSİRLERİ

İslamiyet'i kabul eden toplumlar İslam'ı anlamak, onun gereklerini yerine getirmek ve kabul ettikleri din için neler yapmaları gerektiğini öğrenmek amacıyla Kur'an'ı kendi dillerine tercüme etme çabası içine girmişlerdir. Türkler de X. asrın ortalarından itibaren toplu olarak kabul ettikleri İslam dininin esaslarını öğrenmek maksadıyla Kur'an'ı tercüme etmeye başlamışlardır. Kur'an önce Samanoğullarından Emîr Mansur b. Nuh (350-365, h/961-976m) zamanında Taberi tefsirinden Farsçaya çevrilmiştir. Bu tercüme, Horasanlı ve Maveratünnehirli bilginlerden kurulan bir heyet tarafından yapılmıştır. Bu heyette Türk üyeler de bulunmakta idi.²³ Anadolu sahasında yapılmış olan ilk Kur'an tercümesi Farsçaya yapılan tercümeyle aynı zamanda yapılmakla beraber, Farsçaya yapılan tercüme heyetinin içerisinde bulunan Türk üyeler tarafından meydana getirilmiş de olabilir. Bu tercüme kelime-kelime bir tercüme olup Taberi tefsirinden yapılan kelime-kelime Farsça çeviriye dayanıyordu. Kur'an'ın Anadolu sahasında yapılmış ilk tercümesinin Farsçaya yapılan tercümeden, yaklaşık bir asır sonra meydana getirildiği de bazı

²² Kur'an'ın tercüme tarihiyle ilgili daha fazla bilgi için bk. Hamidullah, Muhammet, Kur'an-ı Kerim Tarihi, İstanbul, 1965, s.64-68; Doğrul, Ömer Rıza, Kur'an Nedir? İstanbul,1927, s. 79-96.

²³ Togan, Zeki Velidi, Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, III, 1959-1960, s. 135.

araştırmacılar tarafından söylenmiştir.²⁴ Anadolu sahasında yapılmış ilk Kur'an tercümelerinin varlığı bilinmemekle beraber, bugüne kadar yapılmış tercümelerin bu ilk tercümelerden yola çıkılarak yapıldığı muhakkaktır. Özellikle Selçuklular devrinde Kur'an tercümeleleri daha çok Farsça ve Arapça dilleriyle yapılmıştır. Bunun sebebi Selçukluların Arapça ve Farsçayı kendi milli dillerinden üstün tutmalarıdır.²⁵ Bugün elimizde bulunan Farsça Kur'an tercümeleri bu devirden kalmadır. Selçuklu devletinin dağılmasından sonra tercüme faaliyetleri Anadolu Beylikleri döneminde de devam etmekle beraber bu dönemdeki tercümeler ilk dönemin aksine kelime-kelime değil tefsirî tercüme şeklinde dir. Ayrıca daha çok küçük surelerin tercümesi yapılmıştır. Anadolu'da tefsir ve tercüme faaliyetlerinin en ciddi ve kapsamlı bir şekilde yapılması eldeki en eski nüshalara göre XIV. yüzyılda Osmanlı devletinin kuruluşundan bir asır sonra başlamış olduğu tahmin edilmektedir.²⁶ Buradaki tercüme faaliyetleri iki koldan, Kur'an'ın uzun tefsirlerle Türkçeye çevrilmesi ve Kur'an'ın kelime-kelime tercüme edilerek Türkçeye çevrilmesi şeklinde gelişmiştir. Kur'an uzun tefsirlerle tercüme edilirken, bir kelimenin manası direk verilmemekle beraber kelimenin bulunduğu bütün surenin uzun cümlelerle tercüme edilmesi esası vardır. Bu tefsirlerin çoğu, Ebu'l-Leys es-Semerkandi'nin (ö.383/993) tefsiri esas alınarak yapılmış veya onun aynen tercümesidir.²⁷ Bir diğer tercüme kolu olan kelime-kelime tercümelerde ise Arapça bir kelimenin Türkçe bir kelime ile karşılanması yoluyla tüm kelimelerin tercüme edilmesidir. Burada eser tümüyle değil kelimelerin karşılıkları verilerek, surenin yorumu yapılmadan tercüme edilme söz konusudur. Bu tercümede ara sıra kısa açıklamalar ve yorumlar yapılsa da bunlar tercümeden ayrı tutulup sayfa kenarlarına yazılmaktadır. Bu çeşit tercümeler çok olmakla beraber yukarıda da belirttiğimiz gibi XIV. yüzyıl sonu ve XV. yüzyılın başlarında meydana gelmeye başlanmıştır.²⁸ Anadolu sahasında Kur'an tercüme ve tefsirlerinin, Doğu Türkçesiyle yapılan tercümelerle ilgisi hususunda, her iki saha ile ilgili eserler üzerinde yeterli çalışmalar mevcut olmadığından, şimdilik ilmi bir

²⁴. Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926, s. 192; İnan, Abdulkadir, Kur'an'ı-Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme, Ankara, 1961, s.8.

²⁵. Köprülü, Fuat, a.g.e., s. 239.

²⁶. Ateş, Ahmet, Burdur-Antalya ve Havalisi Kitaplıklarında Bulunan Mühim Eserler, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1948, c.II, sayı 3-4, s.172.

²⁷. İnan, Abdulkadir, a.g.e., s. 15.

²⁸. Gürbüz, Faruk, a.g.e., s.53.

kanaate varmak mümkün değildir. Bununla beraber, “satır arası” kelime-kelime tercüme geleneğinin Orta Asya’dan geldiği, kuvvetli bir ihtimal olarak ileriye sürülebilir.²⁹ Bu gelenek Moğollardan kaçıp Anadolu’ya gelen yahut Anadolu’ya Moğollarla gelmiş Harezmi ve Horasanlı bilginler tarafından getirilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Anadolu sahasında yapılmış ve Muhammet bin Mustafa’ya ait olan Tebâreke Cüzü Tefsirini incelemeye çalışacağız.

²⁹. Topaloğlu, Ahmet, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur’an Tercümesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, 1/1.

BİRİNCİ BÖLÜM:

I. MÜLK SÜRESİ³⁰

Mekke’de nazil olmuştur; 30 ayettir. Adını birinci ayetinde geçen “el-mülk” kelimesinden almıştır. Ayrıca Tebareke, Münciye, Mücadele, Mani’a, Vakiye adları ile de anılır. Bu sureyi her gece okuyanın, pek büyük sevaba nail olacağına ve surenin faziletlerine dair hadisler vardır.³¹ Surenin Peygamberliğin 1–5. yılları arasında nazil olduğu da söylenir.

İncelediğimiz eserde Mülk suresini, eserin yazarının kendine has üslubuyla yazmış olduğunu açıklamalardan da öğrenebiliriz. Müellif tefsirinde Mülk suresinin Vakıyâ ve Münciye isimleri ile de bilindiğini söyler. Vakıya’nın “saklayıcı”, Münciye’nin ise “kurtarıcı” demek olduğunu bildirir. Bunlardaki mananın ne olduğunu sorup yine kendisi cevap verir ve bu sureyi okuyanların “kor” azabından yani cehennem azabından onları koruyacağını söyler. Surenin bir kısım âlimlerce Mekke’de bazılarının göre ise Medine’de indiğini belirtir. Surenin otuz ayetten, üç yüz otuz kelimedenden ve bin sekiz yüz harften meydana geldiğini, bunların sayısında sırlar olduğunu ve bunları Allahın izniyle belirteceğini söyler. En sonunda da Hz. Muhammet’in ve diğer sahabelerin peygambere dayanarak söylediği sözlere yer verilir. Bu sözlere şöyle bir örnek verebiliriz: “Bir sûre vardır Tanrı kitâbında (7) ve ol otuz âyetdür. Kıyâmet gününde şefâ’at kılur, anı okıyanı tamudan (8) kurtarur, uçmaga girür.” Hz. Muhammet burada, Kur’an-ı Kerim’de otuz ayetten oluşan bir sure olduğunu, bu surenin onu okuyana kıyamet gününde şefaate edeceğini ve onu cehennemden kurtarıp cennete iletteceğinden bahsediyor. Yazar bunları da verdikten sonra surenin tefsirine başlar.

Eserde yazarın tercümesini yaptığı surenin sevabından ve faydalarından bahsettiğini ve bu surelerin hangi nedenle indirildiğini görürüz:

³⁰. Taqi-ud-Din Al-Hilali, Muhammet and Khan Muhsin, Muhammet, Interpretation of the Meaning of The Noble Qur’an, el-mülk, Hilal Publishing House, İstanbul 1994, sure 67, s.914

³¹. Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 86-A, Ankara, 2000, s.561.

“Sebeb-i nüzûlin, andan ma'nisin va'l-lâhü a'lem. Evvel mübâreklik için (9) peygâmbâr hadîsin yâd kılalum (hadîs) (1) bu hadîs (2) ma'nâsı oldur kim âhir zamân devleti Muhammed Mustafâ sallelâhü'aleyhi ve sellem (3) buyurur ki, 'âdil begler ve okıduğun dutan 'âlimler kaçan dünyâdan geçseler, sin (4) menziline geçseler, yir bularun etlerini yimez ve sünükleri çürimez, belki kıyâmete (5) degin şöyle tâze yaturlar dir.” (Mülk Suresi, y. 62a-62b).

Yazar surenin sağlayacağı sevaplardan sonra surenin manasını çeşitli ayetlerle de açıklar:

“ Sûretü'l-Mülk: (11) buna Mülk sûresi dirler ve Vâkı'a sûresi (12) dirler. Vâkı'a demek “saklayıcı” demek olur ve Münciye sûresi dirler, münciye demek “kurtarıcı” (13) demek olur. Ne-y-içün böyle dirler? Anun-uçun ki, okıyıcısını kor 'azâbından kurtarısar (1) ve bekleyiser. Bir niceler Mekke'de indi dirler ve bir niceler Medîne'de indi dirler. Âyetleri otuzdur (2) ve kelimeleri üç yüz otuzdur ve harfleri bin sekiz yüzdür ve bularun sağışında (3) sırlar vardur - inşâa'llâh- zikir eyleyevüz. Kâle Resülü'llâh -'aleyhi's-selâm- 4. (hadîs) 5. (hadîs) (6) Resülü'llâh hazıratı - 'aleyhi's-selâm- buyurur ki, bir sûre vardur Tanrı kitâbında (7) ve ol otuz âyetdür. Kıyâmet güninde şefâ'at kıılır, anı okıyanı tamudan (8) kurtarur, uçmaga girür. (Mülk Suresi, y. 64a-64b).”

Mülk suresini bugün, birçok yazarın yapmış olduğu Türkçe açıklamalı Kur'an mealleri ve Türkçe tefsirlerden de okuyarak içeriğini öğrenebiliriz.³²

I.II. MÜLK SURESİ TEFSİRİ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi dini içerikli eserlerin sıkça ele alındığı bir devredir. Bu devrede yazarlar o zamanki inanç ekseninde eserler medyana getirmişlerdir. Bunun yanında daha önce başkası tarafından yapılmış olan eserlerde mevcut dile aktarılmaya çalışılmıştır. “Mülk Süresi Tefsiri” de bu doğrultuda yapılmış bir tefsirdir.

³². Tekin, Ahmet, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, Tefsiri Meal, Kelam Yayınları, İstanbul, 2003, s.563.

I.II. I Yazarı (Muhammet bin Mustafa)

Eserin müellifi hakkında kaynaklarda hemen hemen hiç bilgi yoktur. Eserden yola çıkarak net olmasa da bir takım bilgilere ulaşabiliyoruz. Müellif eserini, İshak Beg bin Murat Arslan'ın bir hadisten etkilenecek böyle bir eser istemesi üzerine hazırlamıştır. İshak Beğin böyle bir eserin tefsirin yapılmasını Muhammet Bin Mustafa'dan istemesi onun bu alanda bilgili ve saygın bir kişi olduğunun bir ispatıdır. İncelediğimiz eserin bazı yerlerinde yazar eseri nasıl yazdığını anlatırken geçmiş âlimlerin bilgilerinden ve daha önce yapılmış buna benzer eserlerin okunmasının vermiş olduğu tecrübe ve Allahın yardımıyla bu eserini yazdığını belirtmesi onun tecrübeli ve âlim bir kişi olduğunun göstergesidir. Müellifin ne zaman doğup ne zaman vefat ettiği hakkında bilgimiz yoktur. Eserini sunduğu İshak Beg bin Murat Arslan'ın XIV. yüzyılda Anadolu Beyliklerinden İnanoğulları'nın döneminde (1276–1368) yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Muhammet bin Mustafa'nın da bu dönemde yaşamış olduğunu ve eserini bu dönemde meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

I.II. II. Yazılış Sebebi

Yazarın bilinen tek eseri İshak Beg bin Murat Arslan'ın isteği üzerine yazdığı Sure tefsirleridir. Muhammet b. Mustafa, Murat Arslan'ın kendisine önceki dönemlerde Arapça olarak yapılmış "Mülk Suresi" tefsirini Türkçeye çevirme istediğini eserinde belirtir. Ayrıca sade bir dille yapılacak tefsirden birçok kişinin yararlanabileceğini dolayısıyla okuyarak selamete ulaşacakları düşüncesini ifade eder:

"Begler fahrı (9) ve melikler serveri hüdāvendigārzāde-i a'zam sāhibi's-seyfi ve'l-ķalem (10) meliki'r-rikābi'l-ümemi menbai'l-cūdi ve'l-kereme'l-müşarū ileyh bi'l-fezāyili'r-revhā (11) niyyeti ve'l-hazayili'l-melekiyyeti fezāhirū hüsnün ve batınatükye ve rü'yetü emnün fetā'atehümüne (12) ķelebi'd-devlete ve'd-dīn İshāk Beg bin Murād Arslan el-mahsūsu bi-inayeti'r-rahmān (13) ebbeda'llāhü devletehümā bu za'īf du'ācısından Tebāreke tefsīrin Türkķe (62a)

(1) kılmak diledi ki, bir nice kişilerün zihnine müstakīm ola. Ümīzdür ki okıyanların (2) kurtulmaklığına sebep ola.” (Tebareke Suresi, y. 61b-62a).

Muhammet bin Mustafa eserini güç şartlarda, birçok eleştiri, birçok münakaşa içerisinde Allahın yardımını, onun cömertliği, iyiliği, adaleti, inayeti vs. dileyerek eserini Türkçeye çevirdiğini ve eseri meydana getirirken geçmişte okuduğu birçok tefsirin ve ilimlerin kendisine yardımcı olduğunu, bunların verdiği tecrübeyle bu işin altından kalktığını belirtir: “Bu za‘if miskīn dahı muvāfikāt yolın dutup, (3) muhālefetden kaçup, isti‘āneti Hāk’ dan dileyüp ve anun keremine inanup, (4) (āyet) hükmi birle nice letāyifler ve ‘acāyibler ve garāyibler (5) ki, üstādlar nefinden dinlemişdi ve dahı birince kitāblarda cem’(6) kılduğu dakīk sözlerle ki anı okımakdan cānlar sevinür, gözler yaşarur, gönüller (7) yirinden kopar, anların-ıla bu kitābı bezedi. (Tebareke Suresi, y. 62a).”

Metinden de anlaşıldığı üzere eser, doğrudan Kur’an’dan yapılmış bir tercüme değil, daha önce Arapça yapılmış bir tefsirin Türkçeye tercüme edilmesi yoluyla meydana getirilmiştir. Yazarın kendi açıklamalarından da anlıyoruz ki yazar bir sureyi tercüme edebilecek ilmi ve manevi bir alt yapıya sahiptir. Bu da tercüme yaparken bir mütercimde bulunması gereken en önemli vasıflardandır. Üzerinde çalıştığımız bölüm *Mülk, Kalem, Hakka, el-Mearic, Nuh, el-Cinn, el-Müzzemmil, el-Müddessir, el-Kiyame, el-Mürselat ve İnsan* surelerini de içine alır.

I.II. III. Tercüme Tekniği ve Yorumu

Tefsirin başında, yazarın belli bir metodu takip ederek eserini tercüme ettiği anlaşılıyor. Mütercim surenin tefsirine besmele ile başlıyor ve tefsire geçmeden önce surenin tanıtımını yapıyor. Bu tanıtımda surenin nerede indiği, kaç ayetten meydana geldiği ve kaç kelime ve harften oluştuğu yer almaktadır. Böyle kısa bir didaktik bilgiden sonra sureyi okumanın faydaları üzerinde geniş olarak durulmaktadır. Bilhassa sureyi okuyanlara bu okumanın neler kazandıracağını özellikle dile getiriyor. Böyle bir geniş tanıtımın arkasından surenin iniş sebebini çeşitli örnekler

vererek anlatıyor. Bu aşamadan sonra surenin manasını vermeye başlıyor. Ayetlerin anlamını ve tefsirini değerlendirirken Hz. Peygamberin sözlerine yani hadislere sıkça başvuruyor. Ayrıca tefsirin daha anlaşılır olması amacıyla hadislerden sonda olmak üzere çeşitli menkıbe ve hikâyelere yer veriliyor:

“ (1) Bismi'l-lâhi'r-raḥmāni'r-raḥim. (2) Nūn ve'l-ḳalemi. Bu süre Mekke'de indi. Āyetleri elli iki ve kelimeleri üç yüz harfleri (3) biñ iki yüz elli üçdür. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resūl ḥaziretinden işitdüm, eyitti: Ḳankı (4) kişi kim Nūn süresin okısa Ḥaḳ Te'ālā dīvānına Musā mertebesin yaza. Ḳavluḥū Te'ālā. Nun ve'l-ḳalemi (5) Bu Kasemdür Ḥaḳ Te'ālā ḳasem yāz kılur. Nūn için İbn-i 'Abbās birle Mücāhid eydür: Nūn (6) ol balıḳdur kim yiri götürür. Adı Behmūs'dur. Levtiyā daḫı dirler. Ol balıḳ deñiz içündedir. (7) Balıḳ deñiz şaḫrā üzerindedür, gögün yaşıllığı ol şaḫrādan olur, 2a şaḫrā öküz üzerindedür. (1) Öküz taḫte's-serā üzerindedür. Taḫte's-serādan aşığa ne varın, Ḥaḳ Te'ālā'dan artuk (2) kimsene bilmez. Bir gün şeytān vardı, ol balığa vesvese kıldı. Eyitti: Bu arḳaıdağı (3) debredüp helāk kılsana. Balıḳ diledi kim debrede-y-idi. Oloḳsā'at Ḥaḳ Te'ālā bir siñege (4) buyurdi. Geldi burnına girdi. Vardı beynisin ışırdı. Balıḳ feryaz kıldı. Andan (5) Ḥaḳ Te'ālā siñege buyurdi. Çıkdı balıḡuñ önünde ḳondı. Ḳaçan balıḳ debrenmege ḳaşd (6) kılsa, ol siñek balıḡuñ burnına girmege ḳaşd kılur balıḳ andan ḳorḳub deprenmez. Tā ḳıyāmete (7) deḡiñ ol siñek aña müvekkeldür... Ve'l-ḳalemi vemā yeşürüne. (Tebareke Suresi, y.1b-2a).”

Yukarıda da görüldüğü gibi iki ayet arasında birçok yorum ve menkıbe girmiştir. Bu durum eserin tümünde görülmez bazen de ayet verilir ve hemen arkasından açıklaması yapılır:

“ Elḫāḳḳatü. (9) Ḳıyāmet adlarından bir addur ma'nisi oldur, eydür ḳıyāmet ḫaḳdur. Melḫāḳḳtü. Ve ne durur ḳıyāmet (10) ya'nī şevāb kime mustaḫıḳ ise şevāb vire ve 'azāb kime lāyık ise 'azāb vire. Vemā edrake melḫāḳḳatü. (11) Ve sen ne bilürsin yā Muḫammed ol ne gündür. Kezzebet semüdu ve'ādu bilḡari'ati. (Tebareke Suresi, y. 8b).”

Tefsirde Arapça olan yani tercüme edilecek olan kısım kırmızı mürekkeple yazılmış, ardından Türkçe olarak açıklamalar getirilmiştir:

“Ve inne leke lā ecren ğayre memnūnin. Ve sañadur mertebeler uçmağda hiç eksüksüz (9) kesilmedin anıñçün kim benim vañyūmi degürdüñ renc ve zahmet gördüñ. 2b/8”

“Ve inneke le‘ālā huluğın ‘azīmın. (10) Ve sensin ‘azīm, ulu ve eyü hulū. 2b/9”

“Şümme innī de‘avtühüm ciğāran. Andan ben oğıdum bunları āşikāra. 16a/10”

Mütercimin takip ettiği bu tefsir/tercüme metodu Türk dilinin gelişmesine çok yarar sağlamıştır. Her şeyden önce anlatılan menkıbelerin, hikâyelerin ihtiva ettiği kelimeler hem arkaik hem de o döneme has unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca bu tercüme metodunun bir başka önemli tarafı da Arapça kelimelerin türkçe karşılıklarını vermesi bakımındandır. Mesela mütercim **vakıyâ** kelimesine türkçe karşılık olarak “saklayıcı”yı, **münciye** kelimesine ise “kurtarıcı” kelimesini türkçe karşılık olarak vermiştir. Tefsir buna benzer örnekleri ihtiva etmesi yönünden orijinallik arz etmektedir.

Sonuç olarak üzerinde çalıştığımız bu tefsiri, modern tercüme ve tefsir tekniği bağlamında değerlendirecek olursak yazarın “tefsirî tercüme”ye yakın bir metot takip ettiğini söyleyebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MUHAMMED OĞLU MUSTAFA'NIN TEBAREKE CÜZÜ TEFSİRİ (1-39. VARAKLAR)

- 1b (1) Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. (2) Nūn ve'l-ḳalemi Bu sūre Mekke'de indi. Āyetleri elli iki ve kelimeleri üç yüz, ḥarfleri (3) biñ iki yüz elli üçdür. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resūl ḥaziretinden işitdüm, eyitti: Ḳanḳı (4) kiři kim Nūn sūresin oḳısa Ḥaḳ Te'ālā dīvānına Mūsā mertebesin yaza. Ḳavluhū Te'ālā: Nūn ve'l-ḳalemi (5) Bu ḳasemdür. Ḥaḳ Te'ālā ḳasem yāz kılur. Nūn için İbn-i 'Abbās bir-ile Mücāhid eydür: Nūn (6) ol balıḳdur kim yiri götürür, adı Behmūs'dur, Levtiyā daḫı dirler. Ol balıḳ deñiz içündedir. (7) Balıḳ deñiz şaḫrā üzerindedür, gögün yaşıllığı ol saḫrādan olur. Saḫrā öküz üzerindedür.
- 2a (1) Öküz taḫte's-ḫerā üzerindedür. Taḫte's-ḫerādan aşıa ne varın Ḥaḳ Te'ālā'dan artuḳ (2) kimsene bilmez. Bir gün şeytān vardı, ol balıḳa vesvese ḳıldı, eyitti: Bu arḳañdağı (3) debredüp helāḳ ḳılsana. Balıḳ diledi kim debrede-y-idi. Oloḫsā'at Ḥaḳ Te'ālā bir siñege (4) buyurdu. Geldi burnına girdi. Vardı beynisin ışırdı. Balıḳ feryāz ḳıldı. Andan (5) Ḥaḳ Te'ālā siñege buyurdu. Çıḳdı balıḳuñ öñinde ḳondu. Ḳaçan balıḳ debrenmege ḳaşd (6) ḳılsa, ol siñek balıḳuñ burnına girmege ḳaşd kılur, balıḳ andan ḳorḳup deprenmez. Tā ḳıyāmete (7) deḡiñ ol siñek aña müvekkeldür Ḥaḳ Te'ālā fermanı birle Žehḫāk eydür: Nūn divitdür (8) görmez misin ḳalemi ? Anuñ birle yād ḳıldı. Mu'aviye eydür: Nūn levḫdür nūrdan, ve'l-ḳalemi (9) ol ḳalemdür ki Ḥaḳ Te'ālā ilk anı yaratdı nūrdan. Uzunı biş yüz yıllık yoldur. Andan (10) Ḥaḳ Te'ālā ḳaleme buyurdu: Levḫ üzerine yazḡıl, didi evvelden āhire deḡin ne kim olısdur. (11) Ḳalem yazdı, evvelki yazdı, lā'ilāhei'llāllāhu yazdı. Andan Ḥaḳ Te'ālā ḳaleme naḫar ḳıldı. Ol (12) heybetden ḳalem iki şak olup yarıldı. Andan Muḫammed resūlü'l-lāhı yazdı. Ḥaḳ emir eyledi. (13) Muḫammed'e selām vir, didi. Ḳalem Muḫammed evine selām virdi ve anuñ selāmına Ḥaḳ

- 2b Te'ālā cevap virdi. (1) Selām virmek sünnet, 'aleyke almak farz oldu. Andan Hâk Te'ālā minnet urdı kullarına öğretmek için eyitdi: Ve'l-ķalemi vemā yesřurūne Hâk Te'ālā ķasem yād kılur ol feriştelere (3) için kim ādem ođlanınıñ 'amellerin yazarlar. Ve yüz on dört sūre Ķur'ān'da (4) ilk İķra' sūresi indi. Andan ardınca Nūn sūresi indi. Ol yire değin kim Fesetubşiru (5) ve yubşirūn Hâk Te'ālā ķasem yād kılur Nūn haķķı-çün ve ķalem haķķı-çün ve ol ādemiler (6) 'amelin yazan feriştelere haķķı-çün. Yā Muħammed sen benüm peygāberümsin, Mā ente bini'meti rabbike bi mecnūnin (7) delü değilsin sen. Tengrinüñ ni'metine ya'nī tengri ni'meti oldur kim peygābarlıđa viribidi ve Ķur'ān'ı (8) aña indürdi. Ve inne leke lā ecnen ğayre memnūnin Ve sañadur mertebeler uçmaķda hiç eksükstüz (9) kesilmedin. Anıñ-çün kim benüm vaħyümi deđürdüñ, renc ve zaħmet gördüñ. Ve inneke le'ālā hulukin 'azīmın (10) Ve sensin 'azīm, ulu ve eyü hulü. 'Āyişe'ye şordılar Resülün ħüyı ne-y-idi? 'Āyişe eydür: Resülün (11) ulu ħüyı ol-ıdı. Evvel on āyet Ķur'ān mü'minler arasında ođur-ıdı. Emir ma'rūfı (12) dutardı, nehıy münkerden yığlınur-ıdı. Edeb birle on gün 'ibādet ider-ıdı. 'Ali eydür: (13) Eyü ħulü uçmaķlıķdur, yavuz ħulü řāmılıķdur, eyü ħulü mü'min derecesi gice 'ibādet itmiş, (1) gündüz oruç dutmuş gibidür, didi. Feşetubşirü ve yubşirūn Göresin, bilesin yā Muħammed (2) saña delü diyen kāfirleri. Ve dağı göreler ve bileler ol vaķtin kim ķamu penħānlar aşıķāre (3) ola, ya'nī kıyāmet güninde. Bi eyyikümü'l-meftūn Ol gün delü sen misin veya bular mıdur ki (4) zebāniler buları odlu 'amud birle yüzre gözre vuralar? Andan bileler ol gün delü kimdür? (5) İinne rabbeke ħüve e'lemu Senüñ Tengrüñ ya Muħammed yigrek bilür cemi' bilenlerden. Bimen źalle 'an sebīlihi (6) Bilür ol kişiler ħālini kim yavu varmışdır yoldan. Ya'nī ħaķ yoldan yönini ğirü dönderdi. (7) Ol Ebü Cehil-ıdı ķavmi bir-ile. Ve ħüve e'lemü bi'l-muħtedine Ve hem ol yigrek bilür toğrı (8) yolu kim bulmuş durur ol Ebü Bekr-i Şiddiķ-ıdı, yārānları bir-ile. Bir gün Ķureyş kāfirleri (9) eyittiler: Yā Muħammed bizüm bütlerimiz atalarımızdan ķalmışdır. Gel
- 3a

süçüd kıl, didiler. Felâ tuḫîl (10) mukezzibîn Hâk Teâlâ eyitti: Yâ Muhammed bulara muḫîc olmağıl. Seni yalan kıldılar, kendü (11) dinlerine oқurlar, Veddu lev tudhinu severler. Sen bularuñ-ıla yumşaklık kılasın. Yaʿnî arzu (12) dutarlar bu kâfirler kim sen bulara meyl kılasın ve bularuñ murâdınca olasın. Feyudhinüne (13) Ve bular dağı senüñle yumşaklık kılısarlar. Yaʿnî arzu dutarlar, sana meyl kılıp senüñ murâdınca varalar. (1) Velâ tuḫîc külle ḥallâfin mehînin Ve bularuñ emrince varmağıl, zîrâ bularuñ diger biri ând içicilerdür (2) zaʿîf, ḥor gönül bir-ile Tengri қatında. Ve ol Velid bin Muğîre'dür, Hammâzin müslümânları (3) ğıybet idici ğammâzdur. Meşşâ'in binemîm. Yüriyici ḥalkları azazlayıcıdur, Mennâ'in li'l-ḥayri. yığar (4) ḥayırdan ve müslimân olmaқdan kendüye uyanları. ʿUtüllin Öküş yiyicidür, kayğusuzdur. (5) Kelbî eydür: ʿUtüllin Ğiñ қarınlı ve dürüst endâmlı olur. Қayğusuz, öküş yiyici, ḥalklara (6) güç kılıcı olur. Ḥaberdür Resül'den -aleyhi's-selâm- eyitti: Uçmağa girmeye ol kişi kim cevâz (7) ve caʿzeri ola ve ʿutül ve zenîm ola didi. Andan bir kişi eyitti: Yâ Resülellah bunlar (8) kimlerdür ? Eyitti: Cevâz mâl yığanlardur zekâtsuz. Caʿzeri қatı gönüllüdür mihirsiz (9) ammâ ʿutül Ğiñ қarınlıdur kayğusuz. Baʿde zâlike zenîmin Baʿde bunda ebed dimek olur. Yaʿnî bu deñli (10) ʿayıblar bir-ile ḥarâmezâdedür. Ve yüz şıfatlı bî-aşıldur ve ol Velîd bin Muğîre'dür. (11) Ve zenîmin Ol olur kim her kişi kim benüm oğlumdur diye daʿvî kıla. Bu âyet Velîd bin Muğîre (12) için indi. Ve bir niceler eydür: Esved bin Yegüş için indi. Resül -ʿaleyhi's-selâm- eyitti: Kıyâmet (13) güninde ḥarâmezâde uçmağa girmeye ve bularuñ ʿayâlleri dağı girmeye bularuñ şumluğından (1) ḥarâmezâdeler ḥinzîr ve meymün şüretinde қopalar ve benüm ümmetlerüm hemîşe ḥayır içinde (2) olalar. Kaçan zînâ bularuñ içinde âşikâr olunca öküş rüzgâr geçe. Kaçan zînâ öküş olsa (3) ʿazâb gele, yağmur az yağa ve bereket az ola, didi. En kâne zâmâlin ve benîne Vaqtî ki olsa (4) mâlları ve ʿayâlleri öküş, İzâ tutlî ʿaleyhi ayatunâ kaçan oқısalar bizüm ḥüccetlerimizüzi yaʿnî Qurʾân âyetlerin (5) Қâle asâfiru'l-evvelîn eydürler: Bu ol evvel geçenler

yalançılığdır ve anlarıñ efsünüdür (6) dirler. Senesimuhu ‘ale’l-ḥurṭümü Tīz
ola ki nişān kılavuz biz bularuñ yüzine kıyāmet güninde. (7) Bularuñ yüzleri
kara ola. Bir niceler eydür: Tağlayam bularuñ burnını ṭamu odı bir-ile. ‘İnnā
belevnāhüm (8) kemā belevnā aşḥābe’l-cenneti Biz şınaduḡ buları yidi yıl
kaḥtlık birle. Ya‘nī Mekke ehlini nitekim şınamış (9) idük bostān islerin.
Resül -‘aleyhi’s-selām- Mekke ehline yavuz du‘ā kılmışdı. Andan ötrü yidi
yıl yağmur (10) yağmadı. Yirde hīç nebāt bitmedi. Yūsuf peygāMBER vakt
gibi oldı. Ol ḥāle irdiler kim (11) deve ḡanın bişürüp yirlerdi. Ebū Süfyān
eyitti: Ya Muḡammed dut ki erenlere ḡaḡıduñ. Bu ‘avratlarıñ (12) ve bu uşaq
oglanlarıñ ne günāhı var? didi. Resülüñ göñli melül oldı. Ḥaḡ Te‘ālā eyitti:
İnnā belevnāhüm (13) Biz şınaduḡ Mekke ehlini yidi yıl kızlık birle. Kemā
4b belevnā aşḥābe’l-cenneti Nitekim şınamışduḡ bostan (1) isileri. Yemen ilinde
bir yir var-ıdı, adı Žervān’ıdı. Ol yirde bir ḡavim var-ıdı. ‘İsā peygāMBERE (2)
īmān getürmişlerdi. Bularuñ içinde bir muşlıḡ er var-ıdı. Ol erüñ bir ulu
bostānı var-ıdı. (3) Ni‘metlü yol üzerinde-y-ıdı. Ol er cömerd idi. Ḡaḡan
bostāna varsa yoḡsulları bilece (4) alup varurdı. Dāyımā ‘ādeti eyle idi.
‘Ākibet ol kişi öldi. Üç oḡıl ḡaldı. (5) Ortancı oḡıl ‘ādil idi. Yimiş vaktı geldi.
Bu üç ḡardeş biribirine eyittiler: Atamuz bir (6) er-ıdı ve biz üçüz, bunca
‘ayāllerümüz var, bostān yimişi ancak bize yiter, yoḡsullara virmezüz, (7)
didiler. Ol ortancı ḡardeşleri eyitti: Eyle kılmāñ, yoḡsulları maḡrüm ḡomañ.
Bular eslemediler, ‘ahd (8) baḡladılar biribiri-y-ile. İZ aḡsemü Biribiri-y-ile
and içdiler. Lā yeşrī münnehā müşbihīn Ḡaresüz dönerek varalum (9) bostān
yimişin direlüm didiler. Velā yesteşnün İstisnā kılmadılar ya‘nī -inşā‘allah-
dimediler. Feṭāfe (10) ‘Aleyhā ṭā‘ifun min rabbike Ḥaḡ Te‘ālā ḡökden od
viribidi, ol bostānı yörendürdi, küyündürdi (11) Ve hum nā‘imün bular
uyurken. Fe eşbeḡat kāşşerīm Ol bostān şöyle küyindi kim tamām ḡarañu
dün (12) gibi yimişi ḡörünmez oldı. İbn-i ‘Abbās eydür: Şarım ḡara ḡül olur
bir luḡat içinde. Fetenādev (13) muşbihīn Kıḡrışdılar şabāḡ biribirine. Eniḡdu
5a ve ‘ala ḡersikum in küntüm şarimīn. Eger dilerseñüz (1) anı dirmege bile

verelüm didiler. Fe'n talakū Kamusı bir kezden verdiler. Ve hüm yetehāfetün (2) Biribirine ihfā-y-ile söylerlerdi, miskīnler işitmesün diyü. An lā yedhūlennehā'l-yevme 'aleyküm miskīn (3) Hiç kimse girmesün bizümle bostāna yoğsulardan. Ve gadev 'alā hārdin kādirin İrte verdiler (4) miskīnlere hışım birle kās d kılup güçleri yiterdi bostān yimişin dirmege. Ve bir niceler eydür: (5) Kādirine miskīnlere kaçımağa kudretleri var-ıdı. Felemmā re evhā. Kaçan bostāna yakın geldiler, gördiler (6) kamusı kapkara köyünmiş. Kālū inne le zāllūn Biribirine eyittiler: Biz yol yañıldık, bostānumuzdan (7) azduk, didiler. ıtrī Baqdılar bostān 'alāmetini haqıqat gördiler, eyitdiler: Bel nañnū maħrūmūn (8) Biz yol azmaduk belki maħrūm kalduk bostān hayrından, miskīnleri maħrūm kılduğumuz için didiler. (9) Kāle evsetūhum elem e kullekum Ortancı karındaşları eyitdi: Ben size dimedüm mi böyle kılmañ, (10) Tengriye tesbīh kılalum? Levlā tusebbihūn Niçün tesbīh kılmazsız Haq Te'ālā'dan yarlığanmak dilemezsiz? (11) İmdi gelün tevbe kılalum, bu işden yarlığanmak dileyelüm, didi. Kālū subhāne rabbınā Eyitdiler: (12) Ey bizüm 'ayıbsuz Tengrimüz kudret senüñdür yarlıgā bizi. İnnā kunnā zālimīn Biz bu günāhdan (13) döndük kendü üzerümüze zulüm kıldık. Feeķbele ba'zūhum alā ba'zin yetelāvemūn Pes yüzlerin

5b biribirine (1) karşı kıldılar. Bu aña melāmet kıldı, sen itdün diyü, ol buña melāmet kıldı, yok sen itdün (2) diyü. Pes müttefik oldılar kim kamumuz günāhkār olduk diyü. Kālū yā veylenā innā kunnā řāğīn (3) İy vay bize kim 'āsī ve günāhkār olduk, Tengriye şükür kılmaduk, atamız 'ādetin dutmaduk (4) diyü ümiz dutdılar Tengri ni'metine. 'Āsī rabbunā en yubdi lenā Meger vire bizüm Tengrimüz anuñ bedelin bize, (5) Hayren minhā andan yigrek. İnnā ilā rabbınā rāğībūn Biz kamumuz kendü Tengrimüze rāğībūn ya'nī ümiz (6) kendü Tengrimüze dutduk. İbn-i Mes'ūd eydür: Ben işitdüm ol kavüm ihlāş-ıla tevbe kılmışlar. (7) Haq Te'ālā ol bostāndan yigrek anlara bostān virmiş. Kezālike'l-'azāb. Ancılayın (8) 'azāb virevüz baħıllara, şadaķa virmez miskīnlere. Vele'azābul aħireti ekberū aħireti 'azābi (9) Uludur dünyā

‘azābından çāresüz ‘azāb kılavuz āhıretde. Levkānū ya‘lemūn Eger bilürsenüz bağıllık (10) kılmāñ ve miskīne şadağa virüñ, maħrūm kıomañ. Bu ‘uķūbeti kāfirler üzerine yād kıldı. (11) İñne’l-muttaķīne ‘inde rabbihim cenneti’n-na‘ım Perhizkārlar Hāķ Te‘ālā kıatında olalar uķmaķ içinde. (12) Ni‘met bir-ile bu āyet gelicek ‘Utbe eyitdi: Eger Muħammed sözi gerçek olursa, ki anda uķmaķ var, pes benüm (13) naşībüm uķmaķda artuķ ola anlardan didi. Andan

6a bu āyet geldi. Efeneca‘lül müslimīne kel mücrimīn (1) Berāber kılmazuz müti‘leri ‘aşiler-ile. Niçün bunuñ gibi ħüküm kılursız? Kel mücrimīn Hergiz berāber (2) kılmayavuz mü‘minleri kāfirlerle. Mā leküm keyfe taħkümün İy kāfirler nite ħüküm kılursız, gündüz gözi (3) fāzıl bilürsüz mü‘minler üzerine? Em leküm kitābūn fihi tedrusūn Ya size gökden kitābum indi, (4) içinde okursız bunu böyle dirsiz. İñne leküm fihi lemā taħayyerūn Ol kitāb içinde hiç var mı (5) size kıyāmet arzūladuğunuz virmeñ kim anı arzūlarsız? Em leküm eymānun ‘aleynā bā liğatun ilā yevmil kıyāmeti (6) Ya sizüñ benümle kıavlunuz mı var kim anda yād kıldum size va‘de virem kıyāmet güninde? (7) İñne leküm lemā taħkümün Size durur ol kıavl kim ħüküm kılursız, kıyāmet güninde. Size anı direm ki (8) ħüküm kılursız. Selħüm Şorgıl bulara yā Muħammed. Eyyühüm bizālike za‘ımun Kim durur bulardan aña pāyından kim (9) bularuñ sözi rāst ola? Bu āyet delil geldi ki bu kerāmet kıamu mü‘minleredür kāfirlere degül. (10) Em lehüm şürekā‘u Bularuñ benden artuķ ma‘būdları mı var ya‘nī ? Felyā‘tu bişürekā‘ihim Eyidüñ (11) getürsünler, ol putları tanuķluķ virsünler Tengriye, ya bular girü yığsunlar sizden ‘azābın. (12) İn kānu şādıķın Eger bular gerçek ise Yevme yükşefu ‘an sākın ol gün açıla kıatı işler, (13) kıamu penhānlar āşikāre ola. Cümle ‘ameller şüret olup

6b görünü geleler, ayağın duralar cümle ħalāyık. (1) Peyğamberler didügi rast gele ve girü kıalan ħüccetler kıamu bātıl ola. Ve yud ‘avne ilāssucūdi (2) Ol gün bu ħalāyıkı okıyalar secideye. Fela yeste‘i‘ün. Kāfirler ve münāfıķlar secide (3) kılmayalar, arķaları üzerine düşeler, tamām boynuzlu öküz gibi olup yüzleri kıara, dilleri (4) beltek ola. Hāşı‘aten ebşāruhum Ol gün bularuñ

gözi aşağı inmiş ola, korkudan (5) görmez ola. Terhaķuhum zilletün Degmiş
ola bulara korku ve kaygı ve ğorluk. (6) Ve kadķānu yud ‘avne ilāssucūdi
Bular anlardır kim dünyāda ‘ibādeti da‘vet iderler diñelmezlerdi. (7) Ve hüm
sālimūn Ve bular sağ-idi, sükel degildi ve Muhammed adın işidüp şalavāt
virmezlerdi. (8) Übeyyi’bn-i Ka‘b eydür: Ol Tengri haķķı-çün bu āyet ol
kişiler haķķında gelmişdür kim (9) müslimānlar tã‘atına ğilāf iderler, mübtedi‘
olurlar didi. Resūl - ‘aleyhi’s-selām- eydür: Kaķan kıyāmet (10) ğünü olsa
mazlūmlar, zālimlerden haķķlarını alalar. Andan münādi kığıra, eyide: Her kişi
(11) kendü Tengrisi ardınca varsun. Her kim neye taparsa ol şüret-ile ğörünü
gele karşusına. (12) Haķ Te‘ālā iki ferişte viribiye. Birisi ‘İsā’ya ve birisi
‘Üzeyr’e beñzer ola. Cühūdlar (13) ‘Üzeyr ardına düşeler, kāfirler ‘İsā ardına

7a

düşerler. Nitekim Haķ Te‘ālā eydür: Lev kāne (1) huvela‘i āliheten mā veredū
hāve kullün fihā ğālidūn Pes mü‘minler ve münāfiķlar ğalalar. (2)
Münāfiķlara dağı eyideler: Siz dağı Tengriñüñ ardınca varuñ. Münāfiķlar
eyideler: Biz Tengriden (3) artuķ kimseye secde kılmaduķ. Andan mü‘minler
Haķ Te‘ālā’yı bī-ğad, bī-nihāyet, bī-teğayyur, (4) bī-cihet dağı secdeye
düşeler. Münāfiķlar dağı secde kılmak dileyeler, arķaları üzerine (5) düşeler,
yüzleri ğara ola. Andan mü‘minler sücūddan duralar, yüzleri aķ nūr ola.
Nitekim (6) Haķ Te‘ālā eydür: Ve yud ‘avne ilāssucūd fela yeste‘fün ğāşī‘aten
ebşāruhum (7) terhaķuhum zilletü fezernī ve men yükezzibu bi heze’l-ğadīşī
Ķoğıl baña yā Muhammed ol kişiler kim (8) yalan didiler. Bu Ķur‘ān’ı ya‘nī
buları baña işmarlağıl yā Muhammed! Ve sen bularuñ ğöñline meşğul (9)
olmağıl. Ben bunlara edeb kılam. Senested ricuhum min ğayşu la ya‘lemūn
Dutam buları ‘azāb (10) birle ol yirde kim bilmezler. Eydürler: İstidrāc oldur
kim Haķ Te‘ālā virdüği ni‘mete şükürin (11) unutmuş olur. Pes Haķ Te‘ālā
tevfīķ bulardan yığar ğızlan virür. Haķ Te‘ālā sevmedüği işe (12) ğızlan
dirler. Ve ümlī lehüm Ve mühlet virdüm bulara ferāğatlık bir-ile İñne keydī
metūnün ki (13) benüm pendelerüm muğkemdür, eyle kim dutam ğaberleri
7b olmaya. Em tes‘elühüm ecren Bu icābet kılmaduķları, (1) bularuñ saña ne

ma'nîdür girü mi istedüñ haq yolu eydi virmege? Fehüm min mağremin muşkalün (2) Bular ol giri virmek yöninden saña düşman oldılar kim bulara güç geldi ola ol (3) giri virmeklik Em 'inde hum'l-gaybu fehüm yektübün Ya bularuñ katında mıdur gayb 'ilmi ? Ya (4) levh-i maḥfūzda gördiler mi kim kıyāmet olmaya? Ya hüccet mi buldılar resüle cefā kılmaya ? (5) Fāsbir li-ḥükmi rabbike Şabr kılgıl Tengrinüñ ḥükmine, herçi siz ne kılırsa ḥükm ve kazā anuñdur. (6) Vela tekün keşāhibi'l-ḥüt Ve ölmek balık issi gibi ya'nî Yūnus bin Mettā benden 'azāb (7) diledi kavm-içün 'azāb viribidüm. İznādî ve hüve mekzūm Nidā kıldı kendü Tengrisine (8) kaygu birle toluḫ çağırdı, eyitti: Lā ilāhe illā ente sübhāneke inni küntü min'ezzālimîn (9) levlā en tedārekehu ni'metün min rabbihi Degül mise-y-idi Tengri'nüñ esirgemekligi Yūnus için. (10) Lenubize bil 'arā'i Bırağa-y-ıdı anı balık yazıya melāmet kılıp. Ve hüve mezmūmun Ve ol ḥor ola-y-ıdı. (11) Ve bir niceler eydürler: Eger Haq Te'ālā Yūnus peygambere rahmetlerini kılmaya-y-ıdı, balık karnında kıyāmete degin (12) kala-y-ıdı ve kıyāmetde balık karnından çıkara-y-ıdı selāmet ola-y-ıdı. Haberde gelmişdür, (13) kaçan kim balık Yūnis'ı

8a yutdı, Haq Te'ālā'dan vahy geldi balığa, balık eyitti: Lebbeyik Haq Te'ālā (1) eyitti: İy kulum ol senüñ rızkuñ degüldür ve saña emānetdür ne etini yigil ve ne süñügin (2) şugıl didi. Balık ol korçudan kırk gün dün-ile hiç ağzını yummadı. Yūnus (3) boğulmasun nefesi çıka dursun diyü. Fectebehu rabbuhu fece'alehu mineşşālihîn Pes uyardı (4) anı Haq Te'ālā, kıldı mürsel peygamber Kureyşî'lerden. Bir nicesi eyitdiler: Gelüñ tavarları gözi (5) görelüm, kimüñ gözi degegendür didiler, vardılar tavar arasına her birisi bir dürlü nazar (6) itdi. Kimi eyitdi: Ne gökcek. Kimi eyitdi: Ne semüz. Kelbî eydür: Bir er var-ıdı, üç gün düni bir-ile (7) oruç dutdı. Andan çıkdı, her kanķı tavana nazar kıldıysa ne görklü ve ne semüzdür diyü (8) düşdi öldi. Bu kişi meşhur oldı. Kureyş'ler geldiler eyitdiler: Sen ma'rūf olduñ, gel (9) Muḥammed üzerine eyit ne görklü peygāmberdür ve ne mu'cizātı var digil, ola kim helāk ola kırtulavuz (10) didi. Vardılar eyle kıldılar. Haq Te'ālā

Resüli bekledi ve ol kâfirün iki gözünü çıkardı. (11) Ve in yekādullezine keferü Ve Hâk Te‘âlâ eydür: Yâ Muhammed seni dilerler ol kişiler kim kâfir olmuş dururlar (12) Le yüz liķū neke bi ebşârihim gözleri bir-ile seni helâk kılmak. Lemmâ semi‘üzzikre Kaçan işitdilerse (13) bu Qur‘ân’ı Ve yeķülüne innehu le‘mecnünun eyitdiler birbirine: Bu Muhammed delüdü. Hâk Te‘âlâ eyitdi: Ol delü degül. (1) Anı bular red kıldı eyitdi: Ol delü degül kendü özünden söylemez, didi. Vemâ hüve ille zikrū‘l-lil‘âlemîn (2) Degül Muhammed sözi, ya‘nî Muhammed okıdığı Qur‘ân delü sözi degül, meger hâlık sözidür. (3) Pes Resül -‘aleyhi’ş-şelātu ve’s-selâm- eyitdi: El ‘aynu haķķu ve’s-sihru haķķu Göz degmek haķdur ve cāzuluk degmek haķdur. (4) Hasan-ı Başri eydür: Her kişi kim bu āyeti okısa, hergiz aña göz degmeye Hâk Te‘âlâ emri-y-ile (5) Bismi‘l-lāhi‘r-rahmāni‘r-rahim. (6) El-hāķķatü Bu süre Mekke‘de indi. Āyetleri elli iki ve kelimeleri iki yüz elli biş ve harfleri biñ (7) dört yüz seksen durur. Ubeyyi‘bn-i Ka‘b eydür: Resül haziretinden işitdüm. Kañkı (8) kişi kim bu süre‘i öküş okısa, Hâk Te‘âlâ kıyāmetde aña hisābı āsān kıla. Kavluhu Te‘âlâ. Elhāķķatü (9) Kıyāmet adlarından bir addur, ma‘nisi oldur, eydür kıyāmet haķdur, Melhāķķtū ve ne durur kıyāmet? (10) Ya‘nî şevāb kime mustahıķ ise şevāb vire ve ‘azāb kime lāyık ise ‘azāb vire. Vemā edrake melhāķķatü (11) Ve sen ne bilürsin yâ Muhammed ol ne gündür? Kezzebet şemüdu ve‘ādu bilgāri‘ati Yalan kıldılar Şemüd kavmi dağı (12) ‘Ād kavmi peygāmblerü mi kim kıyāmet olmaz diyü. ‘Ād kavmi diyü Hüd kavmine eydürler, Şemüd (13) kavmi diyü Şālih kavmine eydürler. Fe emmā şemüdu Ammā Şemüd kavmi dağı Şālih peygāmbri yalan kıldılar. (1) Fe ühlikü biñāgiyeti Eydürler: Tāgiye maşır durur helâk kıldı Hâk Te‘âlâ buları kendü (2) günāhları bir-ile. Katāde eydür: Buları on birle helâk kıldı. Ve emmā ‘ādün fe ühlikü biriñin şarşarin ‘ātiyeti (3) Ammā ‘Ād kavmin yil birle helâk kıldı. Yavlaķ şovuk yil bir-ile idi ‘āşi olup (4) çıķdı hazinedārdan destürsuz hisābın hazinedār bilmedi. Resül -‘aleyhi’ş-şelātu ve’s-selām- eydür: Hiç (5) yağmur yağmaz ve hiç yil esmez ölçüsüz meger ‘Ād kavmin

helāk iden yil ve Nūh Tūfānı (6) yağmur dağı ölçüsüz yağdı hisābın melāyike bilmedi. Sehḥarehā ‘aleyhim Musallaḥ kıldı Hāk Te‘ālā (7) bularuñ üzerine. Ol yil Seb‘a leyālin ve şemā niyete eyyāmin yidi dün sekiz gün ḥusūmen (8) ulaşduru esdi durmadı, bir cihār şenbeden bir bir cihār şenbe degin ḳopardı, bularuñ ḳamusunu (9) getürdi deñize bıraḳdı. Bir niceler eydür: Ol yil od gibi köyündürdi. Bir niceler eydürler: (10) Ṭamu zemhīr yirinden bir yüzüñ ḥalkası ḳadar yirden çıḳdı, eger artuḳ çıḳsa ḳamu ‘alemi (11) helāk kılaydı. Ve eydürler: Bir ḳarı ‘avrat ḳaya dibine girmişdi, şarşar yil anı dağı anda öldürdi (12) sekizinci gün Feterel ḳavme fihā řar‘ eger sen andamıssayıduñ yā Muḥammed göreydüñ ol ḳavmi. (13) Ol sekiz gün içinde ḳamusı oğunup

9b düşmiş ya‘nī üzülmiş. Keennehūm ‘acāzu naḥlīn ḥāviyetin (1) Şanasın kim ḳurma ağacın bī bir-ile budakların yil ḳoparup yire bıraḳmış gibi bularuñ (2) evleri ḥālī olup ḳaldı. Fehel terālehūm min bāḳiyetin Bugün gör misin bulardan hiç (3) bāḳi ḳaldı mı? Andan şonra Ve cā‘e fir‘avnü vemen ḳablehü geldi fir‘avun ve dağı ol ḳişiler kim (4) andan yaña durur ṭabi‘atları. Velmū‘tefiketü Ol řehr erenleri zīr ü zeber oldılar ya‘nī Lūṭ ḳavmi. (5) Bu ḳamu kim eyitdüm: Bi‘l-ḥāṭı‘eti ḳamusı günāḥ getürürler baña Fe‘esev resüle rabbihim ‘aşı oldılar (6) kendü Tengrisinüñ resūline. Feeḥazehūm eḥzete‘r-rābiyeten. Pes dutdı buları ‘azāb, yavlaḳ dutdı (7) artuḳ ‘azāb ayruḳ ümmetlerden. İnnā lemmā ṭġālmā‘ü Nūh üzerine ḳaçan kim řu artdıysa ḥadden (8) geḳüp ḥazinedārdan destürsuz ve ölçüsüz Hamelnāküm fi‘l-cāriyeti getürdüm sizi gemi birile (9) řu üzerine, ya‘nī atalaruñuz arḳasında sizi bekledüm. Linec‘alehe leküm tezkireten Ḳılavuzsızlara bu gemi (10) ‘ibret itmege anı bunlar kıldı durmaḳ için. Ve ta‘iyehā uzunun va‘iyetün Ve ḳulaḳ virdüm saḳlamaḳ (11) için ya‘nī Hāk Te‘ālā kelāmın işide yāz duta ayruḳlara eydi vire ḥalklar anı işide ‘ibret duta. (12) Fe izā nüfeḥa fişşüri nefḥatün vāḥidetün Ḳaçan ursa İsrāfil ilk şüratı bir kez ḳamu ḥalklar olalar. (13) Ve ḥumileti‘l-arzu ve‘l-cibālu Ve götürürler yirleri ve tağları ol gün dağı

10a ne kim yir üstinde var-ısa. (1) Fedükketā dekketen vāḥideten Ve buları şıya,

uşada biribirine verüp hiç yok ola. Fe yevme'izin vaq'ati'l-vākiatü (2) Ol gün kopa kıyāmet her kişi ne kılduğın bile. Ve neşakḳati's-semā'u Yarıla gökler Hāḳ Te'ālā (3) heybetinden. Fehiye yevme'izin vāhiyetün Bu katı gökler ol pāre pāre olup süst ola. (4) Velmelekü 'alā ercā'ihā İsrāfil ilk şūrı urduḳda feriştelere daḳı ölmedük olalar gök (5) uçlarında örü duralar. Ve yaḥmilu 'arşa rabbike Ol gün götüreler feriştelere senüñ Tengriñüñ 'arşını (6) yā Muhammed. Fevḳahüm yevme'izin şemāniyetün Kendü başları üzerine sekiz ferişte, ol 'arşı götüren feriştelereñ (7) ayakları yidi kat yirden aşığa durur ve her birisinüñ kulağı yumşağından boynına degince yidi yüz (8) yıllık yoldur. Resül -'aleyhi'-ş-şelātu ve's-selām- eydür: Ol feriştelereñ dörder yüzleri var, bir yüzi ādemī yüzi (9) gibi ve bir yüzi arslan yüzi gibi ve bir yüzi öküz yüzi gibi ve bir yüzi gerges yüzi gibi. (10) Yevme'izin tu'rezūne Ol gün sizi 'arza kıla Hāḳ Te'ālā üç dürlü; bir 'arza hisāb, ikinci (11) 'arza kışāş ve ḥuşümetler, üçüncü 'arza biti okımaḳ. Kimüñ sağ eline ve kimüñ şol eline vire. (12) La taḥfā minküm ḥāfiyetün Hiç nesne penhān olmaya size ol gün, her neki bugün bize penhān-ısa ol gün (13) size hiç nesne penhān olmaya. Fe emmā

10b men ütiye kitābehü bi yemīnihi Ammā ol kişiler kim bitilerin sağ (1) ellerine vireler ol gün. Feyekūlu Eyide kığızdup sāzılık birle dostlarına ve aḳrabālarına. Hā 'ümü aḳra'ü kitābiyeh (2) İy gelün, okuñuz benüm bitümi, görüñ içinde ne görklü ḥasanātlar var diyü çağıra (3) ḥasanāti. Bitiler aḳ olur durulmadın gelür. İnni zanentü Ben dünyāda taḥḳiḳ bilür-idüm Hāḳ Te'ālā (4) kıllarına hisāb idesidür. Münkir degül-idüm bu güne inanur-ıdum, günāhdan korḳar-ıdum. Enni mülāḳin ḥisābiyeh (5) Ben kıyāmetde dilerdüm görmek bu hisābı ve bu biti kendü sağışımı. Zeydi'bn-i Şābit eydür: (6) Resül ḥazireti eyittdi: Kıyāmet güninde ol benüm ümmetlerümden biti 'Ömer eline vireler, gün (7) gibi şu'le virür ola. Eyittdiler: Yā Resülallah ya Ebü Bekr'i nite ola. Eyittdi: Ebü Bekr'i feriştelere uçmağa (8) iletmiş ola. Fehüve fi 'ıyşeti'r-raziyetin Ol kişi kim cānı anuñ bunuñ gibi olsa, ol gerek dirilük (9) içinde ḥoş gece Hāḳ Te'ālā rızāsı içinde ola. Fī cenneti'n-'āliyetin Uçmaḳ içinde ola.

Yüce (10) yirde yidinci kat gök üzre hergiz arzulamaya andan çıkmak. **Ḳuṭūfūhā dāniyetün** Yimişler yakın (11) durur, kamunuñ eli irer gerek örü durup, gerek oturup, gerek söykenü durup. Rızvān ve ḥadımlar eyideler: (12) İy mü'minler **Külū veşrebū henPe** yiñ içüñ bu yimişden ve bu şerbetlerden, siñici olsun kim (13) size bevl ve gāyıt yok ve hiç kaygu ve sağinc yok ve

11a sükellik ve ölüm yok ve kimse Tengri'den artuḡ (1) size minnet kılıcı yok. **Bimā esleftüm fi'l-eyyāmi'l- ḥāliyeti** Bunı kamusız virüp dururdu göz geçmiş (2) günlerde ya'nī dünyā günlerinde şadaḡa virdüñüzdi iḥlāş birle. Şimdi ni'met içinde durun (3) diyeler. Ve **emmāmen ūṭiye kitābehü bi şimālihi** Ammā ol kişilerün kim bitilerin şol ellerine vireler, (4) kara biti ola ol gün. **Fe yeḡūlu yā leytenī** Eyide: İy **kāşķī İsrāfil şūr** urmaya-y-ıdı beni görmeden (5) ḡoparmayaydı. **Lem ute kitābiyeh** Bu benüm bitümi benüm elüme hergiz virmeselerdi. Ve **lem ædrimā ḥısābiyeh** (6) Ve bilmeseydüm ḥisābumı. **yā leytehā** İy **kāşķī ölüm** gelmeye-y-ıdı. **Kāneti'l-ḡāziyete** Ölümünden şoñra (7) ebedī yatmasa-y-ıdum ve dirlik bilmese-y-ıdüm. **Mā ægne æannī māliyeh** Hiç yardım kılmadı bugün (8) mālum bekā menfa'at itmedi. **Heleke æannī sultāniyeh** Helāk oldu benüm memleketüm. **Hüccet ve æözür** dilemek (9) bugün elümden düşdi. **Ḥuzūhu**. **Nidā** gele celil-i cabbārdan feriştelere dutuñ diyü. **Feḡullūhu** Zencir (10) vuruñ boynına ve ellerine bağlañ zencir birle. **Şümme'l-caḡıme şallūhu** Andan ulu oda givürüñ anı. **Şümme fi silsiletin zeræuhā** (11) Andan ol zencirün arşunu uzunlığı **Sebæüne zirā'en** yitmiş arşun ola. **Mālın** (12) ferişte arşun-ıla degme bir arşun Mekke'den Küfe'ye degin ola. **Feslukūhu**. Ol zenciri dübürinden şoḡalar (13) ve boḡazından çekeler, boynına şaralar. **İnnehü kāne lā yu'mintü bi'l-lahi'l-æazimi** Anıñ-içün ki bular

11b **imān** getürmediler (1) dünyā içinde **Ḥaḡ Teæālā'yı** birlemediler. **Ve lā yeḡuzzu æalā æāmi'l-miskīni** **Ḥarīş** olmadılar **ææam** virmege (2) miskīnlere. **Fe leyese lehü'l-yevme hehünā ḡamīmün** Yok durur buları bugün bunda esirgeyüp **şefæat** (3) kılası. **Ve lā ææamun illa min ḡislīnin** Yok durur bulara bugün bunda yiyesi meḡer ḡislīn (4) yiyeler, ḡislīn şaru şu ve iriñ olur. **Lā yeḡülühü**

ille'l-hāṭiḥūne Yimeyeler anı şamuda meger (5) müslimānları ikiledici ve aldatıcı günāhkārlar yiye Fe lā ūksimu and için Bi-mā tubşirūne ol nesnelere (6) ki siz dünyāda görebilürsüz ve gökde ay, gün ve yılduzlar ve bulutlar ve dün ve gün. Ve mā lā tubşirūne. (7) Ve and için ol senelere ki görmezsiniz ol cihān işin ve feriştelere ve 'arşı ve kürsi ve levh (8) ve kalem ve uçmağ ve burak ve tende cān ve endişe. İnehtü le kavlu resūlin kerīmin. "Ki an Qurān-handi (9) resūnist kirām ber-hudāyı ta'āven Cebra'ilest ve diger goftend ki in Qurān ki berşomā-hand (10) an resūlihi kerimest ya'nī Muhammed'nīk- hū ve 'afv-kon ve "özü-pezir." Ve mā hüve bi-kavli şā'irin. (11) Degül ol şā'ir sözi. Nitekim Ebū Cehil eyitdi: Muhammed şā'ir ve delüdü. Hağ Te'ālā eyitdi: Degül şā'ir (12) ve delü. Qalile'm-mā tūminūne. Ey kiremi kirevid baħaķikat bedīni Muhammed -'aleyhi's-şelātu ve's-selām- Ve lā bi-kavli kāhinin. Ve bu Qurān kāhin sözi (13) degül Qalile'm-mā tezekkerūne. Hiç bundan az pend dutmasunlar. Tenzīlu'm-mir'r-rabbi'l-
12a 'ālemīn. Qurān'ı Cebra'il indürdi (1) Tengriden. "Muhammed bedid kerd tarfi ez kudret i-hiş ez in heme Qurān bāri ez hudi (2) yā ebrem duruğ gofti." Ve lev teķavvele 'aleynā ba'ze'l-ekāvīli. Ve eger nesne dise-y-idi bizden bir nice sözlerümüzi (3) ve bizüm eyitdügümüzi, Le-eħaznā minhü bi'l-yemīni duta-y-ıduğ, anuñ sağ elini kese-y-idük, (4) anı ğor kırup Sümme leķaṭa'nā minhü'l-vetīne andan kese-y-idük, anuñ sitikün şamadın ya'nī (5) gönül şamadın. Fe mā minküm min aħadın anhu ħacızīne. Bulmaya sizden hiç kimse benüm 'azābum yıgıcı. (6) Ve innehtü letezkiretū'l-li'l-muttaķīn. Bu Qurān benüm pendüm durur mü'mīnlere ve muttaķilere küfürden ve bidiatdan yığmağa. (7) Ve innā le na'lemu enne minküm mükezzibīne. Ve biz bilürüz çaresüz Mekke ehlinden öküş kişi Muhammed yalancı (8) dırsız, bu Qurān kendü özünden söylersin dırsız. Ve innehtü le hasrettün 'ale'l-kāfirīne. Qurān kıyāmet (9) güninde ħasretdür kāfirlere ve ol vaķtın kim mü'mīnlere şevābların göreler. Kāfirler ħasret bir-ile (10) eyideler: Dirīğā inanmaduğ bu Qurān'a diyeler. Ve innehtü le ħaķqu'l-yakīni. Ve bu Qurān

rast ve dürüst (11) Hâk Te‘âlâ sözidür gümânsuz. Fe sebbih bism-i rabbike'l-‘azim. Tesbih kılğıl yâ Muhammed senüñ Tengriñe adı bir-ile kim (12) uludur kamu nesne anuñ ‘azâmeti katında kiçidür. Ve billâhi't-tevfik. Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahim. (13) Se ele sâ'ilün. Bu sûre Mekke'de indi. Âyetleri kırk ve

12b kelimeleri iki yüz on altı ve harfleri biñ yidi yüz ellidür. (1) Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resûlden işitdüm eyitti: Her kişi kim bu sûre'i öktüş oğısa Hâk Te‘âlâ (2) aña şevâb vire emânetini issine işmarlamış gibi. Ve cemi' ferâyizi edâ kılmış gibi didi. Qavlehü Te‘âlâ. (3) Se ele sâ'ilün bi ‘azabi-v-vākī'in. Şorarlar şoricılar ‘azâb sebebin kim, kim bulasıdur ve kime olasıdur? (4) Bir gün ‘Osmân bin Maṭnün mescide şahâbelerle otururdu. Nâzır bin Hâriş bin Ketle geldi, (5) Qur'ân'ı masharalığa dutdı. ‘Osmân eyitdi: Yâ Nâzır Hâk Te‘âlâ'dan korğıl, bunuñ gibi söylemegil, (6) bu Qur'ân Muhammed'e haqdan geldi ve Muhammed kendünden kelâm söylemedi Lâ ilâhe illallah haqdur, didi. (7) Nâzır eyitdi: Ben dağı Lâ ilâhe illallah direm ammâ ferışteleri Tengrinüñ kızları direm. İmdi (8) eger bu Muhammed sözi haqqısa bizüm üzerimize ‘azâb viribiye didi. Hâk Te‘âlâ Cebrâ'il ile bu âyet (9) viribidi. Muhammed eyitdi: Se ele sâ'ilun bi ‘azabi-v-vākī'in. Diledi Nâzır bin Hâriş benden ‘azâb, (10) şeksüz ol indi gökden aşğa Li'l-kefirine kâfirlere. Leyselehü dâfi'un minallâhi zi'l-ma'Ârici. (11) Ol ‘azâb kim kâfirlere indi. Yoğ kimse anı Tengriden yığa, girü döndüre kâfirler üzerinden (12) mi'râclar Tengrisi viribidigi ‘azâbı. İbn-i ‘Abbâs eydür: Mi'râc diyü göklere eydürler kim (13) ferışteler andan ağırlar Ta'rucu'l-melâ'iketü ve'r-ruhu yuğaru

13a ağırlar ferışteler Cebrâ'il bir-ile kuvvetlü (1) dururlar, bir günde yidi kat yirden yidi kat göge varurlar Hâk Te‘âlâ emir bir-ile. Bedr günü (2) Cebrâ'il ferışteler bir-ile ‘illiyinden göz yumup açınca Resûl ‘azâsına geldiler ve gine göz (3) yumup açınca ‘illiyine vardılar. Eger âdemî varur olsa elli biñ yıl geçe-y-idi. (4) İleyhi fi yevmi'n-kâne mikdaruhu hamsine elfe senetin. Kıyâmet günü bir gün ola. Kâfirler üzerine elli biñ yılca ola, (5) ammâ mü'mînler göz yumup açınca ola. Bir kavilde bir sâ'atde ola. Sâ'at günün on

iki (6) uluda birisidir. Faşbir şabren cemilen. Şabur kılgıl yâ Muhammed kâfirler saña zahmet virdüğü (7) için, şabur kılmak görklüdür. İnehum yeravnehü baʿiden ve nerahü qariben. Mekke kâfirleri kıyâmeti ırak (8) görerler, biz anı yakın görürüz zîra gelisedür her nesne gelesi olsa yakın olur. (9) Yevme tekûnu's-semâ'ü ke'l-mühli. Ol gün ola gökler tamâm zeyt yağı çöpi gibi eyle kim erimiş (10) gümüş gibi açar päre päre olup, Vetekünü'l-cibâlü ke'l-ihni bu tağlar havaya uça kızıl (11) yün tozu gibi. Bir nicesi kızıl ve bir nicesi aq ola, bir nicesi kara ve bir nicesi şaru ola, tamâm (12) kırışden çıkmış gibi ola. Ve lâ yesʿel hamîmun hamimen. Ve hiç şormayalar kıyâmet gününde taʿallukât (13) taʿallukâtın ve hîşävend hîşävendini, yakın dilemeye ki bundan haq taleb ide diyü. (1) Yubaşşaru nehüm. Bulara biribirin göstereler ataya, anaya ʿayâllerin ve anlara atasın ve anasın ve qarındaşa (2) qarındaşın ve her kişi ehliyetini göre velikin biribirine söylemeyeler. Yeveddü'l-mücrimu. Ol günü arzûlayalar (3) yaʿnî Ebü Cihil birile Nuzayri'bn-i Hâris eyideler: Lev yefteği. Eger kabül itselerdi fidiy (4) virelerdi. Min ʿazabi yevmi ʿizi bi-benîhi. ʿAzāba virelerdi ol gün oğlanlarını ve şâhibetihi (5) ve ʿavratlarını Ve ehîhi ve faşiletihî'l-letî tüvîhi ve taʿallukâtını ve dağı ne kim anuñ gibi var-ısa, (6) Ve men fi'l-ʿarzî cemiʿân ve ne kim yir altında mal var-ısa virelerdi eger kabül olsalardı. (7) Şümme yüncîhi. Āndan kırtulalardı ʿazābdan, Kelle olmaya hiç kimse ol ʿazābdan kırtulmaq. Ol (8) ʿazāb nedür? İnehâ lezā Ol ʿazābdur ki durur adı anuñ lezā durur. Ol lezā od durur kim (9) degme bir kıymığı Nezzā ʿate'l-lişşevā kıazar beynisini başlarından etini, derisini süñüğini ayru (10) kılar. Eydürler şevā ādimiler endamlarına eydürler, biribirinden ayurur. Tedʿüv Ol od (11) ādemileri kendüye daʿvet ider, ileyye ehli ileyye ehli dir. Men edbere ve tevellā. Ol kişiler kim (12) imāndan yüz döndermişdür. İbn-i Abbās eydür: Münāfıkları direler tamâm kuş dāne direr gibi. (13) Ve cemeʿa feʿevʿā. Ve cemʿ kılurlardı harām malı zekāt virmezlerdi. Abdullah bin Selām yancuğı bağıını (1) bağlamazdı, virürdi miskînlere ve eydürdi, Haq Teʿālā eyitdi, Ve cemeʿa feʿevʿā inne'l-insāne

hulika helu'an (2) Hax Te'alā eydür: Bu ademileri yaratdum huları helu' husı gibidür. Helu' bir şabırsuz (3) cānāvar olur. İze messe hü'ş-şerrü cezü'an ve ize messe hü'l-hayru menū'an. Kaçan bulara şer yitişse (4) şikāyet eylerler, kaçan hayır yitişse şükür kılmazlar. İbn-i Abbās eydür: Helu' ol kişidür (5) kim dünyāya harış olur, Tengriye şikāyet kılıcı olur. Helu' bir cānāvardur kim gündüzün (6) yir aḥşāma degin, aḥşām olıcaḡ guşsa birle yatur irte ne yiyem diyü. Andan mü'minleri (7) istisnā kıldı. Eyitdi: İlle'l-muşallīne Meger namāz kılıcılar ola, ya'nī mü'minler ümiz Tengriye (8) dutar, dünyāya hāriş olmaz. Ellezine hüm ala şalātihim dā'imüne Ol kişiler ki kendü (9) namāzları üzere kām olmuşlardur, ya'ni her şartını yerine getirürler. (10) Ve'l-ezine fi emvālihim haḡḡu'm- ma'lūmun. Ol kişiler kim bularuñ mālında Tengri haḡḡı kalmasa kile yönünden (11) ve terāzu yönünden; şadaḡası virilmiş olsa Li's-sā'ili ve'l-maḡrumi virseler dilencilere (12) ve miskīnlere. Ve'l-lezine yuşaddiḡüne bi yevmi'd-dīni Mü'minler ol durur kim inandılar Resül'e (13) imān getürdiler kıyāmete kim olasıdur. Ve'l-lezine hüm min azabi rabbihim müşfikün. Ve daḡı (1) ol kişiler kim bular Tengri azābından ḡorḡar olsa İne azebe rabbihim ḡaryru me'mūnin (2) bulara ḡöd Tengri azābından emīnlik yok, ibādetlerni kamu noḡşān bilürler. (3) Ve'l-lezine hüm li-furucihim ḡāfizüne illa ala ezvecihim Ol kişiler kim bular kendü ferclerin saḡlarlar (4) ḡarāmdan meger avratlarına varurlar, Ev mā meleket eymānūhüm ya şatun alınmış ḡaravaşlarına (5) varurlar. Fe inne hüm ḡaryru melūmüne Yarın bulara melāmet yok. Fe me ni'b-teḡā verā'e zālike Ve her kim bundan (6) tecāvüz kılsa Fe ülā'ike hümü'l-adūn bular durur şerī'at ḡaddinden geḡmişler. Ve'l-lezine hüm li emānātihim (7) Mü'minler ol kişilerdür kim emānet bekleyicilerdür, Ve aḡdihim ra'üne ve ḡavllerini (8) yerine getirici olurlar ve Tengri bir-ile aḡd kılıcı olurlar ya'ni tevbe iderler. Ve'l-lezine hüm bi şahādetihim ḡā'imüne (9) Ol kişiler kim bular ḡanuḡlık içinde ḡā'im ya'ni bildüḡi ḡanuḡlığı virse, gizlemese, Ve'l-lezine hüm (10) ala şalātihim yuḡāfizüne ol kişiler kim bular namāzların saḡlayıcı olsalar, Ülā'ike fi

cenneti'm-mükremüne (11) ol kişiler kim bunuñ gibi itse bulardur uçmak içinde hürmetlü ve kerāmetlü. (12) Fe mā li'l-lezine keferu kıbeleke muhtıñne Ne oldı yā Muhammed ol kişilere kim kāfir olmışlardır. Hemīşe saña (13) bakarlar boyun uzadup. Ol biş kişi-y-idi Kureyşilerden hep gelürlerdi

15a Resül katında oturlardı, (1) göz diküp bakarlardı düşmanlık bir-ile. 'Ani'l-yemīni ve 'ani'ş-şimāli Kimisi sağdan ve kimisi (2) şoldan oturlardı 'İzine bölük bölük, halka halka fāyide için degül belkim 'ayb kılmak için (3) oturlardı. 'Eyañme'u küllü emr'in Tama' dutarlar Mekke kāfirleri degme bir. Minhüm en yüdñale cennete n'aīmin (4) Umar bular kim göreler buları uçmak ni'metine; Kelle hāşā girmeyeler uçmağa. İne ħalakhñhüm mimmā ya'lemüne (5) Biz yaratduk buları ol nesneden kim bular bilürler. Ya'nī nütffeden 'alağa kıldum, 'alağadan (6) mużfa kıldum, mużfadan şüret kıldum. Angāh hīç ādem oğlanı uçmağa girmeye meger imān-ıla (7) gide. Fe lā uksimu bi-Rabbi'l-meşāriķı ve'l-meğāribi Kāsem yāz kıtur maşriķlar ve mağribler Tengrisi yüz (8) yitmiş yidi maşriķdur ve yüz yitmiş yidi mağribdür. Anıñçün altı ayı otuz gün ve altı ayı (9) yigirmi toköz gündür, altı gün eksük anuñ-içün kim yıl sıvıdır. İne le kādırüne 'alā en-nübeddile ħayra'm-minhüm (10) Hemcünān biz dirüz anuñ üzerine kim bedel kılavuz ħayırlar bulara, ya'ni ol altı (11) gün noķşanına şevāblar virevüz. Ve mā nañnu bi-mesbükñe. Ve biz 'āşī degülüz ne dilersevüz kılavuz. (12) Fe zerhüm yaññüzü Oķıgıl buları yā Muhammed söylesünler Ve yel'abū dañı oynasunlar dünyāda (13) Ĥattā yulaķū yevme hümü'l-lezī yū'adune tā degsünler ol güne kim bulara va'de kılmışdur. Yevme yañrucüne mine'l-

15b ecdāşı (1) Ol gün kim çıkar gūrlarından Sıra'an tiz tiz İsrāfil üni kılaķlarına irişe. Oķıyalar buları mahşer (2) yirine, gūrlarından kıpalar tiz tiz. Ke-ennehüm ilā nuşubin yūfizüne Şöyle kim gimi şu üzerinde (3) yügrür gibi. Eydürler: Nuşub avcılar duzağı olur. Kaçan nesne dutılsa ol duzağdan yaña segirdürler, (4) hemcünān 'araşāt yirine şöyle yügrişeler. Ĥāşī'aten ebşāruhum Zelil ħor olup gözlerin (5) 'azāb duta çevre dura kırpügi kırpüğe irmedin

Terhaķuhum zilletün dege bulara ĥorluk yüzleri ĥara ola. (6) Zālike'l-
yevmü'l-lezī kānū yū'adune Ol gün ol gün durur kim buları dünyāda ol gün
içün (7) ĥorĥudurlardı, vā'de ĥıldı kim ĥıyāmet olasıdur dirlerdı.
Bismi'llāhi'r-raĥmāni'r-raĥim. (8) İnnā erselnā nūhān Bu süre Mekke'de indi.
Āyetleri yigirmi sekiz ve kelimeleri iki yüz dört ve ĥarfleri (9) toĥuz yüz
toĥuz durur. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül'den işitdüm eyitdi: Her ĥişi kim
bu süre'i öĥüş (10) oĥısa Nūĥ du'āsı aña irişe. Ķavluhu Te'ālā: İnnā erselnā
nūhān ilā ĥavmiĥi Biz viribidük Nūĥ'ı ol (11) ĥavim üzerine ki En enzir
ĥavmeke ĥorĥutĥıl kendü ĥavmiĥi. Min ĥabli en ye'tiyehüm 'azabun elimün
Andan ilerü kim (12) gele bulara ĥatı 'azāb. Ķāle yā ĥavmī innī leküm
nezirü'm-mübīnün Eyitdi: İy benüm ĥavmüm ben sizi ĥorĥuducıyam, (13)
āşikāra Eni'budullāhe ve't-teĥūhu 'ibādet idüñ Tengriye daĥı ĥorĥuñ andan,
16a Ve eĥ'ūni sözüüm (1) dutuñ ve baña muĥı' oluñ, Yaĥfirleküm min zunübiküm
tā baĥıřlaya Ĥaĥ Te'ālā sizüñ günāĥıñuzu. Ve yū'eĥĥirküm (2) ilā eceli'm-
messemmä Ve teĥĥir ĥıla sizi ma'firet bir-ile, ol vaĥte yitişince kim ecelüñüz
ma'lüm (3) ĥıldı. İnni ecel-allāhi izacā'e la yū'eĥĥaru Ecel gelse Tengri'den
ĥaĥan ecel geldükde teĥĥir ĥılmaya (4) Lev küntüm ta'lemüne eger siz anı
bilürseñüz. Ķāle rabbi innī de'avtü ĥavmī Nūĥ eyitdi: Yā rabbi ben senüñ
tevĥidüñe (5) oĥıdum kendü ĥavmim Leyle'v-venehāran gice gündüz, Fe
lem yezid ĥüm du'ā'ı arturmadı benüm du'ām buları (6) İlle firāran meger
tevĥidden ĥaĥarlar. Ve innī küllemā de'avtühüm Ve ben her vaĥt oĥısam
buları tevĥide (7) Li-tagfirelehüm tā yarlıĥayasın buları diyü. Ce'ālū
eřābi'ahüm fī azanihim Kılurlar barmākların ĥulaĥları (8) içine řoĥarlar.
Vestaĥşev řiyā be ĥüm Ve örterler başların, yüzlerin şonları birle beni
görmezler. Ve eşarru (9) Ve istihzā ĥılurlar küfür üzre. Vestekberu's-tikbāran
Ve teĥbürlük ĥılurlar 'ařılıĥ birle. Ve bular (10) böyle ĥıldıĥça ben girü
durmadum oĥıdum. Şümme innī de'avtühüm ciĥāran Andan ben oĥıdum
bunları āşikāra. (11) Şümme innī a'lentü lehüm Andan ben āşikār eyitdüm
bulara. Ve esrertü lehüm israrān. Ve penhān daĥı (12) eyitdüm bulara arĥun

eyitmeklik sır birile. Feḳultü's-taḡfirtü rabbeküm Eyitdüm yarlığanmak dileñ
Tengriden. (13) İnnehü kâne ḡaffären Sizi ol durur yarlıḡayıcı. Yürsili's-
16b semā'e 'aleyküm midraran innehü gökden sizüñ (1) üzre yağmur Ve
yümdidküm bi emvālin ve benīne ve mided vire Hāḡ Te'ālā size ve māluñuz
öküş ola (2) ve oḡlanlaruñuz öküş ola. Ve yec'al leküm cennātin ve kıla siziñ
içün bostānlar Ve yec'al leküm enhāran (3) ve aḡıda sizüñ için ırmaḡlar. Bu
kelāma sebep ol durur kim Nūḡ kavminden Hāḡ Te'ālā (4) yağmurı yıḡmış-
ıdı, yağdurmazdı. Kırḡ yıl geçdi 'avratları daḡı oḡlan toḡurmadı. Anuñ-çün
(5) kim erenler toḡmın Hāḡ Te'ālā kurıtmışdı. Nā-resīde olan ḡamu resīde
oldı 'azāba lāyık (6) oldu. Andan Hāḡ Te'ālā bulara va'de kıldı, eyitdi: İmān
getürüñ sizüñ māluñuzu gene (7) size virem didi. İmān getürmediler bular
daḡı ve mālları daḡı ḡamu helāk oldu. Māleküm lā tercüne li'l-lāhi ve ḡāran
(8) Nūḡ eyitdi: Ne oldu size kim ḡorḡmazsız Tengri'den ve anuñ
'azāmetinden. Ve ḡad ḡalaḡakum eḡvāran (9) Bedüristī yaratdı sizi ḡalden
ḡāle ya'ni ilk şu-y-iken ḡana dönderdi, ḡandan (10) ete dönderdi, et içinde
süñük bitürdi andan ana ḡarnından ḡıḡardı sizi. Ve tebārallāhu (11) aḡsenü
ḡālikın elem terev keyfe ḡalaḡa'l-lāhu seb'e semvātin tıḡāḡān İy görmez
misin Hāḡ Te'ālā (12) nite yaratdı bu yidi ḡat gökleri ḡabaḡ ḡabaḡ biri biri
üzere. Degme biri biş yüz yıllık (13) yoldur ve her birinüñ aralıḡı hem biş
17a yüz yıllık yoldur. Ve ce'ale'l-ḡamara fihinne nūran Yaratdı (1) ayı nūrdan
dünyā göḡi içinde. Ve ce'ale's-şemse siracen Ve yaratdı güni ḡıraḡ dördünci
(2) ḡat gök içinde. 'Abdullah bin 'Ömer eydür: Ayuñ ve güñüñ yüzi gökden
yañadur, ḡıyāmet (3) güninde yirden yaña dönesidür. Va'l-lāhu enbeteküm
mine'l-arzı nebātān Ve Hāḡ Te'ālā bitürdi sizi (4) yirden bitürmeklikden
şoñra Şümme yu'ıduḡum fiḡā andan şoñra gönderür sizi yir içine ölüm (5)
bir-ile. Ve yuḡricüküm iḡrācan Ve ḡıḡarur sizi yirden ol ḡıḡarmaḡlık. Va'l-
lāhu ce'ale le kümü'l-arza bi sāḡan (6) Ve Hāḡ Te'ālā kıldı size yiri döşek
Li-teslükü minhā tā yatasız, anda Subulan fiḡācan yürıyesiz (7) yollarda
muḡtelif dürlü dürlü. Kāle nūḡun rabbi innehüm 'aşavnī Nūḡ eyitdi: Yā rabbi

bular (8) ‘āṣī oldılar baña. Ve’t-tebe‘ū menlem yezidhu mālūhū ve veleduhu illa ḥasāran Ve eyideler aña kim arturmaz (9) mälların ve ne ‘ayällerin meger ziyānkārlara ya‘ni bütlere ve ol biş putdı kim bular aña (10) taparlardı. Nūḥ Tūfānında şeytān ol putları aldı, iletdi tağlarda, gizledi şofıra (11) çıkardı, ḥalklar arasında ḳodı. Ve mekerū mekren kübbāran Hīle ḳıldılar, ḥiletleri yavlaḳ ulu-y-ıdı, (12) Ve ḳalū latezerunne ālihetekūm eyitdiler: Ḳomañuz kendū Tengrilerūñizi, Ve le tezerunne vedden ve ḳoman (13) Veddī ve lā suvāan ve ne Suvāı, Ve lā yeğūse ve ne Yeğūs, Ve ye‘ūḳa ve ne Ye‘ūḳ, Ve nesren ve Nesr’i. Ve ḳad azallū keşiren (1) Ve putlar yolsuz ḳıldı bularuñ öküşini. Ve lā tezidi’z-zālimīn illa zalalan Meger zalālatlık ya‘ni (2) yolsuzluk ve küfürlük ādemden Nūḥ’a gelince on ata oldı. Ḳamusı müslimān-ıdı biribirine vaşiyet (3) ḳılurlardı İmānı key bekleñ diyü. Ādem tabutına ziyāret iderlerdi faḥır dutup. Ol sebebden (4) ötrü şeytān geldi ol biş şüreti gösterdi. Puta tapu ḳılmaḳ andan ḳaldı. Muḥammed bin Ka‘b eydür: (5) Ādem peygāmeruñ biş oğlu var-ıdı birinüñ adı Veddī’-y-ıdı ve birinüñ adı Suvāı-ıdı ve birinüñ (6) adı Yeğūs-ıdı ve birinüñ adı Ye‘ūḳ-ıdı ve birinüñ adı Nesr-ıdı, andan bir oldı yavlaḳ ḳayḡurdı, (7) andan şeytān geldi eyitdi: Ne ḳayḡursız ben anuñ şüreti gibi bir şüret ḳılayım ḳaçan (8) anı göresiz, anı görmiş gibi olası, miḥrablaruñuzda ḳoñ didi. Andan bular eyitdiler: Gerekmez kim (9) miḥrablarumuzda nesne ola, biz aña meşḡul olavuz. Andan şeytān eyitdi: Miḥrāblaruñuzuñ ardınca (10) ḳoyalum. Razī oldılar. Pes vardı şeytān bir şüret yazdı tamām ol olan kişi şüreti (11) gibi miḥrāb ardında ḳodı. Andan bir daḫı oldı anı daḫı yazdı. Hāşıl kelām bişi daḫı (12) oldı, biş daḫı yazdı miḥrab ardında ḳodı. Ol ḳavūmden şofıra ḳopanlar řā‘at (13) ḳılmaz oldılar. Andan bir gün şeytān geldi, eyitdi: Niçün ‘ibādet itmezsiniz ? Eyitdiler: Nice ‘ibādet? (1) Pes şeytān eyitdi: Görmez misiz atalaruñuz miḥrāblarında yazlı duranları kim atalaruñuz aña taparlardı? didi. (2) Andan bular ol biş şürete secde ḳıldılar. Andan Hāḳ Te‘ālā Nūḥ peygāmbere (3) buları viribidi. Geldi buları dīne da‘vet eyledi. Büte secde ḳılmañ, Hāḳ Te‘ālā’ya secde ḳıluñ,

(4) didi. Bular eyitdiler: Lā tezerunne āliheteküm Kōmazuz kendü tengrülermüzi didiler. Nūh bulara (5) pend iderdi, işitmezlerdi. Biribirine eydürlerdi: Nūh delüdü, sözine uymañ, putlaruñuzı kōmañ (6) dirlerdi. Ve her kimüñ oğlu var-ısa Nūh katına getürürdi, barmağ-ıla gösterürdi. Eydürdi: (7) İşbu er delüdü, cāzūdur. Benden şoñra bunuñ sözinden saķın, seni yoldan çıkarmasun, (8) dir-idi. Nūh biñden elli yaş eksük yaşadı. Nitekim Qur'an'da eydür: El fe-senetin illa ħamsine 'āmān (9) Rūzigār içinde aña seksen kişi imān getürdi. Andan Ĥaķ Te'ālā Nūh'a buyurdi gemi yapdı. (10) Ol seksen kişi bir-ile Nūh gemiye girdi, kalanı ġarķ oldu, çüridi şu içinde. (11) Mimmā ħaṭṭetihim Ol ħaṭalar kim bular kıldılar ve Nūh'a zaḫmet virdiler, Uġriķū şu bir-ile ġarķ (12) kıldı. Fe udḫilū nārān Kıyāmetde ŧamuya biraġa buları. Felem yecidü lehüm min dūni'l-lāhi enşāran (13) Bulmadılar bular

18b Tengriden artuķ yardım kılıcı şuya ġarķ olurken ve daḫı oda (1) yazarken Ve ķāle nūhun rabbi lā tezer alā'l-arzi mine'l-kāfirine deyyāran Nūh eyitdi: Yā rabbi kōmaġıl (2) kāfirlerden yir yüzinde bir kezden helāk eylegil. İnnke intezerhüm yuzillū 'ibādeke İy benüm (3) Tengrim ķorsañ buları yoldan çıkara kullaruñı. Ve lā yeliduvā illa fāciran keffāran Ve ŧoġurmayalar (4) bular meġer fācirler ve küfür söyleyiciler. Muķātil eydür: Nūh bulara du'ā kılmışdı, Ĥaķ Te'ālā bularuñ (5) erleri arķalarında toġumların ķurutmışdı. Ve kırķ yıl geçdi bir 'avrat oġlan toġurmadı, zīra (6) Ĥaķ Te'ālā Nūh'a ħaber virmişdi ki bular imān getüresi degül ve bular ehl-i 'azāb olasıdur. (7) Ol sebebden hiç ma'süm durutmadı, ķamusı 'aķıl bāliġ-idi, 'azāba lāyık idi. Bulara (8) gelen 'azāb ol-idi yirden ķaynar şu çıkardı, gökden şovuķ şu yaġardı, buları helāk kıldı. (9) Andan Ĥaķ Te'ālā eyitdi: Lemmā kezzebū'r-rasüle aġraķnā hüm rabbiġ-firli veli-valideyye Nūh eyitdi: (10) Yā rabbī yarlıġaġıl beni daḫı atamı, anamı Ve limen deḫale beytiye mü'minen ve daḫı ol kişiler kim girür (11) benüm mezkidüme, eydürler benüm gemüme ve eydürler benüm dīnüme girenleri. Ve lil mü'minīne vel-mü'mināt. Daḫı (12) mü'min erenleri ve mü'mine 'avratları ķamusını yarlıġa. Ve lā teẓidi'z-

zālimin illā tebāran Arturmağıl (13) zālimlere meger helāklık arturğıl. Nūh'ūñ
19a atası adı Melik-idi ve anası adı Semhā'y-ıdı.... (1) Bismi'l-āhi'r-rahmāni'-
rahim. (2) Kūl ūhiye ileyye Bu sūre Mekke'de indi. Āyetleri yigirmi sekiz ve
kelimeleri iki yüz seksen biş (3) ve harfleri toköz yüz elli toköz durur.
Übeyyibn-i Ka'eb eydür: Resūl'den işitdüm, eyitdi: Her kişi kim (4) bu sūre'i
oķısa, cinniler 'adedince şevāb bula. Kavlühū Te'ālā Kul ūhiye ileyye
ennehüstema'a (5) neferun mine'l-cinni. Eyitgil yā Muḥammed Ḥaḳ Te'ālā
baña vaḥy kıldı. Bir bölük periler geldiler, imān getürdiler, (6) Kūrān
oķuduğum işitdiler, baña inandılar Fe kālū innā semi'nā kūrānen 'aceben
eyitdiler: Biz işitdük (7) Muḥammed'den Kūrān'ı 'aceb ya'nī söze beñzemez
ve Muḥammed'e inanuruz ve şeytān sözün dutmazuz, putlara (8) tapmazuz,
didiler. Yehdī ilā'r-ruşdi Bu Kūrān yol göstere görklü yol, ḥaḳ yol. Fe
emennā bihī (9) ve len nüşrike bi-rabbınā eḥaden İmān getürdük biz ol
Kūrān'a kim Tengri sözidür, Muḥammed anuñ resūlidür. (10) Kūrān'ı aña
viribidi. Hiç kimsemüz Tengriye şek getürmeyevüz. Nitekim Mekke kāfirleri
eyitdilerdi, (11) Mätte ḥāze şāhibeten ve lā veleden dutmadı kimsesi ḥalklığa
ve ne 'ayallığa. Ve ennehü kāne yeķūlu sefhunā (12) 'ala'l-lahi şetaṭan
Periler eyitdiler birbirine nādānlarımız eydür Tengriye yalan diyü kim iblis
(13) bularuñ re'sidür. Da'vī kılur Tengriden ayrık Tengri vardır. Ol söz
19b ḥordur ve yalandur (1) Tengriden artuķ Tengri yok Ve ennā zenennā ve biz
böyle şanuruz. En len yeķūle'l-insü ve'l-cinnü (2) 'alā'l-lahi kezibān
Söylemeyeler ādemiler ve perriler Tengriye yalan, ya'nī eyle şanduk kim
bular rast (3) söylerler. Eydürler kim anuñ 'avratı ve 'ayālı var diyü, kaçan
kim Kūrān'ı işitdük bildük kim (4) yoğ-ımuş. Ve ennehü kāne ricālün
mine'l-insi ye'üzune bi ricālin mine'l-cinni. Kāmu ādemilerden (5) erenler
sıgındılar perriler erenlerine. Bu oldu ki Mekke erenleri seferde ol dereye
düşerlerdi, (6) divler bulara ol dere içinde 'azāb kılurlardı. Kaçan dünle
dereye varsalar eydürlerdi: (7) Ne'üzubiseyyidi hezelvadī ve min şerrisfehā'e
ķavmihi Andan emīn olurlardı bularuñ belāsından (8) irteye degin.

Fezādühüm rehekan Arturular ādemiler bu sözi ya'ni arturur bular günāh. Perriler mihteri (9) eyitdiler, bular yidi perī-y-idi eyitdiler: Biz mihterüz perriler üzerine ve dağı şimdi mihterüz ādemiler (10) üzerine. Ve ennehüm zannū kemā zanentüm Perriler eyle şandılar Tengriye ve Resüle İmān getürmekden ilerü. (11) Nitekim Mekke kāfirleri şandılar En len yeb'āşa'l-lāhu aḥadan Ḥaḳ Te'ālā ḳoparmayā 'İsā'dan soñra (12) hīç kimse resül viribimeye bize didiler. Ve ennā lemesnā's-semā'e Ve biz sığınmaduḳ göklere ve bu söz (13) perriler sözidür. Fe vecednāhā muli'et Bulduḳ biz gökler tolu

20a durur Ḥarasan şedīden ve şühüben (1) pāsubānlar birle öküş ya'nī feriştelere ve yılduzlar. Ve ennā künnā naḳ'udu minhā meḳā'ide li's-sem'i. (2) Ve biz varurduḳ göklerde oturanlardan haber işitmege ya'nī feriştelere. Fe men yestem'i'l-lāne (3) yecid lehü şihābe'r-raşādan Her kim gökden haber işitse yılduz anı köyündürür. Ve ennā la nedrī (4) eşerrün ürīde bimen fīl'a-rzi em 'erāde bihim rabūhüm raşeden Perriler biribirine eydür: Biz bilmedük bu ḥālī kim (5) biz gökde gördük, Tengri Te'ālā yir ehline eyü diledi ve yavuz ve ne diledi bular Ḥaḳ Te'ālā bulardan (6) bu işi göneledi. Ve ennā minnā'ş-şāliḥün ve minnā düne zālike künnā ṭarā'ika ḳıdadan Ve bu dağı hem (7) perriler sözi eydürler: Biz bir yol üzerine degülüz ve bir mezheb üzerine degülüz ve oluruz biz (8) muḥtelif yollarda ve bir nicemüz müslimān ve bir nicemüz cühüd ve bir nicemüz tersā ve ḳaderī (9) ve rāfażī eyle olsa. Ve 'enne zanennā en len nu'ciza'l-lāhe fī'l-arzi ve len nu'cizehü herebān Perriler (10) eyitdiler: Biz bilürüz kim bizler 'āciz ḳalmayavuz Tengri yiri üzerinde ve eger dilese bize 'azāb (11) ḳılmaḳ, biz anı 'āciz ḳılmayavuz ve ḳaçmayavuz andan didiler. Ve ennā lemmā semi'nā'l-hüdā āmennā bihī (12) Ve bu dağı perriler sözidür eydürler: Biz Resül sözin işitdük ḥaḳ yola da'vet ider (13) yolları aña İmān getürdük. Fe men yū'min bi-rabbihī fe lā yeḥāfū baḥsān ve lā rehekan Her

20b kim İmān (1) getürse kendü Tengrisine, ḳorḳmaya kim noḳşan ḳılalar anuñ mertebesin ve ne dağı arturalar (2) zulmin. Ve enne minne'l-müslimüne ve minne'l-ḳāsiṭün Perriler eyitdiler: Bizlerde müslimānlar (3) var eyü ḥulü;

bizlerde cevür kılıcı var yavuzlar. Fe men esleme fe ülâ'ike taħarrev reşeden Her kim (4) İslâm getürse bular kaçd kılurlar könleyü. Ve ammâ'l-kâsiṭüne fe kânü li cehenneme ḥaṭeban (5) Ve ammâ cevur kılıcı perriler ola ṭamuya odun. Ve ʿellevi'steḳāmü ʿalâ't-ṭarīḳati le esḳaynāhüm (6) māʿen ḡadeḳan Ḥaḳ Teʿālā eydür: Kamu ḥaḳlar eger istiḳāmet kılsalar imān ṭarīḳası üzre müslimān (7) olsalardı vire-y-idüm okuş şu. Yaʿni yağmur ve niʿmeti bulara ḡiñ kıla-y-idüm ve dirlikleri bularuñ (8) ḥoş ola-y-ıdı, ṭarlıḳ ve renc degmeye-y-ıdı. Lineftihüm fihi vemen yüʿriḫ ʿan zikri rabbihī Şol müslimānlar (9) gibi kim fetḥ bulara açdı tā şöyle oldılar kendü kendü imāmın öldürdiler yaʿnī ʿOsmān'ı. Ne (10) fitne kılam bulara, yönin benüm Qurʿān'umdan dönderse? Her kim yönin Tengriden dönderse añmasa Yeslukhu ʿazābān şaʿaden (11) bulara ʿazāb ola düşvār ve ḳatı. Ve enne'l-mesācide'l-li'l-lāhi Ḥaḳ Teʿālā eydür: Mescidler benüm durur (12) Fe lā tedʿü maʿāllāhi ahadan oḳımañ Tengriñüz bir-ile bir daḫı Tengri yaʿnī muḥliş oluñ. Saīdi'bn-i Cübeyr eydür: (13) Cinniler eytdiler: Eger biz mezkide gelsevüz, senüñ-ile namāz kılsavuz, 21a ırāḳ otursavuz andan bu āyet (1) indi kim mezkidlerde şirk getürmek yaʿnī cühüdler ve naşrāniler gibi mezkidlerde bāzirḡanlıḳ (2) kılmāñ ve anuñ içinde dünyā işin işlemeñ ṭāʿat kıluñ. Ve ʿennehü lemmā ḳāme ʿabdu'l-lāhi. Kaḳan dur (3) dise Tengri ḳulı yaʿnī Muḥammed -ʿaleyhisselām- Yedʿūhu kādu yekününe ʿaleyhi libeden oḳıdı (4) Lā ilāhe illāllah diyü dilediler perriler biribirin helāk kıllalar ḥarīş olup aña. Ḳul innemā edʿuv (5) rabbī. Eyitdi Muḥammed -ʿaleyhisselām-: Ben Tengrime ʿibādet kılluram Ve lā üşrikü bihī eḥaden ve şirk getürmezem hiç (6) kimse kendü Tengrüne ortak kılmayam. Ḳul eyitgil yā Muḥammed Mekke kāfirlerine. İnnī lā emlikü leküm ḳarran (7) ve lā reşeden. Ben size hiç ziyān kılmayam ve ne daḫı yola givürmeyem anıñ-içün bu Tengrim emri durur (8) digil. Ḳul innī len yücirenī min'al-lāhi aḥadun Etiygil yā Muḥammed ne ki Tengriden artuḳ hiç kimse feryād (9) kılmayā digil, Ve len ecide mindunihi mülteḥaden bolmasun Tengriden artuḳ hiç yāri bu oldı kim (10) Mekke kāfirleri eytdiler: Yā Muḥammed kamu

halklar bir-ile düşmān olduñ, bu işden döngil seni bekleyelüm (11) degil bulardan didiler. Andan Hāḡ Te‘ālā bu āyeti viribidi. İllā belagān min’al-lāhi ve risālatihi Ḳılmayam (12) ben anı meger degürem size toğrı yol Tengriden, anıñ-içün kim egri yol ve toğrı yol Tengridendür. (13) Ve men ya‘şı’l-lāhe ve resüleñü Ve kim ki ‘āşī olsa Tengriye ve resüle Fe inne lehü nāre cehenneme

21b aña ola (1) tamu odı. Hālidīne fihā ‘ebeden Mü‘ebbed ḡılalar anuñ içinde hemise. Hattā izā ra‘ev mā yū ‘adüne (2) Eyitgil yā Muḡammed ol vaḡtı kim bulara va‘de ḡıldum. Tamuda görseler anı kim va‘de ḡıldı bular (3) āḡiret ‘azābın. Feseya‘lemüne men ez‘afu nāsiren ve eḡallu ‘adaden Tiz bileler kim durur za‘ıf, (4) bī-çāre ve dermānda ve sağışı az durur ya‘ni zebāniler. Bu cevap kāfirler sözi içündür. (5) Kāfirler eyitdiler: Tamu zebānileri on toğuz imiş, biz bunca ādem anlardan girü mi ḡalavuz? (6) didiler. Ḳul in edrī eḡarībun mā tū‘adüne Eyitgil yā Muḡammed ben bilmezem bu ḡiyāmet kim Hāḡ Te‘ālā (7) va‘de ḡıldı yakın durur ‘azāb. Em yec‘elu lehü rabbī ‘emeden Ya benüm Tengrim anuñ rüzigārın uzun (8) ḡıldı. ‘Ālimü’l-ḡaybi fe lā yüzhiru ‘alā ḡaybihī eḡadan Ol bilür ḡaybı biz bilmezüz. Kimse zāhir ḡılmaya ḡiyāmet (9) ḡaçan olasın ‘azāb, ḡaçan gelesin hiç kimse. İlla meni’rtezā mine’r-rasūlin Meger ol ḡişiler kim (10) Hāḡ Te‘ālā buları edebler resüllerinden aña bildürür ol nesneleri kim diler. Fe inneñü yeslükü min beyni (11) yedeyhi ve min ḡalfihi reşadan Ol yaradur anuñ öñinde ardında feriştelere kim saḡlayalar anı şeytāndan. (12) Muḡātil eydür: Ḳaçan kim Hāḡ Te‘ālā peygāberi viribise ḡalāyıḡa şeytān Cebrā’il şüreti gibi olup (13) gelürdi peygāberlere söz söylemege. Hāḡ Te‘ālā feriştelere viribididi eydürlerdi: Yā

22a Resüle’l-lah bu şeytāndur (1) ḡaçan ferişte gelse bu feriştedür dirlerdi. Li-ya‘leme en ḡad ebleḡü risālāti rabbihim ve eḡāta (2) bi mā ledeyhim ve ‘eḡşā külle şey’in ‘adedün Hāḡ Te‘ālā eydür: Ben bilürem peygāberler benüm ḡayrumı nite bildürürler? (3) Benüm ‘ilmüm muḡiḡ durur ḡamu nesneye ve bilürem ḡamu nesnenüñ sağışın ve aḡvālin. Bismi’l-lāhi’r-raḡmāni’r-raḡīm. (4) Yā eyyühā’l-müzzemmilü Bu süre Mekke’de indi. Āyetleri yigirmi ve

kelimeleri yüz seksen biş ve harfleri (5) sekiz yüz otuz altı durur. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resülden işitdüm eydür: Her kişi kim (6) bu sūre'i öküş oķısa Hāķ Te'ālā aña dūnyā dūşvārlıķın āsān kıla. Qavluhu Te'āla: Yā eyyuhā'l-müzzemmilü (7) kumi'l-leyle İy başına kilim şarmış örü dur, dūnin namāz kılgıl. Bu hitāb Resülün durur. (8) 'Āyişe'ye şordılar. Ol ne kilim durur ? 'Āyişe eyitdi: Ol bir derincek uzunı ... (9) arşundı, yarısı benüm üzerimde ve yarısı Resül üzrinde-y-idi. Hāķ Te'ālā yigrek (10) bilür. Ol kilim ebrişim degül ve yün degül didi. Yarısı diftik ve yarısı deve yün-y-idi. (11) Bu ol vaķtin idi ki daķı peygāambarlık risāleti irişmemişdi aña buyurdi, dūn (12) namāzın kııl diyü. Yā eyyuhā'l-müzzemmilü kumi'l-leyle İy başına kilim şarmış örü durgıl, (13) dūnin namāzın kılgıl illā kalilen meger az uyugıl. Andan beyān kıldı eyitdi: Nişfehü Yarım dūn (1) Evinkuş mihü kalilen eksük andan azıraķ Ev zid 'aleyhi üç uluda biri ya üç (2) uluda ikisi kaçan bu āyet inicek Resül -'aleyhisselām- yārānları-y-ıla Tengri qorkusından dūnin (3) namāz kıılurlardı. Ayāķları şişdi ve beñizleri şarardı. Andan Hāķ Te'ālā bulara rahmet (4) kıldı, tātın az kıldı ve ol āyeti mensüh kıldı. Bu āyet birle kim eydür: 'Alime (5) seyeküne min küm merzī Bu Mekke'de-y-idi ol vaķit daķı bu biş vaķit namāz daķı (6) inmedük idi, dūn namāzın kıılmğa yavlaķ ceħd iderlerdi. Hāķ Te'āla rızāsın isteyüp (7) tetevvue namāzlar kıılurlardı. Ve soñra bu biş namāz Resüle buyurdi, farīza kıldı. (8) İçinde Qurān tertib bir-ile oķıgıl didi. Ve rattili'l-qurāne tertilen Ayırğıl namāz içinde (9) biribirinden. 'Ömer oğlı eydür: Resülden işitdüm eydür: Yarın Qurān ehline eyideler: Qurān (10) oķuñ dūnyādaki tertib bir-ile kim bunda daķı menziletün ulu ola dirler. İnnā senulkī 'aleyke qavlen (11) seķilen Biz daķı kııldıķ Qurān ağır durur terāzüde kıyāmetde. Zīrā görmez misin Qurān-hānlar(12) oķurken nice derler dökerler, her ne qadar hava şovuk olursa? Şakıl ma'nisi ol durur, (13) göñli ve gözi, kıulağı ve dili kamu muvāfık ola namāz içinde. İne nā şipete'l-leyli Ol kim işideler (1) dūnler sā'atinde bir niceler eydürler: Murād bunda dūn sā'atleridür. Ve bir niceler eydür: Dūn (2)

sofunda örü durmagı diler didiler. Hiye eşeddüvepan Kātı olur ya'nī kavī olur dün namāzı (3) içinde kıyāma durıcağ. Qur'ān okurken koğil dili bir-ile muvafıq ola ayruğ ve kātılardan. (4) Ve ekvemü kılen Sevāb tamām ola sizden ya'nī okımaqlıktan ve tāt kılmağdan öküş sevāb hāşıl (5) ola. Qur'ān'ı dünle okımağ yigrek ola gündüzden. Zırā görmez misin halkları birbirin görmek gündüzün (6) meşğül olurlar, gice meşğül olmazlar? İne leke fi'n-nehāri sebhān tavılan Yā Muhammed saña nūr içinde (7) fāriğ olduguñ tamāmdur. Kendü işüñ içinde durğıl, dünin hāşıl olğıl, tüz okığıl ve dağı (8) ezberlegil, gönlüñ aña dutğıl, Vez kūrisme rabbike ve tevette'l-ileyhi tebtülen zikir eylegil rabbüñe, adın ulu dutğıl (9) ve tevħide hāliş olğıl, aña hāliş olmaqlıq Rabbü'l-meşriki ve'l-mağribi ol durur meşriki (10) Tengrisi ve mağrib Tengrisi Lā ilāhe illā hüve fe't-teħizhü vekilen ol mānendi yok Allah'ı vekil kıla döngil (11) ya'nī işleriñi aña koğıl ol saña edeb kıla. Vaşbir 'alā mā yeğülüne Şabur kılgıl aña ki kāfirler (12) söylerler seni yalancı diyü. Vehcürhüm hecren cemilen Yüzüñ bulardan çevirgil, mükāfat virmegil, bularuñ (13) işine yüz çevirmek gereklü durur. Bu āyet mensühdur kılıc āyet

23b birle. Ve zernī ve'l-mukezzibīne 'üvli'n-ne'emeti (1) Koğil beni yā Muhammed ol kişilere kim yalan söylerler ni'emet isileri mükāfāt virem bulara. Ve mehhillüm (2) kālilen Mühlet virgil bulara ol vaqt. Ve bu Kureyş ulularına indi. İne ledeynā enkālen ve cehīmen (3) Bizüm katumuzda durur āhiret 'azābı ulu bukağular ve kātı 'azāblar artuğlağı odlar Ve ta'āmen (4) zā guşşatin ve ta'ām, zağğüm ve ğislīn ve iriñ boğazlarında durur, ne aşığa iner ne yukarı çıkar, (5) Ve 'azāben 'elīmen Ve kātı 'azāb ağırdıcı. Yevme tercüfü'l-arzu ve'l-cibālū Ol gün deprene (6) bu yir ve tağlar, eyle kim yirinden gide. Ve kāneti'l-cibālū kesibe'm-mehīlen Hağ Te'alā heybetinden (7) ol gün tağlar ağar kıyrı gibi ola. İnnā erselnā ileyküm resülen. Biz viribidük Muhammed'i size (8) resül, Şāhiden 'aleyküm şanuk ola sizüñ üzere kıyāmetde. Kemā erselnā ilā fir'avne resülen (9) Nitekim viribidük fir'avūna Mūsā resül. Fe'aşā Fir'avnu'r-resüle Pes 'āsī oldı fir'avun (10) Mūsā

resüle. Fe ehaznāhu ehzen ve bīlen Dutam anı yavlaq katı dutmaqlıq. Fe keyfe tetteküne in kefertüm (11) Ve siz kendü özüñüzi Tengri ‘azābından nite bekleyesiz? Eger Tengriye kāfir olñañuz Yevmen yec‘altı (12) el-vildāne şīben ol gün ‘azāb korkısından uşaq oğlanlar kamu koca ola. Bir niceler eydür: Ol (13) kāfir oğlancaqlarıdır. Essemā’u münfetirun bihi Gök yarıla, ol

24a gün pāre pāre ola ol korkudan. (1) Kāne va‘dühü mef‘ülen Hāq Te‘ālā va‘desi ve kazāsı ola yürite İne hāzihī tezkiratün bu āyetleri kim (2) yāz kılduq pend durur kullaruma. Femen şā’e’t-tehaze ilā Rabbihī sebīlen Kim dilerse kendü Tengrisi yolını (3) duta, emrine mu‘t‘ ola. İne rabbeke ya‘lemü enneke tekümü ednā min şuluşey‘l-leyli ve nişfehü ve suluşehü. Yā Muḥammed (4) senüñ Tengriñ bilür sen dünin ne deñlü ayağın dursañ namāza üç uluda ikisi ya dağı (5) yarısı veya dağı üçde birisi. Ve tā‘ifetün mine‘l-lezīne me‘ake Hāq Te‘ālā bilür ol bilgi kim sizüñle (6) dünle namāz kılan mü‘mīnlerdür. Va‘l-lāhu yuqaddiru‘l-leyle ve‘n-nehāra Ve Hāq Te‘ālā taqdīr kıldı düni gün (7) sā‘atlerin. ‘Alime en len tuşşūhu Bilür Hāq Te‘ālā kimüñ tākatı olmasa dünle durmağa. Fetābe (8) ‘aleyküm Tevbe virdi size, Fekra‘ü mā teyessera mine‘l-kur‘āni oquñ namāzda size geñez olan Qur‘ān’dan. (9) ‘Alime en seyeküntü minküm merzā Bilür Tengri sizde kim sökel durur örü durırmaz. Ve ‘āharune yezribüne (10) fi‘l-erzi Ve bilür Tengri ol kişileri kim yürürler yir yüzinde seferde. Yebtegüne min fezli‘l-lāhi (11) Bāzırgānlige varurlar isterler fazlı Hāq Te‘ālā’dan. Ve ‘āharüne yuqatilüne fi‘l-sebīli‘l-lāhi (12) Ve bilür Tengri ol kişileri kim gāzā kıılurlar Tengri yolında. Fekra‘u mā teyessere minhü Oquñ Qur‘ān’dan (13) size keñezin, Ve akīmu‘ş-şalāte ve ātū‘z-zekāte kıluñ

24b namāzı, virüñ zekāti. Ve ekrizü‘l-lāhe karzan ḥasenen (1) Ödünçi virüñ Tengri’ye görklü ödünç. Ve mā tükaddimü li en füsiküm min ḥayrin tecidūhu ‘inde‘l-lāhi (2) hüve ḥayran. Ve şunı kim muqaddem kılduñuz Tengriñüz üzerine ḥayırdan anı bilesiz Tengri katında (3) ol yigrek durur bahıllıqdan. Vestagfiru‘l-lāhe Yarlığanmak dilenüñ Tengriden günāhlaruñuz için. (4) İna‘l-lāhe gāfūrun Hāq Te‘ālā yarlıgayıcıdır, ol kişiler kim günāhların andan

dileye. raḥīmūn (5) Esirgeyicidir tevbelüleri esirger tevbe kılıcağ, soñra bu süre içinde t̄a‘at kılanları (6) gāziler birle beraber kıldı. Yebteğüne min fezli‘l-lāhi ve ʿeḥarüne yukātilüne fī sebīli‘l-lāhi (7) Bismi‘l-lāhi‘r-raḥmāni‘r-raḥīm. (8) Yā eyyühe‘l-müdde‘ş-şirü Bu süre Mekke‘de indi. Äyetleri elli altı ve kelimeleri iki yüz elli biş ve ḥarfleri (9) biñ on dur. Übeyyi‘bn-i Ka‘b eydür: Resülden işitdüm eyitdi: Her kişi kim bu süre‘i öküş (10) okısa bu süre‘i okıyanlar ‘adedince şevāb bula, didi. Qavluhu Te‘ālā: Yā eyyühe‘l-müdde‘ş-şiru Ey başına (11) ton şarıc, Resül -‘aleyhi‘s-selām- Cebrā‘il ilk Hıra tağında evine geldi. Ditreyü Ḥadīce‘ye (12) eyitdi: Ben korğdum beni örtgil. Ḥadīce ötrdi tonın başına şardı. Yatarken Cebrā‘il (13) geldi eyitdi: Yā eyyühe‘l-
25a müdde‘ş-şiru İy başına ton şarıcı **Qum fe-enzir** örü dur, ḥalāyıkı (1) korğutğil benüm ‘azābundan, **Ve Rabbeke fe-kebbir** ululağil kendü Tengriñi ḥalāyıka eydi virgil Tengriñüñ (2) ululuğın. Resül -‘aleyhi‘s-selām- eydür: Hıra tağından inerdüm baña bir avaz geldi. Sağ yanuma bağdum (3) ve şol yanuma bağdum kimse görmedüm. Ve göge bağdum yidi gökden añaru bir ferişte gördüm, kürsī (4) üzere oturur, anı göricek korğdum. Ḥadīce katına geldüm eyitdüm: **Zemmilünī dişşirunī** Ya‘nī iy (5) Ḥadīce beni örtgil kilimüm bir-ile tonum bir-ile didüm. Andan **Ḥağ Te‘ālā** bu äyeti viribidi. Yā eyyühā el (6) müdde‘ş-şiru **kum fe-enzir** ve **Rabbeke fe-kebbir** ve **şiyābeke fe-ṭahhir** Ve tonıñı arıtgıl, ırāğ durğil günāhdan, (7) yakın varmağil günāha. **Ve‘r-rüce** **fe-ehcür** Yā‘nī‘azābdan kaçğil raḥmetden yaña, anıñ-içün kim (8) dünyāyı dost idinmek kamu ḥaṭāyānuñ başıdur. **Ve lā temnün testekşiru** Minnet kıлмаğil (9) t̄a‘at kılduğun için, her ne kim kılsañ benüm ni‘metüme az durur. **Ve li Rabbike fe-‘eşbir** Tengri‘ñe şabur kılğil (10) anı kim saña buyırdı emrinden ve nehyinden ve savaşğil ‘arab ve ‘acem bir-ile. **Fe izā nükıra fi‘n-nākūri** (11) Kaçan ursa şürını İsrāfil ikinci nevbet **Fe zālike** yevme ‘izin yevmün ‘asīrun kāfirler üzerine yok (12) durur āsānlıq. **Zernī** ve **men ḥalaqtü** **vehīden** **Qoğil** baña yā Muḥammed ol kişiler kim yaratdum anası (13) karnında mālsuz ve ‘ayālsuz. Ve bu äyet Velīd bin Muğire için indi. Anıñ-

- 25b içün kim kavüm aña (1) vâhid dirlerdi Ve ce'altü lehü mâlen memdüden virdük aña māl öküş. Mücâhid eydür: Mâlı memdüd (2) biñ altun olur. Muķātıl eydür: Yemen Tā'if'de bir bağ bostan adıdur ki yayın kışın anuñ (3) yimişi dükenmezdi. Ve benîne şühüden Ve oğlanlar virdüm aña hâzır Mekke'de kendü bir-ile. (4) Cübeyir eydür: Velid bin Muğire'nüñ on oğlu var-ıdı tamām bu âyet inince anuñ mâlı ve ni'meti (5) eksildi, helâk oldu. Ve mehhedtü lehü temhiden Ve gñ kıldum aña dirligi görklü ve geñez ve taşarruf (6) kıılır-ıdı. Şümme yetme'u en ezide Andan bunca ni'met bir-ile ümiz dutar-ıdı arturam dağı ni'met. (7) Kellâ. Ma'nisi kâsem durur, hâşâ olmaya bu hergiz arturmam. İnehü kâne li âyâtinâ 'aniden Ol (8) benüm birliğüme müñkirdi. Seurhiķuhü şa'üden Tizde dutam aña katı 'azâb. Resül -'aleyhi's-selâm- eydür: Şe'üd (9) tağdur, tamuda günâhkârları ol tağ başına iledürler, tağ ditrer dibine inerler. İnehü fekkera (10) ve kâddera Kendüsi endişe kıldı, kendü tenine taķdîr kıldı, endâze kıldı kelecide kim nice söz (11) münâsib gele Muḥammed'e. Bu ol vaķtın idi ki Resül -'aleyhi's-selâm- Ḥâmim tenzîlü'l-kitâbi minellâhi'l-'azîzi'l-'alîmi (12) tâ ve ileyhi'l-meşir degin inmişdi. Resül durdı, mescidden çıķdı. Velid bin Muğire katına vardı, (13) bunı okıdı. Andan Velid durdı, Beni Maḥrûm kavmine vardı, eyitdi: Ben
- 26a Muḥammed'den nesne işitdüm kim hergiz (1) perrilerden ve âdemilerden çıķmış söz degül, gün geldikçe ol ziyâde olur, didi. Andan Kureyşler (2) Velid bin Muğire Muḥammed'e döndi, didiler. Andan Ebü Cehil ben anı Muḥammed'den girü döndürem didi, dağı geldi (3) kaygulu olup Velid katında oturdı. Eyitdi: Ben işitdüm kim sen Muḥammed'e dönmiş ve andan bir (4) manşib umarmışsın, didi. Andan Velid kaķıdı eydür: Benüm mâlum ve 'ayâlüm bulardan artuķ, (5) bular kaķan toyunca yimek boldı kim ayruğa dağı vireler, didi. Andan Ebü Cehil eyitdi: Muḥammed'i (6) gördüğünüz var mı kim yalan söyledi veya câzulüķ kıldı veya şiir eyitdi? Eyitdiler: Yok, Muḥammed'e (7) toğru sözinden ötürü emîn dirler, didiler. Andan ittifâ kıla Velid bin Muğire. Eyitdiler: Yâ mihterümüz (8) sen eyitgil ol Muḥammed

kim durur ? Andan Velîd endişe kıldı. Eyitdi: Ol ol cāzū durur kim (9) eri
‘avratdan ve ‘avratı erden ayırur. Andan Hāq Te‘ālā bu āyeti viribidi kim
İnehū fekkera ve qaddera (10) Hāq Te‘āla eyitdi: La‘net gelsün aña nite taqdîr
kıldıysa kelecıye nite endāze kıldı Muḥammed için. (11) Şümme quttile
keyfe qaddera Andan daḥı bir la‘net gelsün aña nit taqdîr kıldı-y-ısa. Şümme
nezara Andan (12) baqdı göñline ol iş için göñline ne diyem diyü. Şümme
‘abese ve besera Andan beñzin börterdi ve yüzın (13) tuş kıldı. Şümme edbera
ve’s-tekbera Andan yüzın girü dönderdi Qur‘ān’dan tekebbürlük bir-ile Fe
26b kâle inne hāzā illā sihrun yüşeru (1) Eyitdi: Degül bu Muḥammed eyitdügi
mekir cāzūluk hikāyetin kıluş. İn hāzā illā qavlü’l-beşer Degül bu
Muḥammed (2) eyitdügi mekir ādemiler sözi durur, öküş haber öğrendi.
Seüşlihi seşara Tîz ola düşürem anı saşar odına (3) Velîd bin Muğîre’i.
Saşar bişinç şamu durur. Ve mā edrāike mā seşar Ve sen ne bilürsin yā
Muḥammed ol saşar (4) ne qorkulu yirdür? Lā tübkî ve lā tezeru Qalmaya hiç
endāmda et kim aña girmeye ve hiç endām köyünmedin kılmaya helāk (5)
ola. Nitekim Mūsā peygāمبر -‘aleyhi’s-selām-münācātında eyitdi: İlāhî
qankı kuluñ yoğsul durur? Hāq Te‘āla eyitdi: (6) Yā Mūsā saşar şamına giren
yoğsul durur. Levvāḥatün li’l-beşeri Ol saşar adlu şamu qara ider yüzleri, (7)
yanmazdan öñdün şamu tenin qarardur içi taşı āşıkāra görünür. Nitekim
eydür: Ve bürrizetü’l-ceḥimü li’l-gāvîne (8) ‘āleyhā tis‘ate ‘aşere ve şamuda
ola on toquz zebāni ferişte bulara her birisi gāyet tedbîr bilge (9) durur.
Tamām melekü’l-mevt gibi kim yaluñuz şamu ḥalkuñ cānın alur. Tene revā
olmaya anuñ gibi on toquz (10) zebāni durur, şamu ‘azābına müvekkel durur.
Haberde gelmiş durur zebāniler şıfātı beyānında eydürler: Gözleri (11)
yıldurur gibi ola, ağızları bir ulu qal‘a gibi ola ve her birinüñ güci şamu
cihān içindeki ādemiler ve perriler (12) gücince ola. Bu āyet gelicek Ebū
Cehil eyitdi: Görer misiz Muḥammed eydür: Tamuda on toquz zebāni ferişte
27a (13) var, imdi ol toquz zebāni qanca vara, degme birin dutam biribirine
vuram, didi. Ve mā ce‘alnā eşḥābe’ (1) n-nāri illā melā’iketen Kılmadum

tamu islerini ayruḵ halkdan, illā melāʾikeden kıldum ki ādemilere (2) gālib
 ola. Vemā ceʿalnā ʿiddetehüm illā fitneten li'l-lezīne keferū Kılmadum
 bularuñ sağışın meger (3) ol kişiler fitne issi için ki kāfirlerdür Li
 yesteykine'l-lezīne ütü'l-kitābe yaqın bilürler Resüli (4) ol kişiler kim
 bulara kitāb virmiş durur. Yaʿnī cühüdlara ve kāfirlere anuñ-çün kim
 Tevrīt'de (5) ve İncil'de beyān olup durur bu on toḵuz zebāni ferişte. Ve
 yezdāde'l-lezīne āmenü imānen Artura (6) Haḵ Teʿālā ol kişilere kim Resüle
 imān getürmişdür. Ve lā yertābe'l-lezīne ütü'l-kitābe (7) ve'l-müʿminüne. Ve
 şek getürmeyeler cühüdler ve kāfir Resülüñ haḵlığına, eyitmeyeler kim
 Qurʾān muvāfiḵ (8) degül ayruḵ kitāblara. Ve li yeküle'l-lezīne fi ḵulūbihim
 merażun ve'l-kāfirüne māzā erāde'l-lāhu (9) bi hāzā meşelen Söyleyeler ol
 kişiler kim göñil içinde bularuñ nifāḵı vardır. Bu süre Mekke'de indi (10) ve
 Mekke'de münāfiḵ yoḡ-ıdı, bunı ḵalīfelik için eydür: Ve kāfir diledi Haḵ
 Teʿālā bu (11) mişālden bu Mekke kāfirleri sözidür, Kezālike yüzillü'l-lāhu
 men yeşāʾu ve yehdī men yeşāʾu her neçi (12) kılursa Haḵ Teʿālā kime dilerse
 zalālet virür ve kie dilerse hidāyet virür. Bu söz Ebū Ceḫil cevābı durur. (13)
 Ve yehdī men yeşāʾu Yol virür Haḵ Teʿālā kime dilerse. Ve mā yaʿlemu
 27b cünüde Rabbike illā hüve (1) Kimsene bilmeye yā Muḫammed senüñ Tengriñ
 feriştelelerini gine meger Tengri Teʿālā bilür. Ve on toḵuzı (2) anıñ-içün yāz
 kılmadum kim benüm feriştelelerüm azdur diyü. Ve mā hiye illā zikrā li'l-
 beşeri Ve bu övdüğim saḵar (3) diyü añdum kimsene bilmeye anuñ ʿazābını
 ādemilerden pend dutub ḵorḵsun diyü. Kellā ve'l-ḵameri (4) Haḵḵā ayı
 yaradan ḵaḵḵı-çün eyle degül kim bular gümān getürürler ol od āsān degül.
 Ve'l-leyli (5) iz edbera. Ve dün ḵaḵḵı-çün ḵaçan varur. Ve's-şubḫi izā esfera
 Şubḫ ḵaḵḵı-çün ḵaçan kim aḡaru gelür. (6) İnehā le'iḫde'l-küberi Ol tamu
 kim saḵar diyü añduḵ ol aşaḡa durur ʿazābları ulu (7) durur. Nezīan li'l-beşeri
 Ḵorḵuñ iy ʿāşiler Tengri ʿazābından. Li-men şāʾe minküm en yeteḵaddeme (8)
 ʾev yeteḫḫara Ol kişiler kim diler sizden ilerü imān getüreler Tengri'ye,
 girü ḵala günāh (9) içinde. Küllü nefsin bi mā kesebet rahīnetün Ḵamu kişiler

ne kim işlerse Hâk Te'âlâ girü virtür. Ya'nî (10) 'ıvâzı İllâ eşhâbe'l-yemîni meger sağ koldağılar bulara hisâb yok. Fi cennâtin yetesâ'e (11) lüne 'ani'l-mücrimîne mâ selekeküm fî seğara Şoralar zebâniler kâfirlere ve 'âşilere kim ne (12) nesne getürdi sizi sağara ya'nî şamuya? Qalü lem nekü mine'l-muşallîne Eydürler: Biz namâz kılmaz-ıduğ Ve lem nekü nu'çimu'l-miskîne

28a dağı virmez-idük ta'âm miskinlere.-, Ve künnâ neğüzü me'a'l-hâ'izîne. (1) ve biz beyhüde söz söyler-idük ve beyhüde işler işler-idük, Ve künnâ nükezzibü bi-yevmid-dîni (2) ve biz yalan dir-idük, kıyâmet günine inanmaz-ıduğ. Hattâ etâne'l-yakînu Kaçan geldi bize yakın ya'nî (3) ecel ol haber kim işidürdük kıyâmet diyü, şimdi göz-ile gördük. Fe mâ tenfe'uhüm şefâ'atü'ş- şâfi'ine (4) Menfa'at kılmaya Hâk Te'âlâ bulara şefâ'atci şefâ'atin, ya'nî kimse şefâ'at (5) kılmaya. Fe mâ lehüm 'ani't-tezikreti mu'riizîne Ne oldu bulara kim ögüde girmez ırâk durur? (6) Tezkireti Bunda Qur'ân durur, bir niceler eydürler: Müslimânlık durur ve bir niceler eydürler: Peygâmbere durur. (7) Keennehüm humrun müstenfiratün ferrat min kasverati Nitekim eydesiz bulara kör eşekdür kaçarlar arslandan. (8) Bel yürüdü küllü emrî'in min hüm en yü'tâ şuhufe'm-müneşşeraten Belkim diler bularuñ küllisi kim virile kitâblar (9) yazılmış. Bu oldu bunlar eyitdiler: Yâ Muhammed dilerseñ kim biz saña imân getürevüz Hâk Te'âlâ'dan (10) bize birer nâme getür her birimize hâşlar diyü. Kellâ bellâ yehâfüne'l-âhirate. Degül eyle kim bular (11) eyitdiler qorqmazlar âhiret 'azâbından. Kellâ innehü tezkiretün Degül eyle kim bular şanurlar bu Qur'ân'ı viribidük (12) halâyık pend dutsun diyü. Fe men şâ'e zekerahu Kim dilese bu Qur'ân'ı yâz kılmak bu âyet gelicek. (13) Ebü Cehil eyitdi: Ben dilemezem bu Qur'ân'ı pend dutmak. Hâk Te'âlâ bu âyeti viribidi. Yâz

28b kılmaya sizlerden kimse (1) bu Qur'ân'ı İllâ en yeşâ'a'l-lâhu meger anlar kim diler Hâk Te'âlâ. Hüve ehlü't-takvâ ve ehlü'l-mağfireti Ol (2) ol Tengridür kim kamu halâyık gerek kim andan qorqalar, berhîz kılalalar, günâhdan kaçalar. Ve ol Tengri durur (3) rahmet kılmak aña yaraşur güñâhkârlara. Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm. (4) Lâ 'üçsimu bi yevmi'l-kıyâmeti. Bu süre

Mekke'de indi. Āyetleri kırk ve kelimeleri yüz toksan ve harfleri (5) üç yüz elli iki durur. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resūlden işitdü eyitdi: Her kişi kim bu sūre'i (6) öküş okısa mü'mîn durur Tengri katında, yüzi nūrlu durur halk katında, didi. Kavluhū Te'alā Ve lā ũksimu (7) bi yevmi'l-ķiyāmeti Lā şıla durur şıla ma'nisi bil demek olur ittifaķ kıldı müfessirler. Bunuñ ma'nisi eyledür kim (8) Uksimu bi yevmi'l- ķiyāmeti ķasem yāz kılur ķiyāmet günü için, lā bunda artuķ durur. Ve bu kāfirler için (9) geldi kim bular eyitdiler: Kiyāmet günine ben kim Tengriyem. Kiyāmet günine anıñ-içün ķiyāmet günü dirler kim cümle (10) halāyık ol gün Haķ Te'alā dergāhında ayağın duralar, hisāb vireler. Ve lā ũksimu bi'n-nefsi'l- (11) levvāmeti Ve dađı ķasem yāz kıluram ben ki Tengriyem bu levvāme nefsine. Levvāme ol olur kim kendüzine (12) melāmet kılur tātde ve günāhda. Kačan tāt kılrsa eydür, niçün ziyāde kılmađuñ ve kačan (13) günāh kılrsa niçün günāh kılđuñ dir.

29a Melāmet ider kendüye "ve ĥaserata ve endāmata" diyü. Nitekim eydür: (1) Yā ĥasretā 'alā mā ferrattu fi cenbi'l-lāhi Ve bir niceler eydür: Bi'n-nefis Bunda kāfirler diler, kāfirler eydürler: (2) Dünyāda niçün imān getürmedük Tengriye ve Resüle? diyeler. Eyaķsebü'l-İnsāntü ũellen necme'a 'ızāmeħü (3) İy nitekim şanurlar kāfirler cem' kılmayam bularuñ süñüklerin her nice kim tağılmış ise. Bu āyet (4) aĥnes küyegüsi için indi. Eyitdi: Yā Muĥammed Tengri çürimiş süñükleri nite ulaşdura? İnanmayam (5) gözim-ile görmeyince didi. Haķ Te'alā bu āyeti viribidi. Belā ķādirine 'alā ũen nüsevviye benānehü (6) Degül eyle kim bular eydür: Biz ķādirüz anuñ üzerine kim rast kılavuz barmaķları süñüklerin ve ol kim (7) barmaķları süñükleridür ķamusın yirlü yirine ulaşduram. Gerçi kim toprak olmışsa ulu süñük (8) uşak süñük yirine, uşak süñük ulu süñük yirine varmaya, ķamusın yirlü yirine vara. Müfessirler (9) eydürler: Kačan ķiyāmet olsa, Haķ Te'alā halkı dirürmek dilese, 'arş altında bir deñiz vardır, (10) aña Baĥrū'l-Ĥayvān dirler ve ol deñizden yağmur yağa, tamām dünyāyı duta. Ve ķamu cānavarlar ve ādemiler (11) ve perriiler ve cemī' yir yüzinde yürür cānavarlar var-ısa, cümlesinüñ tenleri ol şu

içinde yirlü yirine (12) vara aķ Te‘ālā emriyle. Bel yürüdü’l-insānū li-yefcūra emānehū Belkim dilerler bu ādemiler ilerü günāh (13) kılmaķ ve tevbeden girü durmaķ ve ölüm yarađın kılmamaķ. Yes‘elü ‘eyyāne yevmü’l-ķiyāmeti

29b Şorarlar kaçan ola (1) ķiyāmet güfii. Hāķ Te‘ālā eydür: Ol ol gün ola kim Fe ‘izā berika’l-beşaru kaçan kim ħalāyık başların (2) gūrlarından ħaldura ol sā‘at tamuyı getüreler ‘araşāt yirine. Burun tamām fil burnı gibi ola (3) yitmiş biñ burunduruğı ola ve her bir burunduruğı yitmiş biñ ferişte dutar ola. Heybeti-y-ile bir kükreye (4) ol sā‘at hiç muķarreb ferişte ve hiç mürsel peygāmbere kılmaya, ħamu dizin düşüp nefsi (5) nefsi diyeler. Ol vaķt kāfirlerüñ gözleri sıçraya başlarından taşra çıķa. Ve ħasefe’l-ķameru (6) Ol sā‘at ay ħapķara ola, Ve cūmi‘a’ş-şemsü ve’l-ķameru ay-ıla gün biribirine ħarışma nürsüz ola. (7) Yeķülü’l- insānū yevme izin eyne’l-meferrü Ol gün kāfirler eyideler ķiyāmet ħorkısından ve ħamu (8) heybetinden ħançaru kaçalar? Kellā lā vezera Hāķkā kim bulmayalar hiç yir duracaķ, bellü kaçan olsa ķiyāmet. (9) ‘Īlā Rabbike yevme ‘izin’l-müstekarru Ol gün ħullar ħarar kılması, arķa ŧayayası Hāķ Te‘ālā ola. Yünebbe‘ü’l- (10) ‘insānū yevme ‘izin bi mā ħaddeme ve ‘eħħara Hāber şorıla ādemilere ol gün şol iş-içün kim işlemişler, (11) ilerü viribimişler ŧā‘atlar ve dağı ol ‘amelleri kim zāyi‘ kılmışlar, eydürler ħelāl ħarām-içün (12) eydür dirler: Beli’l-‘insānū ‘alā nefsihī başiretün Belkim her ādemüñ endāmları pāsubān durur kendü (13) kendülere. Tenleri kendü üzerlerine ŧanuķlıķ vireler, gözleri eyide, biz

30a gördük, elleri eyide, biz dutduķ, ayakları (1) eyide, biz yürüdüķ, ol günāha varduķ. Ve levelķāme‘āzīrahū Eger ol gün ‘özür getürseler (2) ‘özürlerin ħabül kılmayalar. Ķiyāmetde kimsenüñ ħüccet kılduğın ve ‘özür diledüğin ħabül itmeyeler. (3) Cebrā‘il kaçan Resüle āyet getürse, şoñına varmadın Resül öñin oķıyu dururdu (4) unutmayayın diyü āyet geldi inendi. Lā tuħarrik bihī lisāneke li ta‘cele bihī Kaçan Cebrā‘il vaĥy getürse (5) sen diliñ tiz depretmegil oķımaķ için. İne ‘aleynā cem‘ahū ve ħurānehū Bize durur cem‘ kılmaķ senüñ (6) göñlüñde āyet oķımaķ ezber kılınca. Fe ‘izā kara‘nāhu fe’t-

tebi^c Qur^ānehü Kaçan okısavuz biz anı uyğıl (7) okımaqlığa. Şümme inne
‘aley^{nā} beyānehü Andan āşikār kılmak bu Qur^ān’ı bize durur saña beyān
kılmak ya^{nī} (8) kamu nesnelər, haddin ve hükmin helāl ve harām. Kellā bel
tühibbüne’l-‘acilete Hakkā kim kâfirler dost (9) dutarlar dünyâyı. Ve
tezerüne’l-‘ahirete Rāvandurlar kıyāmet ve āhıret işin işlemezler. Vücühun
(10) yevme ‘izi’n-nazıretün Bir bölügüñ yüzleri ola ol gün nürlü, İlä rabbihā
nāzıretün kendü Tengrisine bakalar. (11) Hakk Te‘ālā ol gün rüşen kıla şazılık
bir-ile bularuñ yüzlerin. Resül -‘aleyhi’s-selām- eyitdi: Uçmak (12)
halklarınıñ yigregi. Ol ola kim bakalar uçmağa biñ yıllık yirden, şürilerin
görelər. Ve ol kişiler kim (13) kerāmetlurak olsa uçmak içünde bular irte gice
30b Tengriye bakalar, secde kılarlar. Andan Hakk Te‘ālā eyide: (1) Başlaruñuz
götürüñ bugün tā‘at günü degül diye. Ve vücühun yevme ‘izin bāsıretün Ve bir
nice halkuñ yüzleri (2) ol gün kara ola. Tezünnü ‘en yüfale bihā fākıretün Ol
gün ta‘yın bileler bulara ne iş olası durur. (3) Arkası şına bularuñ tamu
korqusından yoħsūla fakır dirler anıñ-içün kim arkası şınuğ (4) durur diye.
Kellā ‘izā belegati’t-terākiye Hakkā degül eyle kim bular gümān olurlar.
Kaçan bularuñ cānı çıkarken (5) hulğüme gelse Ve kıle men rākın eydürler:
Hışımları yöresinde şefkat ve mihir bir-ile hiç (6) kimse var mı dermān kıla?
Ol gün Hakk Te‘ālā aña aşşı kıldurmaya, rahmet ferışteleri anuñ yöresinde (7)
duralar, galebe kıluben biri birine eydürler: Bunuñ cānıñ kim ilede. Ol sā‘at ol
cānı rahmet ferıştesi (8) alsın veya ‘azāb ferıştesi alasin. Bilmeye kaçan cān
çıkmayınca. Ol vaqtin kim cān (9) çıka, ferman gele ol iki dürlü ferışteye,
her kankısına kim buyurulsa ol getüre cānı. Bu durur (10) kim eydür: Ve kıle
men rākın ve zanne ‘ennehü’l-firāku Hakıkāt yakın bile, ol ölen kişi dünyādan
(11) ayrıldığın hiç anuñ gibi ayrılmak olmaya. Enes eydür: Resülden işıtdüm.
Eydür: Kaçan ādeme (12) ölüm hālı gelse anuñ endāmları biribirine esenleşür.
Eydür: Esen kaluñ ayrıldığ biribirimizden (13) tā kıyāmete degin. El ayağı
esenler, ayak eli esenler ve cemi^c endāmları biribirin esenleşürler. Ve’l-
31a teffeti’s-sāku (1) bi’s-sāki Şarmaşa ayak ayağa bir kez ayakların kösile ve bir

giri tarta cān acığı kıtlığından (2) ve uşak oğlanları kaygısından ve kara günde gür ‘azābından ve kıyāmet gününde elli biñ yıl ayağın (3) örü durmak korkusundan. İbn-i ‘Abbās eydür: Dünyā işi āhıret biri-le olaşudur, feriştelere cānın (4) bir yaña iledürler ve ādemī tenin bir yire iledürler Hāḳ Te‘ālā emir bir-ile İlā Rabbike yevme izi’l-mesāḳu (5) Ol ol gün ola kim feriştelere ol kulu süreler Hāḳ Te‘ālā hüküm kılduğı yire ya‘nī Tengri (6) Te‘ālā diledüğü yire. Andan Hāḳ Te‘ālā Ebū Cehil şıfatın yāz kıldı. Fe lā şaddaḳa ve lā sallā Ne benüm resūlüme inandı ve ne baña namāz kıldı. Ve lākin kezzebe ve tevellā Velākin gerçek yirine yalan söyledi, (8) Tengriye inanmadı, namāz kılmadı giri durdı. Şümme zehebe ‘ilā ‘ehlihi yetemetṭā Andan verdi kendü evine (9) ve kavmine ra‘nālīḳ kıldı. Temetṭā Ol olur kim arḳasın ırḳayı yürür, gögsine bakar. Nitekim Beni (10) Maḥrūm kavmi gibi bular şeri‘at içinde ḥor durur ve mürüvvet içinde yavuzdur tehdīd (11) yolında eyitdi: Bu va‘id durur Ebū Cehil buña dağı bir va‘id arturdi. Eyitdi: Evlā leke fe evlā (12) Yigrekdür saña bu ‘azāb yigrek Şümme evlā leke fe evlā gine yigrek durur saña ‘azāb sen lāyıḳsın (13) ‘azāba. Ḳaḳañ bu āyet gelicek Resūl Mekke batmanında Ebū Cehil’ün ṭonın dutdı eyitdi: Evlā leke fe evlā (1) şümme evlā leke fe evlā Ebū Cehil eyitdi: Yā Muḥammed sen baña tehdīd kılursın, senün Tengriñ ve sen (2) nesne kılumayasız anıñ-içün ki bu iki tağ arasında benden artuḳ ‘azīz yok. Eger ben bilsem (3) Muḥammed Tengri resūlidür hiç Ḳureyş oğlanlarına uymaya-y-ıdum, didi. Resūl eyitdi: Ḳamu ümmetlerün (4) var. Benüm ümmetüm fir‘avunı Ebū Cehil’dür. Pes Ebū Cehil Bedir günü doḳışında eyitdi: Bu günde (5) Tengriye kulluḳ kılubilmeyesiz ya‘nī müsliḡānları kıravuz dükedevüz, didi. Ol gün ol (6) ḡāyet başlu ‘Abdullah bin Mes‘ūd Ebū Cehil’ün başını kesdi, şerri müsliḡānlara üzerinden (7) şavuldi. ‘Eyaḥsebū’l-‘insānū İy eyle şanur bu kāfir Bū Cehl. ‘En yūtrake suden (8) Şöyle ḳovam emir nehyi şormayam Resūlüme ‘azāb kılduğın göstermeyem. ‘Elem yekü nūṭfeten mi’n-meniyyin yūmnā (9) Ve ne kim anuñ aşlın nūṭfeden yaratdum ya‘nī menī şüyından, atası arḳasından anası ḳarnuna geldi. (10) Şümme kāne

‘alakaṭen fe ḥalaḳa fe sevvā Andan ol ū galaka oldu ya‘nī uyuūmıū ūan oldu.
Andan (11) Ḥaḳ Te‘ālā ol ūanı anası ūarnında ādemī yaradur. Kendü ūudreti
bir-ile endāmlarını tamām yerlü yirince (12) yaradur. Fe ce‘ale minhü’z-
zevceyni’z-zekera ve’l-‘ünsā Ol meni ūuyından iki dürlü ḥalaḳ yaradur;
birincisi (13) irkek ve birincisi diūi. ‘Eleyse zālīke bi-ḳādirin ‘alā ‘en yuḫyi’l-
32a mevtā Ol Tengri kim nütfe ūuyından (1) bunuñ gibi ḥalāyık yaratsa ve ḳaḳan
öldürse girü dirgürmeyem, ūudreti yiter gine dirgirür. Va’l-lāhu ‘alem (2)
Bismi’l-lāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm. (3) Hel etā ‘ala’l-insāni Bu sūre Mekke’de
indi āyetleri otuz ve kelimeleri iki yüz kırk ve ḥarfleri (4) biñ yüz elli durur.
Übeyyi’bn-i Ḳa‘b eydür: Resül ḥazıreti eyitdi: Ḳanḳı kiūi kim bu sūre’i oḳısa
(5) anuñ cezāsı Ḥaḳ “Te‘ālā ḳatında uçmaḳ ola. Ḳavluhu Te‘ālā Hel etā ale’l-
insāni Ḥū geldi ādem (6) peygāber üzre Ḥīnün mine’d-dehri vaḳt-ı rüzigār
dehr kırk yıl olur. Ḥaḳ Te‘ālā Ādem peygāber (7) ḳalībını balḳıḳdan yaradı.
Kırk yıl cānsuz yatdı ḳara balḳıḳ olup Mekke bir-ile ṫāif arasında. (8) Andan
ūoñra ūalūal oldu, kırk yıl ūalūal olup yetdi. Andan ūoñra Ḥamā’in (9) mesnūn
oldı kırk yıl Ḥamā’in mesnūn olup yatdı. Andan Ḥaḳ Te‘āla cān givürdi ol
(10) tene. Lem yekün ūeyen mezkūren Nesne yoḡ-ıdı anı bilmedügi,
añmaduḡı adı nedür. İne ḥalaḳne’l- insāne min (11) nütffetin. Biz yaratduḳ
ādemīleri nütffeden, kimi irkek ve kimi diūi. Nütfe ūehvet olur, Emūācin (12)
ḳatılır er ūuyı ‘avrat ūu-y-ına. Ve bir niceler eydür: Emūācin ūehvet olur ḳan
bir-ile ḳatılır. (13) Nebtelīhi ūınarumanları emir nehyi bir-ile Ve ce‘alnāhu
32b semī‘an baūıran kıldum aña ḳulaḳ, görür göz (1) yaratdum. İne hedeynāhu’s-
sebīle ‘immā ūākiran ve ‘immā kefūran Biz gösterdük aña ḥaḳ yol ve bātıl (2)
yol. Bir bölügi ḥaḳ yola uydı ve bir bölügi bātıl yola uydı. Bedbaḫt ve kāfir
yaratdum andan (3) gine ‘āḳibetin yāz kıldum. İnnā e‘tednā li’l-kāfirīne
selāsile ve eḡlālen Biz va‘d kılduḳ (4) ol bātıl yola uyan bedbaḫt kāfirlere
zencīrler ve bāḡlar ve se‘ıran ve yanar od ḳızmiū. (5) İne’l- ebrāra yeūrabūne
min ke‘sin kāne mizācūhā kāfūran. Anlar kim ḥaḳ yola uyarlar ve eyü (6) iū
iūlerler ve atasın, anasın azarlamayan nīḳ-baḫtlar olalar. Ol cihānda anlar

şarāb (7) içeler ol maşrabadan kim katılmış ola kāfūr, yaʿnī aklıḡı kāfūr gibi
 ola. ʿAynen yeşrabu (8) bihā ʿibādu'l-lāhi Bu şarāb bñardan çıkar, dünyā
 şerbeti gibi şıkmağ bir-ile degül. Bu dünyā şerbeti (9) başları delü kıılır ve
 āhıret şerbeti delü başı sağ kıılır. Ol bñarlardan içeler Tengrinüñ (10) hāşları.
 Yüfeccirünehā tefcīran. Uçarlar ol kāfūr menzili kanda-y-ısa ol bñar anda
 çıkar akar (11) Yüfüne bi'n- nezri vefā kıılanlar nezri benüm bir-ile. Nitekim
 hac ve namāz ve oruç ve buña beñizer vācibi (12) řāʿatlara nezir kıılsa andan
 vefā kıılsa Ve yeḡāfüne yevmen kōrkutalar ol gün, ʿuķūbetinden (13) Kāne
 şerruhū müsteřiran ola. Anuñ şerri āşikāre yavuzlık. Ve yuřimüne'ř-řaʿāme
 33a ʿalā ḡubbihī Taʿāmı vırseler (1) ol ʿaziz řaʿāmlardan kim ol řaʿāmı severlerdi
 Miskīnen ve yetīmen ve esīran yoḡsulara ve yetimlere (2) ve esirlere. Miskīn
 oldur kim hiç nesnesi yok muḡtāc durur řadaķaya; yetim ol durur kim atası
 (3) anası yok ve esīr ol durur kim dutsaķdur zindanda. Kūl daḡı esīr olur ve
 ʿavrat daḡı (4) esīr olur. İnnemā nuřimūküm li-vechi'l-lāhi řaʿām virenler
 göñlinde eyide kim biz řaʿām virürüz size Tengri (5) yolu-çün yaʿnī fermānı-
 çün. Lā nürīdü minküm cezāʿen ve lā şükūran Dilemezüz sizden anuñ ʿıvaızın
 dünyāda. (6) Anuñ berāberi kim bize baḡışlayasız ve daḡı ādemiler arasında
 medḡ idesiz. İnnā neḡāfu min Rabbinā (7) yevmen ʿabūsen kaḡtarīran. Biz
 kōrkaruz Tengrimüz ʿazābından . Ol gün ʿabūs günü ve kaḡtarīr (8) günü
 durur. ʿAbūs ol olur ol düřvārlıķdan yüzleri tuř olur ve kaḡtarīr kaḡı ʿazāb (9)
 olur. İbn-i ʿAbbās eydür: Kıyāmet güninde kāfirler beñiz tuş ola akar kaḡran
 gibi. Feve kāhumu'l-lāhu. (10) şerra zālike'l-yevmi Ol kişiler kim bunuñ gibi
 işler kııla andan kendü Tengrisinden kōrķa, ol (11) gün kōrkusından saķlaya
 ḡaķ Teʿālā buları anuñ şerrinden. Ol gün Ve leķķāhüm nezraten ve sūrūran
 göstere (12) ʿināyet bularuñ yüzine ve şāzılık göñline bularuñ. Ve cezāhüm
 bimā şaberū ḡaķ Teʿālā ʿıvaız (13) vire kııla bulara ol şaburçün kim emir
 33b saķladılar ve maʿşiyetden kaçdılar. Cenneten ve ḡarīran Bular (1) uçmaḡa
 gire, ḡarir örte, Müttek'īne fiḡā ʿale'l-erāʿiki söykeneler bular uçmağ içinde,
 taḡtlar üzere (2) ebedi ķalalar. Lā yeravne fiḡā şemsen ve lā zemherīran.

Görmeyeler ol uçmak içinde hergiz issi şovuk. (3) Muḳātil eydür: Bu āyet Enşārilerden bir er şānına indi kim bir gün taʿām virdi miskīnlere (4) ve yetimlere ve esīrlere. Bu oldu kim bir yoḥsūl geldi Resūl ḳatına eyitdi: Yā Resūlellah baña (5) taʿām virgil. Resūl -'aleyhi's-selām- eyitdi: Benüm ḳatumda taʿām yok, velīkin yāranlarda istegil, didi. Ol (6) miskīn ol enşārī evine vardı taʿām diledi. Enşārī ḫalkına eyitdi: Baña taʿām virgil, (7) şarāb daḫı virgil didi, virdi. Andan gine Resūl ḳatına bir yetīm geldi. Anuñ ardınca ol (8) daḫı taʿām diledi. Resūl ḫazireti aña evvelki cevabı virdi. Ol daḫı enşārī evine vardı. (9) Aña daḫı taʿām virdi. Gine bir esīr geldi Resūl ḫaziretinden taʿām diledi. Aña daḫı Resūl (10) ḫazireti evvelkiler cevabın virdi. Ol daḫı enşārī evine vardı. Aña daḫı taʿām virdi. (11) Bu ḳamu bir sāʿatde yidi andan Ḥaḳ Teʿālā bu āyeti viribidi. İnnē'l- ebrāra yeşrabüne Ve daḫı eydürler: (12) Bu āyet 'Aliyyi'b-ni Ebī Ṭālib-çün indi. Bir gün Ḥasanī ve Ḥüseynī ḫasta düştiler, Resūl (13) Ebū Bekr bir-ile görmege vardılar. Aşḫābdan baʿzısı daḫı bile-y-idi, gördiler yavlaḳ ḫasta dururlar. (1) 'Ali'ye eyitdiler: Nazır ḳılḡıl andan 'Ali eyitdi: Eger Ḥaḳ Teʿālā bulara şihḫat virürse ben üç (2) gün oruç dutam. Fāṭıma daḫı üç gün oruç dutam ve bir ḫalāyığı daḫı eyitdi: Ben daḫı üç (3) gün oruç dutam. Ḥaḳ Teʿālā şihḫat virdi, bularuñ evinde hiç taʿām yog-ıdı. Emīre'l-mü'minīne 'Ali (4) -raziya'l-lāhu 'anhu- vardı Şem'ün-i Ḥayber'den ödünç üç şā' arpa aldı. Fāṭımatü'z-Zehra (5) bir şā'in el degirmenine çekti, biş çörek kıldı her birine birer virdi. 'Ali aḫşām (6) namāzın ḳılup mescidden eve geldi. Ol çöregi ki eline aldı kim yiye. Kapuda bir kişi Allāh didi. (7) "Enā miskīnün" didi. 'Alī ol etmegi aña virdi ve Fāṭıma daḫı virdi, ḳaravaşı daḫı virdi. (8) Ḥasan ve Ḥüseyn daḫı virdiler. Bular ol dün aç yattılar, irte oruç tuttılar. Yine Fāṭıma (9) ol arpanuñ bir şā'in çekdi biş çörek eyledi, her birine virdi. Aḫşām namāzın kıldılar, (10) dilediler kim yiyeler, gine ḳapudan bir kişi Allāh didi. "Enā yetīm" didi. Yine çöreklerin aña virdiler, kendüler (11) şu bir-ile oruçların şıdılar. İrte ginü oruç tuttılar. Fāṭıma ol arpanuñ bir şā'ini yine öğütüdi, (12) biş çörek eyledi, her birine virdi. Gine aḫşām namāzın

kılup yimeklelerin ortaya getürdiler kim (13) yiyeler, kapudan bir kişi gine
 Allāh didi. "Eña esİR" didi. Gine dükeli ta'āmların aña virdiler. Üç günde (14)
 şudan artuğ nesne şatmadılar. Dördünci gün Emİre'l-mü'minİne -'alā
 34b kerrema'l-lāhu vechehu-Fāţımatü'z-Zehrā'yı (1) -raızıya'l-lāhu 'anhā- Hasan'ı
 ve Hüseyin'i -raızıya'l-lāhu 'anhumā- alup Resül şatına vardı. Açlığdan
 yürüyemezlerdi. (2) Çün Resülü'l-lah -'aleyhi'ş-şelātu ve's-selām- buları
 gördi, eydür: 'Alİ bu ne mişnetdür kim (3) ben size degürdüm? Andan
 hayrü'n-nisā' Fāţımatü'z-Zehra'yı gördi kim şarnı arşasına yapışmış. Eyitdi:
 (4) İy 'acaba benüm ehl-i beytüm açlığdan ölür mi? Fi'l-hāl Cebra'il, emİN
 peyki şaziret-i rabbi'l- 'ālemİN (5) geldi. Peyğāمبر şaziretine bu āyeti
 getürdi. İne'l-ebırā yeşrabüne mi ke'sin-kāne mizācühā kāfüran (6) Ve
 dāniyeten 'aleyhim şilāluhā Yaşın ola bulara ağaçlar gölgesi; Ve zu'l-lilet
 şuţufuhā tezlİlen. Mutİr (7) ola bulara yimişleri yaşın kıla; her nice hālde
 olurlarsa ol yimişe irişeler gerek örü durup (8) gerek oturup. Ve yuţāfu
 'aleyhim bi 'āniyetin min fi'z-şatin ve ekvābin Ve ol uçmağ ehli kim taştlar
 üzerine (9) şayanup otururlar, anlaruñ üzre gezdüreler bulara gümüş bardağlar
 bir-ile şarāblar şolu şağrağları. Kānet (10) şavarİre Ol şağrağlar yaradılmış
 ola sırçadan şilmānlar elinde. Şavārİre min fi'z-şatin Sırçalardan, (11)
 gümüşden ya'nİ rengi sırça gibi kendüsü gümüşden ola. Rengin sırçaya anuñ-
 için beñzedür gey görünsün (12) diyü gümüşden görünmez. Şadderühā
 taşdıren Degme şağrağda ol şadar şarāb kıla Hağ Te'ālā ki mü'minler (13) içe
 tamām ne artuğne eksük ola. Ve yüşşavne fihā ke'sen-kāne mizācühā
 35a zencebİlen İçüreler bular uçmağ (1) içinde şanağ bir-ile şarāb. Ve iranuñ
 zencebİli gibi ola. Dünyā zencebİli gibi tİz ve issi degül. Gāyet (2) severler
 'arablar zencebİli. Ta'āmın Hağ Te'ālā anıñ-çün ol meşel bir-ile yād kıldı.
 'Aynen fihā tüsem mā (3) selsebİlen Buñar var uçmağ içinde adı Selsebİl'dür.
 Selsebİl ol olur kim bulanuğ (4) olmaz revān aşar düpdüz durur, dadı zencebİl
 gibi, şovukluğı kāfur gibi, rāyihāsı meşğ gibi. 'Arş (5) altından çıkar şamu
 menzillere varur, gerek aşğa gerek yukaru irişür. Ve yetüfu

‘aleyhimvildanün (6) Hizmet kıla bulara ğılmānı tapucu hergiz irilmez ebedī. Ve bir niceler eydür: Mūhalledüne (7) Ğılmānlar olur kulağı küpelü İza rez’eytehüm hasibtehüm lü’lü’e’-m-menşūran Kaçan görseñ buları eyle şanasın (8) kim incüdür. Hīç kimse uçmağda çirkin olmaya kim anuñ gibi biñ ğulām ol şıfatlu hizmet (9) kıla. Ve İza ra’eyte. Kaçan görseñ yā Muhammed kendü gözin bir-ile ol dağı içindegi ni‘meti. Şemme ra’eyte na‘imen (10) ve mülken kebīran. Andan görgil ni‘meti ve ulu mülketi. Ulu mülket ol olur destürsuz ferişte anuñ katına (11) varamaz. Kemter kişinüñ maķāmı biñ yıllık yirden görine. Mülken kebīran Ma‘nīsi ol olur ni‘meti hīç gitmez, (12) feriştelere bulara selāma gelürler ‘Āliyhüm şiyābu sündüsin ‘āliyhüm diyü üstün okısa ma‘nīsi (13) eyle olur kim, bularuñ ğulāmları bulara hizmet kılan, 35b tonları bularuñ boyunca ola Huzrun ve istebraķun. (1) yeşil istibrak kalıñ harīr olur. ‘Āliyhüm şiyābu sündüsin. Ma‘nīsi eyle durur kim sündüs (2) tonlar geyeler, sündüs yufka harīre eydürler. Ve hullū ‘esāvire min fiżzatin Kıla bulara bilezükler ğümüşden. (3) Bir niceler eydür: Bu şıfat ğulāmlaruñdur. Bularuñ ellerinde ğümüş bilezikler ola ve bularuñ boynunda (4) řāk ola yaķutdan. Ve dağı bir niceler eydür: Bu şıfat mü‘minlerüñdür, bularuñ ellerinde bilezük (5) ola ğümüşden. Uçmağ ğümüşi, dünyā ğümüşine beñzemez. Sa‘īd bin Müseyyib eydür: Degme mü‘mīn elinde (6) üç bilezük ola. Biri altun, biri ğümüş, biri incü. Ve bu bilezükler eyle ola kim şanuklık vireler ki (7) hīç kimse elinde yokdur diyü Ve seķāhüm rabūhüm řerāban řahūran içüre bularuñ Tengrisi aķ řarāb ki (8) dünyā řarābına beñzemez. Uçmağda bir kişi ol ķadar yiye kim dünyāda yüz kişi ol ķadar yiyümeye. Kaçan (9) öküş yise derleye müşķ gibi dertüñ-ile. Ve Hāķ Te‘ālā buları seve, İne hāza kāne leküm cezā‘en uçmağ (10) ni‘metin vireler bulara eydürler: Bu durur size İvaż dünyādaki zaķmetler için farīzaları (11) ödedüğünüñ için. Ve kāne se‘yūküm meşķüren. Ol ‘amel kim siz dünyāda işledünüñüz, sizden ķabül itdüm (12) diye. Ve bir niceler eydür: Sizüñ az ‘ameliñüz bizüm ķatımızda öküş durur. İnnā naħnū nezzelnā ‘aleyke’l-ķur‘āne tenzīlen. (13) Biz indürdük

saña bu Qur'ânı yâ Muhammed perakende indürdük bir kezden indürdük.

36a Faşbir li hükmi rabbike Şabur (1) kılğıl yâ Muhammed Tengriñüñ hükmine, şeri'at haddin beklegil, kazâsına râzı olğıl. Ve lâ tuñı' mihüm aşimen (2) ev kefüran Muñı' olğıl bulara günâhkâr olur ve küfür olur ya'nî Ebü Cehil. Haq Te'alâ Resüle (3) buyurdı namâz kılğıl diyü. Ebü Cehil eyitdi: Kaçan görsem anı namâz kılduğın ayağum bir-ile depem. 'Utbe (4) bin Rabî'a eydür: Yâ Muhammed eger sen avrat-çün namâz kılursañ ben saña kızum virem. Velid (5) bin Muğire eyitdi: Eger mal için namâz kılursañ ben saña taptınca mal virem. Andan Haq Te'alâ (6) eyitdi: Ve lâ tuñı' mihüm aşimen ev kefüran aşimen. Yavuz iş olur kefüran küfür olur, aşimen Velid (7) bin Muğire'dür, kefüran 'Utbe bin Rabî'a'dur. Ve'z-kürisme rabbike bükreten ve eşilen. Yaz kılğıl yâ Muhammed (8) Tengriñüñ adın ırte gice biş vaqt namâzda. bükreten İrte namâzı olur ve eşilen öyle namâzı ve ikündü (9) namâzı ve aḡşâm namâzı ve yatsu namâzı olur. Ve mine'l-leyli fescüd leñü. Dünin sücüd kılğıl Tengriye ya'nî (10) namâz kılğıl ve Ve sebbih hü leylen tavilen. aña tesbih kılğıl dün örünlerinde ya'nî te'evvü' namâz kılğıl. (11) İne hâ'ülâ'i yuḡıbbüne'l- 'âcilete. Bu Kureyşler dost dutarlar dünyâ ni'metin, aḡiret endişesin (12) kılmazlar. Ve yezerüne verâ'ehüm yevmen şakilen. Ve girü korlar kıyâmet işin işlemezler, ağırdur (13) dirler. Naḡnü ḡalaḡnâhum ve şedednâ esrahum. Biz yaratduḡ buları katı endâmlu durur, endâmları biri

36b birine (1) ulaşı durur. Ve 'ıza şı'nâ bedde'l-nâ emşâlehüm tebdilen. Kaçan dilesevüz buları helâk kılmak, buları (2) giderevüz ve bularuñ bedelin getürevüz. İne hâzihi tezkiretün. Bu süre naşihat durur ḡullaruma. Fe men (3) şâ'e't-teḡaza ilâ rabbihî sebilen Kim dilese benüm pendüm ve fermânum, yol istese kendü özi tâ'at bir-ile (4) benüm şevâbuma Ve mâ teşâ'üne illâ en yeşâ'a'l-lâhu. "Tevfik ḡast tâ'at an kes bâyed ki der ezki (5) ḡastem imân ared ve tâ'at ḡüzâred" dilemez, meḡer ol Tengri diler. İna'l-lâhe kâne alimen ḡakimen (6) Kim Haq Te'alâ bilür kendü ḡullarında kim yol buldı ve kim bulmadı. Hüküm kıılır bir bölüḡe imân (7) virür ve bir bölüḡe küfür virür.

Dilemek Hâk Te'âlâ'nun durur ve biz çok nesne dileriz kim Hâk Te'âlâ anı dilemez. (8) Yudhulu men yeşâ'u fi rahmetihî Givürdi kimi diler-ise dünyâda kendü tâ'atı ve kıyâmetde givüre kendü (9) uçmak içine. Ve'z-zâlimin addelehtüm 'azaben elimen Kâfirlere va'de kılmış durur 'azâbı. alim u billah (10) Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahim. (11) Ve'l-mürselati 'urfen Bu süre Mekke'de indi. Âyetleri elli dört ve kelimeleri yüz seksen bir (12) ve harfleri sekiz yüz on altı durur. Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül -'aleyhi's-selâm-eyitdi: Her kişi kim bu süre'yi (13) okısa ol kişi kefürlerden bî-zâr ola, didi.

- 37a Kavlulu Te'âlâ : Ve'l-mürselati 'urfen Hâk Te'âlâ kâsem (1) yâz kıılır ferîşteler için sağışın kimse bilmez. Muqâtil eydür: Bu kâsem durur kim yâz kııldı ol (2) ferîşteler için kim viribinilmiş durur emri nehyi beyân kıılmağa, ya'nî Cebrâ'il ve Mikâ'il ve İsrâfil (3) ve 'Azrâ'il -'aleyhimü's-selâm-. Fe'l-'âşifâti 'aşfen Ve Hâk Te'âlâ ol yıllere kâsem yâd kıılır kim (4) yavlağ kıatı eser. Ve'n-nâşirati neşren 'Abdullah bin 'Abbâs eydür: Ve'n-nâşirati neşren Yağmur durur (5) yumşak hoş yağar, nebât biter. Hasan Başrî eydür: Neşir diyü ol ferîştelere eydür kim şevâb (6) ve günâh yazarlar. Fe'l-fârikâti ferkân Ol ferîştelerdür kim fark ider hâk kı bâıldan. Fe'l-mülkiyâti (7) zikran 'uzran evnüzran Ol ferîşteler kim iner saña vahy getirür yâ Muhammed. Nitekim eyitdi: Yülkî'r-ruhe (8) min emrihi. Bu kamu kim yâd kııldum bularuñ hâk kı için. Size kılduğum va'd kıyâmetde rastdur, (9) gelesidür, 'uzran hüccet olur evnüzran korkmak olur 'azâb vâktinde. Ümmetleri eyitmeyeler bize resül (10) gelmedi diyü. İnne mâ tû'adüne levâkı'un. Ol va'deler kim size itdüm kıyâmet olasıdır. İy (11) kıyâmet kaçan ola? Haber kııldı, kıyamet ol vâkt ola kim Fe'ize'n-nücümü tumiset kaçan yıldızlar nûrı (12) gidüp kara olsa, Ve ize's-semâ'ü furicet ve kaçan gök päre päre olup yarılssa, Ve ize'l-cibâlü (13) nusifet ve kaçan tağlar yirinden bölük bölük olup tağılssa, eyle kim hiç eşeri kıalmasa, Ve ize'r-rüsülü 'ükkitet (1) ve kaçan resüller cem' olsa, ma'lüm yirde ol vâkt kıyamet günidür. Li eyyi yevmin 'üccilet (2) Kankı güne kim va'de kılmışdur peygâmbler bir-le bularuñ arasın hüküm kıılmağa
- 37b

‘ameline göre cezā (3) virmege. Li yevmi’l-faşli Ol gün ayrılık gündür. Hakk
 Te‘ālā halāyık arasında hüküm kıla ve her (4) müdde‘iler arasında faşıl
 kıla. Ve mā edrāke mā yevmü’l-faşli Ve sen ne bilürsin yā Muhammed ol ne
 (5) gündür? Ya‘nī ehl-i cennet cennete ve ehl-i cehennem cehenneme ol
 kıyāmet günü durur. Veylün yevme ‘izin li’l-mükezzibīn (6) Vay ol kişiler
 kim yalan kıldılar peygāmbera, inanmadılar kıyāmete. Elem nühliki’l-
 ‘evvelīn. Görmediler mi bu (7) kāfirler evvelki ümmetler ‘azāb birile
 öldürdüm? Şümnenütbi‘ühümü’l-‘aḥūrīn Andan bulardan şöıra gelüp (8)
 bularuñ yolın dutanları helāk kılmayam mı? Kezālike nef‘alü bi’l-mücrimīn
 Yā Muhammed ol gün ‘uḳūbet kılam (9) ben kāfirlere bunda mücrim diyü
 kāfirler diler Veylün yevme ‘izin li’l-mükezzibīn vay ol gün yalancılara.
 ‘Elem (10) nahluḳküm min mā’in mehīn İy yaratmadum mı sizi ol za‘if ḥor
 sudan? Fe ‘alnāhü fi qarārin mekīnin (11) Kōduḳ anı ana ḳarnında İlä
 ḳaderin me‘lūmin tā ma‘lūm vaḳtine degin, ya‘nī doğası vaḳtine degin. Fe
 ḳadernā (12) fe ni‘me’l-ḳādirūn Taḳdīr kıldum görklü taḳdīr kim ben kıldum
 nüḳfedem, ‘alaḳa kıldum ‘alaḳadan, müzfe (13) kıldum müzfedem, süñük
 yaratdum ve süñük üzerine et, siñir ve deri yaratdum. Andan givürdüm
 38a kendü (1) emrüm bir-ile cān, andan dünyāya ḳıḳardum. Bu taḳdīri kim kıldum
 eyü taḳdīrdür ben kıldum bunı. Ol (2) Tengri kim bunuñ gibi taḳdīr idebilse,
 öldürdükden şöıra girü dirürmeye mi ? Veylün yevme ‘izin li’l-mükezzibīn.
 Ve iy (3) ol gün ol kişilere kim yalan kıldılar peygāmberi. Elem nec‘ali’l-arza
 kifāten aḳyā‘en ve ‘emvāten (4) İy kılmadum mı yiri size kim üstinde yürürsüz
 dirileriñüz ve evler kılırsüz üzerinde ve ölüleriñüz (5) penhān idersüz içinde ?
 Ve ce‘alnā fiḥā revāsiye Ve kılduḳ biz yir içinde taḳlaru mühkem, Şāmiḳātīn
 (6) ulu, yüce. Ve eḳaynāktüm mā‘en fūrāten Ve içesi kıldum size hoş şular ve
 bu hoş şuyı gökden (7) indürdüm. Size ḳuyular ve buñarlar ḳıḳardum,
 şarab kıldum size. Vay Veylün yevme ‘izin li’l-mükezzibīn. (8) ol gün ki gün
 peygāmbera yalan diyicilere. Andan ḳhaber virdi ḳaçan kim kāfirler ḳisābdan
 (9) fāriḳ olıcaḳ buları ḳamuya givüreler. Zebāniler eyide bulara kıyāmet

güninde: Enṭalikhū ilā (10) mā küntüm bihī tükezzibün Varuñ ol oda kim siz anı yalan kıldurduñuz dünyāda, Enṭalikhū ilā zıllin (11) zī selāsi şu‘abin varuñ ol od gölgesine kim üç budığı vardır düşini kâfirler ola. Lā zalīlin (12) ve lā yuġnī mine‘l-lehebi Ťamu odı gölgesi üç budaklu ola. Bular ol gölgeden rahat olmaya (13) cehennem odın bulardan yıġmaya. İnehā termī bi şererin ke‘l-kaşri Ol gün atalar buları od pāresiyle (1) Keenehū cimālettün şufrun kim ululuġı deve gövdesi ola ve uzunluġı hurma ağacı gibi ola. Veylün yevme izin (2) li‘l-mükezzibīn Vay ol günki gün kıyāmete yalan diyenlere! Hāza yevmü lā yentiķūn Bu ol gün durur kâfirler (3) söz söyleyümeyeler. Ve lā yū‘zenū lehüm feya‘tezirūn Ve destūr virmeyeler bular ‘özrin dilemege. Veylün (4) yevme izin li‘l-mükezzibīn Vay ol güne yalan diyicilere! Hāza yevmü‘l-faşli Ferişteler eyide bulara: (5) Ol gün bu gündür kim ayıralar uçmak ehlin ve Ťamu ehlin biribirinden. Cema‘nākūm (6) ve‘l-‘evvelīn Cem‘ kılam sizleri ve daġı evvelkileri. Fe ‘inkāne leküm keydün fe kīdūn. İy kâfirler kamuñuz (7) münkir olurduñuz kıyāmete. Bugün cümleñüzü cemi‘ kıldum. Eger siz hīlet kıllup kırtulu bilürseñüz benüm (8) ‘azābumdan hīlet kıluñ, diye. Veylün yevme ‘izinli‘l-mükezzibīn Vay ol günki gün yalancılara! (9) İne‘l-muttaķīne fī zālālin ve ‘uyūnin Perhīzkārlar kıyāmet güninde gölge içinde olalar ve içeler şarab (10) aķar bñnarlar başında, Ve fevā kihe mimmā yeştehūn ve yimişler uçmakta arzuladıkları. Kulū veşrebū (11) henPen Ferişteler eydürler bulara: Yiñ yimişlerden, içüñ bu şarāblardan siñici olsun size. (12) Bimā küntüm ta‘melūn Ol işi kim işledüñüz dünyāda. İnnā kezālike necri‘l-muḥsinīn Haķ Te‘ālā (13) eydür: Biz oluruz ‘ıvaż virici eyü ‘amellere. Veylün yevme ‘izin li‘l-mükezzibīn Vay ol gün yalancılara! (1) Kulū ve temetteū ḳalīlen. Bu ibtidā ḥiṭābdur kâfirlere eydür: Dirilūñ bu dünyāda ni‘met yiñ ve menfa‘at (2) dutınuñ azından. Eger biñ yıl yaşasañuz öldüġüñüz vaķtin azdur. Anuñ-içün dünyā ‘ömri azdur. (3) Bir ādemiye bir ‘ömürde ne naşib dege? İneküm mücrimūn Bu dünyāda sizler kim kâfirlersiz ve münāfiķlarsız (4) ve zālİmlersiz, maķamuñuz Ťamuda durur. Bu

emir tehdiddür ve terbiḥ. Veylün yevme ʔizin li'l-mukezzibin (5) Vay ol günki gün yalancılara! Ve ʔizā kıle le hümu'r-ke'ü lä yerke'un Kaçan eyitseler bu kâfirlere (6) namâz kıluñ diyü namâz kılmazlar. Rükûc bunda namâz olur. Bu âyet Beni Şakîf şânına indi. Resül (7) bulara eyitdi: Namâz kıluñ. Bular mashazarlığa dutup eyitdiler: Arkamuz egilmeye. Velâkin bunda ma'nî (8) eyledür kim kâfirlere eyitdi: Tengriye imân getürüñ, inanmadılar. Anuñ-içün namâz imânsuz kabul (9) olmaz. Ve bir niceler eydür: Bunda rükûc kıyâmet diler bulara, ḥiṭâb gele bulara sücüd kıluñ diyü (10) secde kılumayalar. Veylün yevme izin li'l-mukezzibin Vay ol günki gün yalancılara! Fe bi eyyi ḥadîşin (11) ba'cdehü yü'minün Ve Kur'ân'a inanmadılar, Kur'ân bunda bulara aşşı kılmadı. Kañkı pend bulara aşşı kıla ve kañkı (12) kitâb bulara imân getüre? Bismi'l-lâhi'r-raḥmâni'r-raḥim. (13) 'Amme yetesâ'elün. Bu süre Mekke'de indi. Âyetleri kırk bir ve kelimeleri yüz seksen ve ḥarfleri....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. CÜMLE

İnsanoğlu duygu ve düşüncelerini, isteklerini, kaygı ve sevinçlerini aktarma, bunları kendisinin dışındaki birileriyle paylaşma konusunda dünden bu güne çeşitli anlaşma yöntemleri geliştirmiştir. Dolayısıyla el, kol ve baş ile yapılan bazı hareketlerle birtakım renklerin veya çiçeklerin taşıdığı özel anlamlardan ve ayrıca ses ve işaretlerden faydalanmak suretiyle meramını anlatmaya çalışırken bu haberleşme sistemini de en gelişmiş iletişim vasıtası olan dil üzerine kurmuştur.

Aslında bu haberleşme usulleri dilin önemini azaltmamış, insanlar kendi aralarında uzun ve karmaşık bir olayı birbirlerine bildirmek, herhangi bir konuyu tartışmak ve bir fikre varmak istediklerinde dili kullanmışlardır. Bu da gösteriyor ki insanların bütün kullandıkları anlaşma sistemlerinin en gelişmişidir.

Bir iletişim sistemi olan dilin en küçük anlamlı birliği kelimedir. Kelimeler dilin en önemli ve en güçlü ögesi olmasına rağmen tek başlarına insanın düşüncesini ifade edemezler. Yani kelimeler tek başlarına nesnelere, kavramları tasarlama ve hayal etme düşüncesinden başka bir anlam taşımazlar. Düşünce bir arzu, bir isteğin yapı ve anlam bakımından dilde temsilcisi olamaz. Hâlbuki insan düşüncesi yargı biçiminde oluşur. Yargı bütünlüğüne kavuşmayan bir düşünme ilkel bir düşünmedir. İnsan, zihnindeki kavramlar arasında ilişki kurarak, akıl yürüterek birtakım yargılara varır. Bu yargıların dil ortamına yansımaları cümleler biçiminde olur. Düşünce ve yargı beraber olduğu zaman bir bütündür. Çünkü bunlar birbirine bağlı, birbirinden kopmaz, biri olmadan öbürünün olamayacağı değerlerdir.

Cümle çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Cümleyi meydana getiren unsurlar yalnız cümle içinde kullanıldığı takdirde gerçek işlevini yerine getirmiş olurlar. Cümle içinde kullanılmadıkça bir iletişim vasıtası olarak pek bir mana taşımazlar. Çekimli fiil dışında tek başına bir sesin, bir kelimenin veya bir kelime gurubunun cümle oluşturması düşünülemez. Mutlaka diğer unsurlarla birleşmesi gerekir. Bu birleşme aslında yapı, görev ve anlam ilgilerinden doğan bir birliktir.

Cümleyi oluşturan dil birliklerinin birbirleriyle olan görev, yapı ve anlam münasebetlerinin aydınlatılması, cümle kavramının daha iyi anlaşılmasının yanında daha genel anlamda, dili çevreleyen sırların da büyük ölçüde çözülmesine imkân sağlayacaktır.

Bu açıklamaların sonunda cümleyi şu şekilde tanımlayabiliriz: Yargı biçiminde oluşan insan düşüncesinin, insanın istek ve özlemlerinin dile yansımış biçimine cümle denir.

Bir yargının meydana gelebilmesi için en az iki unsur gereklidir. Bunlardan birincisi yargının üzerine kurulduğu hareket veya oluşturmaktır. Bu unsur, dilde bildirme ekleriyle çekimlenmiş ad soylu bir kelime ile veya bir fiille karşılanır. İkinci unsur ise hareketi yapan veya oluşun içinde bulunduğu kişidir. Bu iki temel unsur olmadan yargı oluşmaz; dolayısıyla cümle de kurulmaz. İki temel unsurun cümle sistemi içinde adları özne ve yüklemidir.

Bir cümlenin oluşabilmesi için yüklem ve özne gereklidir, ama çoğu zaman yeterli olmayabilir. Bundan dolayı cümlede hareketin veya oluşun yer, zaman, durum, sebep, araç, benzerlik... Bakımlarından tamamlanması veya hareketten doğrudan etkilenen varlık veya kavramların söylenmesi gerekebilmektedir. Bu tamamlayıcı kavramları karşılayan unsurlar: Nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısıdır.

III. I. CÜMLENİN ÖĞELERİ

Bir fiilin cümle kurmak için kendine bağlayıp yönettiği unsurlara cümle öğeleri diyoruz. Türkçe'de cümle bir fiil ile bu fiilin yönetimindeki öğelerden oluşur. Cümledeki öğeler fiilin yönetimindedir. Bir fiil oluşturduğu cümlede iki çeşit öğe yönetir. Cümlede fiilin yönettiği öğelerden bazıları dil bilgisi açısından zorunludur, bazıları ise zorunlu değildir. Böyle bir bakış açısıyla değerlendirilen cümle öğeleri temel öğe ve yardımcı öğe diye ikiye ayrılmıştır. Temel öğeler, bir cümlenin Türkçe'nin kurallarına göre kurulabilmesi için kullanılması gereken zaruri öğelerdir. Bu öğeler Türkçe cümlelerin iskeletini teşkil eder ve cümlelerin dil bilgisi açısından doğru olarak kurulmasını sağlarlar. Yardımcı öğeler ise, cümleyi anlam yönünden

zengin kılan unsurlardır. Yardımcı unsurlar dil bilgisi bakımından kullanılması zorunlu olmadığı için gerektiğinde cümleden çıkarılabilir.

Türkçe'de fiiller her zaman yalnızca iki temel öge ile cümle oluşturmazlar. Bazı fiillerin, sağlıklı ve doğru bir cümle kurabilmeleri için bir temel ögeye, bazılarının ise üç ögeye ihtiyaçları vardır. Mesela, Bebek düştü veya bebek acıktı cümlelerindeki düştü ve acıktı fiillerinin yalnız özne ile kullanılması doğru ve anlamlı bir cümlenin elde edilmesi için yeterlidir. Bunun yanında Öğrenci kitabı dolaba koydu cümlesinde ise koymak fiili bir temel unsur olan özne ile iki ayrı yardımcı unsurun yani nesne ve dolaylı tümleç ögesinin kullanılmasını zaruri kılmaktadır.

Bir fiil doğru bir cümle kurabilmek için, belli sayıda ve türde temel ögeye ihtiyaç duyar. Bu temel ögeler de söz konusu olan fiille kullanılmak zorundadır. Ancak bazı anlamlarla ilgili değerler her zaman cümlelerde bütün ögelerin bulunmasını gerekli kılmayabilir. Bir cümlenin oluşmasında ögelerin yapıları yanında anlamlarının değerleri de etkili olmaktadır. Nitekim çağdaş dil bilgisi çözümlenmelerinde, bir cümleyi meydana getiren ögelerin, yapı özellikleri ile birlikte anlam ile ilgili özellikleri de incelenir(Ozil, 69).

III. I.I. Yüklem

Cümlede iş, oluş, hareket bildiren ve cümlenin bildirdiği yargıyı üzerinde taşıyan unsurdur. Yüklem cümlenin temel ögesidir. Tek başına cümle kurabilir. Cümle yüklem üzerine kurulur. Bir başka ifadeyle cümle, yüklem demektir. Cümlenin bütün unsurları yüklemle var olurlar. Yüklem kaldırılınca cümledeki diğer ögeler birbiriyle ilgisiz ve anlamsız bir yığın olarak kalırlar.

Yüklem bir kelime türü değildir, ancak tam yargı bildiren bir ögedir. Bir cümlede, yüklem dışındaki unsurlar yargı bildirmez. Bu yüzden yüklem cümlenin temel taşıdır.

Yüklem aynı zamanda cümlenin cinsini de belirler. Ayrıca, isim veya fiil cümlelerinde, öznenin yaptığı işi, öznenin durumunu, oluşumunu belirler, onu kesinliğe kavuşturur.

Bir cümleyi meydana getiren unsurlar, diziliş yönünden belli bir düzene bağlıdır. Yüklem cümlelerin sonunda bulunur. Bu durum, geçmişten bugüne Türkçe cümle yapısında değişmeyen bir özellik olmuştur. Nitekim Orhun Yazıtlarından günümüze kadar uzanan zaman içinde ortaya çıkan eserlerde, yüklem temel unsur olarak hep cümlelerin sonunda yer almıştır.

Osmanlı Türkçesi diye adlandırdığımız XVI ve XIX. yüzyılları arasında dilimize Arapça ve Farsça'dan sayısız kelime ve terkipler girmesine rağmen cümlede yüklem yeri değişmemiştir.

Türkçe cümlelerde hiçbir unsur fiil çekimine girmeden ve kişi kavramına bağlanmadan yüklem olamazlar. Ancak birleşik cümlelerdeki yan cümlelerin yüklemeleri, kip ve kişi ekleri almamış ve çekime girmemiş olan fiilimsilerden oluşurlar. Bu yüzden tamamlanmamış veya oluşumu eksik kalmış yargıları bildirirler.

III. I.II. Özne

Bir cümlede, yüklem bildirdiği hareketi yapan veya oluşun içinde bulunan ögedir. Özne, yüklem gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alır.

Özne yargının oluşmasını sağlayan kişi veya nesnedir. Bir başka ifade ile fiil cümlelerinde, yargı ya da haberin kendisine döndüğü varlık veya nesnenin; isim cümlelerinde ise olan durumundaki varlık veya nesnenin cümledeki görev adıdır. Özne cümlede, yüklemdeki yargıyı doğrudan belirten durumundadır. Bu yüzden özne, cümlelerin yüklemden sonra gelen ikinci temel ögesidir.

Yüklemi etken, işteş ve dönüşlü çatılı fiille kurulmuş cümlelerin özneleri "yapan özne"; yüklemi edilgen çatılı fiil, "var, yok" kelimeleri, isim soylu kelimeler ve isim gibi kullanılan öğelerden oluşan cümlelerin özneleri ise "olan özne"dir.

Özneler ismin hal eklerini almazlar, yalın haldedirler. Cümlelerin öğelerinden özne bulunurken yükleme "kim" ve "ne" soruları sorulur.

III. I.III. Nesne

Öznenin yaptığı işten veya yüklem bildirdiği eylemden doğrudan etkilenen ve geçişli fiillerin anlamını tamamlayan ögeye nesne denir.

Cümlede yüklem bildirdiği hareketi özne yapar. Geçişli fiille kurulmuş ve nesnesi olan cümlelerde yüklem bildirdiği eylem nesneye de geçer. Yani cümlede yüklem kılışı, özne kılışın yapıcısını nesne ise kılıştan doğrudan doğruya etkilenen varlığı veya kavramı belirtir. Geçişsiz fiillerde ise hareket yalnız özne üzerindedir.

Geçişsiz fiil ile oluşturulmuş cümlelerde nesne olmaz. Nesne, geçişli etken fiil cümlelerinde bulunur. Geçişli edilgen fiille kurulan cümlelerde ise nesne yer almaz. Çünkü bu çeşit cümlelerde nesne öznenin yerini alır, yani özne görevini yerine getirir. Böyle bir görevi taşıması dolayısıyla nesne, cümlenin yüklem ve öznenin sonra üçüncü önemli ögesidir. Nesne bulunduğu cümlede yalın durumda oluşu ya da aldığı eke göre ikiye ayrılır:

III. I.III. I. Belirtili Nesne

Cümlede, yükleme belirtme hali eki (-İ) ile bağlanan nesneye denir. Bir cümlenin nesnesi, o cümleyi söyleyen veya dinleyen şahıslar tarafından tam olarak bilinen, özel bir varlığı ya da kavramı karşılıyorsa işte bu tür unsurlar belirtili nesnelere dir. Belirtili nesnelere eylemin hangi varlık üzerinde etkili olduğunu ortaya koyar ve yüklem anlamını bütünüyle tamamlar.

III. I.III. II. Belirtisiz Nesne

Cümlede, yükleme yalın olarak bağlanan nesneye belirtisiz nesne denir. Bir cümlenin nesnesi, o cümleyi söyleyen veya dinleyen şahıslar tarafından tam olarak bilinmeyen genel bir varlığı ya da kavramı karşılıyorsa, bu tür unsurlar belirtisiz nesnelere dir.

III. I.IV. Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümeleş)

Cümlede yüklemın anlamını yönelme, bulunma ve çıkma bakımlarından tamamlayan tümeleşlere denir. Yer tamlayıcısı diğer adıyla dolaylı tümeleşler hareketin yerini ve yönünü ifade ederler. Bu unsurlar da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Yükleme yer ve yön ekleri olan yönelme, bulunma ve ayrılma ekleri ile bağlanırlar.

Yer tamlayıcısının ana fonksiyonu zaman ve mekân içinde geniş anlamıyla yer ve istikamet ifade etmektir. Fakat bu ana fonksiyon, birlikte kullanıldığı fiilin manasına bağlı olarak yer, ayrılma, uzaklaşma, yaklaşma, bulunma, yön, zaman, müddet, sebep, miktar, derece, bildirme, kuvvetlendirme gibi yönelme, bulunma ve ayrılma eklerinin taşıdığı çeşitli ifadeler halinde görülmür.

Yapılarına göre yer tamlayıcıları

1.Yönelme ekli yer tamlayıcıları: Yönelme, yaklaşma, varış bildirerek yüklemın anlamını bu bakımından tamamlarlar.

2. Bulunma Hali Ekli Yer Tamlayıcıları: Yer, bulunma, kalma bildirerek yüklemın anlamını bu yönden tamamlarlar.

3.Uzaklaşma Hali Ekli Yer Tamlayıcıları: Çıkış, uzaklaşma, başlangıç bildirerek yüklemın anlamını bu yönden tamamlarlar.

Yukarıda belirttiğimiz gibi yönelme, bulunma ve ayrılma durum eklerinden birisini aldıkları halde, yönelme, bulunma ve çıkış bildirmeyen öğeler olabilmektedir. Yüklemin anlamını sebep, azlık-çokluk, durum, zaman veya fiat bakımlarından tamamlayan bu çeşit öğeler, şekil bakımından yer tamlayıcılara benzeseler de anlam ve fonksiyon yönünden zarf tümeleşinin alanına girmektedir.

Cümle unsurlarını belirlemede bu tür öğeler yer tamlayıcısı değil, yaptıkları görev ve anlam özellikleri dikkate alınarak zarf tümeleşci sayılmalıdır.

Yaklaşma ve uzaklaşma ekli yer tamlayıcıları genel olarak fiil cümlelerinde bulunmakla birlikte isim cümlelerinde çok az bulunurlar.

III. I.V. Zarf Tümleci

Cümlede, yüklemın anlamını zaman, durum, nicelik (miktar), biçim, benzerlik, yön, karşılaştırma, soru, sebep, vasıta vb. bakımından tamamlayan tümleçlere zarf tümleci denir. Zarf tümleci bir hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıta ile hangi sebep ve şartlarda yapıldığını veya olduğunu; hangi zamanda ortaya çıktığını gösterirler.

Bir kelime türü olan zarf ile cümlede yükleme bağı çeşitli görevleri üstlenmiş zarf veya zarf gruplarını birbirine karıştırmamak gerekmektedir.

Cümlede genel olarak çekimsiz şekilde görülen zarf tümleçleri yükleme yalın bağlanırlar. Fakat bu kurala uymayan bazı zarf tümleçlerinin sonunda vasıta, eşitlik ve yön ekleri bulunabilir. Bu hal ekleri bir münasebet için değil doğrudan doğruya zarf eki olarak kullanılan eklerdir. Hatta bazan zarf tümlecinin sonunda ismin çıkma hali eki de görülebilir. Bu ek bir kısaltma ile ortaya çıkmış ve klişeleşmiş şekildir. Yüklemın anlamını sebep, azlık çokluk, durum, zaman ya da fiyat bakımlarından tamamlayan bu tür öğeler, şekil yönünden dolayı tümleçlere benzemekle birlikte anlam ve fonksiyon itibariyle zarf tümleci görevini yerine getirirler.

Zarf tümlecinin ana fonksiyonu, yüklemın şartlarını ve zamanını göstermektir. Bu temel fonksiyonunun yanında beraber kullanıldığı yüklemın anlamını çeşitli bakımlardan etkileyen kelime ve kelime gurupları görevleri yönüyle aşağıda örneklerle verilmiştir.

1. Zaman zarfları ile yüklemın anlamını zaman, yönünden etkileyen öğeler, buldukları cümlede zaman bildiren zarf tümleci olarak görev yaparlar.

2. Durum zarfları ile yüklemın anlamını durum, biçim, benzerlik yönünden etkileyen kelime ve kelime gurupları cümlede durum bildiren zarf tümleci olarak kullanılırlar.

3. Yön zarfları ile yüklemın anlamını yön bakımından etkileyen kelime ve kelime gurupları cümlede yön bildiren zarf tümleci olarak kullanılırlar:

4. Bazı çekim edatlarının oluşturdukları guruplar cümlede amaç ve sebep bildiren zarf tümleci görevinde kullanılırlar

5. Nicelik zarfları ile yüklem anlamını nicelik ve karşılaştırma bakımından etkileyip sınırlayan kelime ve gurupları cümlede nicelik ve karşılaştırma bildiren zarf tümleci olarak görev yaparlar.

6. Soru zarfları ile yüklem bildirdiği hareket veya oluşun zamanını, yönünü, amacını, sebebini, niteliğini, niceliğini, hangi araçla, kiminle birlikte yapıldığını öğrenmek, sormak gayesiyle cümlede kullanılan kelime ve kelime gurupları soru bildiren zarf tümleci olurlar:

III. II. YAPILARI BAKIMINDAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Türkçede asli unsur diyebileceğimiz yüklem, cümlenin içerisinde çeşitli unsurlarla beslenip anlatılmak istenen yargı olarak karşımıza çıkar. Buna cümlenin sonucudur da diye biliriz. Burada bu unsur çerçevesinde cümlelerin yapılarını inceleyeceğiz.

III. II. I. Basit Cümle

Bir tek düşünceyi veya duyguyu bir yargıya bağlayan cümlelerdir. Basit cümle sözü, kelime sayısı az olan cümle anlamına gelmemelidir. Basit cümleler bir kelimedenden ibaret olduğu gibi, pek çok kelimedenden de meydana gelebilir.

Basit cümleler kendilerine mahsus bir takım özellikler taşır: Basit cümleler bağımsız yargılar taşırlar; basit cümlede bir tek yargı olduğu için, bu yargıyı sonuca bağlayan bir tek yüklem vardır. Bu yüklem de ya bir çekimli fiildir veya ek-fiil almış isim soyundan bir kelimedendir; bağımsız yargı niteliği taşıyan basit cümleler, kendisinden önceki veya kendisinden sonraki cümlelere bağlı değildir; başka bir cümle ya da cümlecüğün anlamını tamlayamayacağı gibi, başka bir cümle veya cümlecikler tarafından da anlamı tamamlanamaz; basit cümlelerin içinde cümlemsi, yan cümle ve iç cümle gibi yan yargı değerlerine rastlanmaz; Türkiye Türkçesinde basit cümle türünde uygun öge dizilişi özne - yüklem şeklindedir. Tümleç cümleye bir bakıma isteğe bağlı olarak katılan bir ögedir; basit cümle, başka bir cümleye ve cümlemsiye virgül(,) noktalı virgül (;) işaretleriyle yahut bir bağlaçla bağlanamaz.

III. II. I.I. Basit İsim Cümlesi

Yüklemi isim soyundan olan cümlelere denir.

Bu Kasemdür. 1b/5

“Bu sözdür”

Ol balık deñiz içündedir. 1b/6

“O balık deniz içindedir.”

Öküz tahte’s-serā üzerindedür. 2a/1

“Öküz yeraltındadır.”

Nürdan uzunı biş yüz yıllık yoldur. 2a/9

“Nur’dan uzun olan yol beş yüz yıllık yoldur.”

Müslümānları (3) ğıybet idici ğammāz dur. 3b/2

“Müslümanları gammazlayan ve gıybet edendir.”

Ol yirde bir kavim var-ıdı. 4b/1

“O yerde bir halk vardı.”

Bularuñ içinde bir muşlıh er var-ıdı. 4b/2

“Bunların içinde sakın bir adam vardı.”

Ol erüñ bir ulu bostānı var-ıdı. 4b/2

“O adamın bir büyük bahçesi vardı.”

Ol er cömerd idi. 4b/3

“O adam cömetti.”

Ni‘metlü yol üzerinde-y-idi. 4b/3

“Nimetle dolu olan yoğ üzerindeydi.”

Ol er cömerd idi. 4b/3

“O adam cömetti.”

Ortancı oğul ‘ādil idi. 4b/5

“Ortanca oğul adaletliydi.”

Degül ol şā‘ir sözi. 11b/11

“O şair sözü değil.”

Ve bu Kur‘ān kāhin sözi (13) degül. 11b/12

“Ve bu Kur’an kahin sözü değil.”

Sā‘at günün on iki (6) ülüde birisidür. 13a/5

“Saat günün on ikide biridir.”

Yarın bulara melāmet yok. 14b/5

“Yarın bunlara ceza yok.”

Bu söz Ebū Cehil cevābı durur. 27a/12

“Bu söz Ebu Cehil’in cevabıdır.”

Nesne yoğıdı anı bilmedügi. 32a/10

“Onun bilmediği hiçbir şey yoktu.”

Bularuñ evinde hiç ta‘ām yoğıdı. 34a/3

“Bunların evinde hiç yiyecek yoktu.”

III. II. I.II. Basit Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiil olan cümlelere denir.

Bu sūre Mekke’de indi. 1b/1

“Bu sure Mekke’de indi.”

Hak Te‘ālā k̄asem yāz kılur. 1b/5

“Allah yemini hatırlatır.”

Tahte's-şerādan aşıa ne varın, Haḫ Te'ālā'dan artuk (2) kimsene bilmez.
2a/1

“Yer yüzünün altında ne olduğunu Allah'dan başkası bilmez.”

Oloḫsā'at Haḫ Te'ālā bir siñege (4) buyurđı. 2a/3

“O saat Allah bir sineğe emretti.”

Balıḫ feryāz kıldı. 2a/4

“Balık çığlık attı.”

Andan (5) Haḫ Te'ālā siñege buyurđı. 2a/4

“Sonra Allah sineğe emretti.”

Andan Haḫ Te'ālā kaleme nazār kıldı. 2a/11

“Sonra Allah kaleme baktı.”

Oı (12) heybetden kalem iki şak olub yarıldı. 2a/11

“O heybetten kalem ikiye ayrıldı.”

Evvel on āyet Ḳur'ān mü'mīnler arasında oğur-ıdı. 2b/11

“Müslimanlar arasında ilk önce on ayet Kur'an okurdu.”

Emir ma'rufı (12) dutardı. 2b/11

“Emir ma'rufi tutardı.”

Nehyi münkerden yıǵlınur-ıdı. 2b/11

“Nehyi münkerden kaçardı.”

Edeb birle on gün ‘ibādet ider-ıdı. 2b/11

“Adabıyla on gün ibadet ederdi.”

Senüñ Tengrün ya Muḥammed yigrek bilür cemi‘ bilenlerden. 3a/5

“Ya Muhammet senin Tanrın bütün bilenlerden daha iyi bilir.”

Yıǵar (4) ḥayırdan ve müslimān olmaǵdan kendüye uyanları. 3b/3

“Kendisine uyanları müslüman olmakdan ve hayırdan engeller.”

Bu āyet Velid bin Mugire (12) için indi. 3b/11

“Bu ayet Velid bin Mugire için indi.”

Biz şınadıǵ buları yidi yıl kaḥtlık birle. 4a/8

“Biz bunları yedi yıl kıtlık ile sınadık.”

Resül Mekke ehline yavuz du‘ā kılmışdı. 4a/9

“Resul Mekke insanlarına gizlü dua etmişti.”

Yirde hiç nebāt bitmedi. 4a/10

“Toprakda hiç ekin yetişmedi.”

Resūlūñ göñli melūl oldı. 4a/12

“Resulün gönlü melül oldu.”

İsā peygāmbere (2) imān getürmüşlerdi.

“İsa peygambere iman etmişlerdi.”

Ākibet ol kişi öldi. 4b/4

“Sonunda o adam öldü.”

Yimiş vakti geldi. 4b/5

“Meyve vakti geldi.”

Biribiriyle and içdiler. 4b/8

“Kendi aralarında ant içtiler.”

Hağ Te‘ālā gökden od viribidi. 4b/9

“Allah gökten ateş gönderdi.”

Ƙığrışdılar şabāh biribirine. 4b/13

“Sabah birbirine bağırdılar.”

Bu ‘uğūbeti kāfirler üzerine yād kıldı. 5b/10

“Bu felaketi kafirlerin üzerine verdi.”

Perhizkârlar Hâk Te‘âlâ katında olalar uçmağ içinde. 5b/11

“Oruç tutanlar Allah katında cennet içerisinde olacaklar.”

Ol gün açıla katı işler. 6a/12

“O gün katı işler açılacak.”

Şamu penhânlar âşikâre ola. 6a/12

“Tüm sırlar ortaya çıkacak.”

Cümle ‘ameller şüret olup görünü geleler. 6a/13

“Tüm ameller görünecek.”

Ayağın 6b duralar cümle halâyık. 6a/13

“Tüm halklar ayakta olacaklar.”

(2) Ol gün bu halâyıkı okıyalar secideye. 6b/2

“O gün bu halkları secdeye çağıracaklar.”

Hâk Te‘âlâ iki ferişte viribiye. 6b/12

“Allah iki melek göndere.”

Hâk Te‘âlâ sevmediği işe (12) hızlân dirler. 7a/11

“Allahın sevmediği işe yardımsız derler.”

Haḳ Te'ālā'dan vahy geldi balıḡa. 7b/12

“Balıḡa Allah'dan vahiy geldi.”

Balıḡ ol korkudan kırk gün dnile hiĉ aḡzını yummadı. 8a/2

“Balık o korkundan kırk gün kırk gece aḡzını hiĉ yummadı.”

Pes uyardı (4) anı Haḳ Te'ālā. 8a/3

“Allah onu hemen uyardı.”

Ḳıldı mürsel peyḡamber Ḳureyşī'lerden. 8a/4

“Kureyşiler'den Őeçilmiş peyḡamber gönderdi.”

Bu sre Mekke'de indi. 8b/6

“Bu sure Mekke'de indi.”

Musallaḡ kıldı Haḳ Te'ālā (7) bularuñ üzerine. 9a/6

“Allah bunların üzerinde musallat kıldı.”

Yarıla gökler Haḳ Te'ālā (3) heybetinden. 10a/2

“Gökler Allahın byklḡnden ikiye blne.”

Ve bilmeseydm hişābumı. 11a/6

“Ve hesabımı bilmeseydim.”

Helāk oldı benüm memleketüm. 11a/8

“Benim memleketim mahv oldu.”

Hüccet ve ‘özür dilemek (9) bugün elümden düşdi. 11a/8

“Özür dilemek ve kendimi savunmak bugün imkansız.”

Dünyā içinde Haq Te‘ālā’yı birlemediler. 11a/13

“Dünyada Allahı tek olarak bilmediler.”

Qur‘ān’ı Cebrā’il indürdi. 11b/13

“Kur’an’ı Cebrail indirdi.”

Bu sûre Mekke’de indi. 12a/13

“Bu sure Mekke’de indi.”

Bir gün ‘Osmān bin Maṭnūn mescide şahābelerle otururdu. 12b/4

“Bir gün Osman bin Maṭnūn mescitte sahabelerle birlikte oturdu.”

Nāzir bin Hāriş bin Ketle geldi. 12b/4

“Nāzir bin Hāriş bin Ketle geldi.”

Qur‘ān’ı masḥaralığa dutdı. 12b/4

“Kur’an’ı alaya aldı.”

Hak Te'ālā Cebrā'il ile bu āyet (9) viribidi. 12b/8

“Allah Cebrail ile bu ayeti gönderdi.”

Bu tağlar havaya uça kızıl (11) yūñ tozu gibi. 13a/10

“Bu dağlar kırmızı yün tozu gibi havaya uçacak.”

Ol od (11) ādemīleri kendüye da'vet ider. 13b/10

“O ateş insanları kendisine çağırır.”

Oқыyalar buları mahşer (2) yirine. 15b/1

“Bunları mahşer yerine çağıracaklar.”

Gurlarından қопалар тіз тіз. 15b/1

“Mezarlarında hızlı hızlı kalkarlar.”

Bu sūre Mekke'de indi. 15b/8

“Bu sure Mekke'de indi.”

Andan ben oқıdum bunları āşikāra. 16a/10

“Sonra ben bunları açıkça çağırdım.”

Andan ben aşıkar eyitdüm bulara. 16a/11

“Sonra ben bunlara açıkça söyledim.”

Ve aqıda sizüñ için ırmaqlar. 16b/2

“Sizin için ırmaklar akıta.”

Nüh Tūfā’ında şeytān ol putları aldı. 17a/10

“Nuh tufanında şeytan o putları aldı.”

Şoñra (11) çıkardı. 17a/10

“Sonra çıkardı.”

halklar arasında kodı. 17a/10

“Halkın içerisine koydu.”

Ve putlar yolsuz kıldı bularuñ öküşini. 17b/1

“Ve butlar bunların çoğunu yolsuz bıraktı.”

Ol sebebden (4) ötrü şeytān geldi. 17b/4.

“O sebepten dolayı şeytan geldi.”

Ol biş şüreti gösterdi. 17b/4

“O beş sureti gösterdi.”

Putu tapu kılmak andan kaldı. 17b/4

“Putu tapmak o zamandan kaldı.”

Razī oldılar. 17b/10

“Razı oldular.”

Ol kavümden soñra kıopanlar tã‘at (13) kıılmaz oldılar. 17b/12

“O kavimden sonra gelenler itaat etmez oldular.”

(2) Andan bular ol biş şürete secde kıldılar. 18a/2

“Sonra onlar bu beş puta secde kıldılar.”

Andan Hãk Te‘ãlã Nũh peygãmbere (3) buları viribidi. 18a/2

“Sonra Allah bunlara Nuh peygamberi yolladı.”

Nũh biñden ellĩ yaş kesũñ yaşadı. 18a/8

“Nun kesin bin elli yaş yaşadı.”

Kıyãmetde tamuya bırağa buları. 18a/12

“Kıyamet günü bunları cehenneme ata.”

Bulara (8) gelen ‘azãb oldı, 18b/7

“Bunlara gelen azap oldı.”

Yirden kaynar şũ çıkardı. 18b/8

“Yerden kaynar su çıkardı.”

Gökden şovuk şu yağardı. 18b/8

“Gökten soğuk su yağdırdı.”

Buları helāk kıldı. 18b/8

“Bunları helak etti.”

Bu sūre Mekke’de indi. 19a/2

“Bu sure Mekke’de indi.”

Bu Kur’ān yol göstere görklü yol haq yol. 19a/8

“Bu Kur’an iyi yol gösterir.”

Nitekim Mekke kāfirleri eyitdilerdi 19a/10

“Nitekim Mekke kafirleri söylemişlerdi.”

Bolmasun Tengri’den artuq hiç yāri. 21a/8

“Allah’tan başka sevdiği olmasın.”

Andan Haq Te’ālā bu āyeti viribidi. 21a/11

“Sonra Allah bu ayeti gönderdi.”

Peygāberlere söz söylemege Haq Te’ālā ferışteler viribididi. 21b/13

“Peygamberlere söz söylemek için Allah melekler gönderdi.”

Bu sūre Mekke’de indi. 22a/4

“Bu sure Mekke’de indi.”

Andan Hāḡ Te‘ālā bulara rahmet (4) kıldı. 22b/4

“Sonra Allah bunlara rahmet etti.”

Ve bu Kureyş ulularına indi. 23b/2

“Ve bu Kureyş büyüklerine indi.”

Biz viribidük Muḡammed’i size (8) resül. 23b/7

“Biz Muhammed’i size Resul gönderdik.”

Nitekim viribidük fir‘avūna Mūsā resül. 23b/8

“Nitekim Firavun’a Musa Peygamberi resul gönderdik.”

Pes ‘āsī oldı fir‘avun (10) Mūsā resüle. 23b/9

“Sonra Firavun Musa Peygambere asi oldı.”

Ol gün ‘azāb ḡorḡısından uşāḡ oḡlanlar ḡamu ḡoca ola. 23b/11

“O gün azap korkusundan küçük çocuklar, yaşlanacak.”

Hāḡ Te‘ālā taḡdīr kıldı dün ü gün (7) sātlerin. 24a/6

“Allah gece ve gündüz saatlerini takdir eyledi.”

Tevbe virdi size 24a/8

“Size tevbe verdi.”

Bu sūre Mekke’de indi. 24b/8

“Bu sure Mekke’de indi.”

Andan Haḡ Te‘ālā bu āyeti viribidi. 25a/5

“Sonra Allah bu ayeti gönderdi.”

Andan Velīd kaçıldı. 26a/4

“Sonra Velid sinirlendi.”

Andan yüzün girü dönderdi Ḳur‘ān’dan tekebbürlük birile. 26a/13

“Sonra kibirle yüzünü Kur’an’dan geri çevirdi.”

Öküş haber örgendi. 26b/2

“Çok haber öğrendi.”

Haḡ Te‘ālā bu āyeti viribidi. 28a/13

“Allah bu ayeti gönderdi.”

Ol vaḡt kāfirlerüñ gözleri sıçraya başlarından. 29b/5

“O zaman kafirlerin gözleri başlarından sıçraya.”

Andan Hâk Te‘âlâ Ebû Cehil şıfatın yaz kıldı. 31a/8

“Sonra Allah Ebu Cehil’in sıfatını söyledi.”

*Ol gün ol (6) gâyet başlu ‘Abdullah bin Mes‘ûd Ebû Cehil’üñ başını kesdi.
31b/5*

“O gün yiğit Abdullah bin Mesud Ebu Cehil’in başını kesti.”

Hâk Te‘âlâ Âdem peygâmbere (7) kalbisin balçıkdan yaratdı. 32a/7

“Allah Adem peygamberin kalbini balçıkdan yarattı.”

Kırk yıl cânsuz yatdı kara balçık olup Mekke birile Tâif arasında. 32a/8

“Mekke ile Taif arasında kırk yıl cansız yatdı.”

Andan Hâk Te‘âla cân givürdi ol (10) tene. 32a/8

“Sonra Allah o tene can verdi.”

Şınarum anları emir nehyi birile. 32a/13

“Onları emir ve nehiylerle sınırladım.”

Kıldum 32b aña kulak. 32a/13

“Ona Kulak verdim.”

Ol (8) dağı ta‘âm diledi. 33b/7

“O da yemek diledi.”

Resul hazreti aña evvelki cevabı virdi. 33b/7

“Resul hazreti ona önceki cevabı verdi.”

Ol dağı enşāri evine vardı.33b/8

“O da ensari evine gitti.”

(9) Aña dağı ta‘ām virdi. 33b/8

“Ona da yiyecek verdi.”

Gine bir esir geldi. 33b/9

“Yine bir esir geldi.”

Aña dağı Resul (10) hazreti evvelkiler cevabın virdi. 33b/9

“Resul hazreti ona da daha öncekilere verdiği cevabı verdi.”

Ol dağı enşāri evine vardı. 33b/10

“O da ensari evine vardı.”

Resul (13) Ebū Bekr birile görmege vardılar. 33b/12

“Resul, Ebu Bekir ile görmeğe gittiler.”

Hak Te'ālā şıhhat virdi. 34a/3

“Allah sağlık verdi.”

‘Ali ahşām (6) namāzın kılup mescidden eve geldi. 34a/5

“Ali akşam namazını kılıp mescitten eve geldi.”

Yine çöreklerin aña virdiler. 34a/10

“Tekrar çöreklerini ona verdiler.”

Kendüler (11) şu birile oruçların şıdılar. 34a/10

“Kendileri su ile oruçlarını açtılar.”

İrte ginü oruç dutdılar. 34a/11

“Ertesi gün yine oruç tuttular.”

Kemter kişinüñ maķāmı biñ yıllık yirden görine. 35a/11

“Kötü kişinin makamı bin yıllık yoldan görünür.”

Kāfirlere va‘de kılmış durur ‘azābı. 36b/9

“Kafirlere azap etmeye söz vermiştir.”

Andan haber virdi. 38a/8

“Sonra haber verdi.”

Zebāniler eyide bulara kıyāmet güninde. 38a/9

“Zebaniler kıyamet gününde bunlara söyleyeler.”

Ṭamu odı gölgesi üç budaklu ola. 38a/11

“Cehennem ateşinin gölgesi üç budaklı olur.”

Bular ol gölgeden rahat olmaya. 38a/11

“Bular o gölgede rahat olmayacaklar.”

Ve destūr virmeyeler bular ‘özrin dilemege. 38b/3

“Bunların özür dilemesine izin vermeyeler.”

Ferişteler eyide bulara. 38b/4

“Melekler bunlara söyleyeler.”

Bu āyet Beni Şakīf şānına indi. 39a/6

“Bu ayet Beni Sakif şanına indi.”

Ve Kurʾān’a inanmadılar. 39a/11

“Ve Kur’an’a inanmadılar.”

Kurʾān bunda bulara aşşı kılmadı. 39a/11

“Kur’an bu zamanda, bunlara fayda kılmadı.”

III. II. II. Birleşik Cümle

Bir temel yargıyla onu görev ve anlamca tamamlayan yan yargılardan meydana gelen cümleye birleşik cümle denir. Temel yargı çekimli bir fiil veya ek-fiil almış isim ya da isim soylu bir kelime olup bağımsızdır. Yan yargılar ise tek başlarına bağımsız bir yargı bildirmez, ancak temel yargının daha iyi anlaşılmasına ve anlam sınırının genişlemesine katkıda bulunur:

Veznedar, üzerindeki yeni elbiseyi göstererek sattığı iki kat elbisesinin parasıyla bu yeni elbiseyi yaptırdığını söyledi.

Güzel olan muhakkak güzel ahlaklıdır, demiyorum.

Anladım ki bu iş yürümeyecek.

Komşumuz bu akşam bize gelirse bu konuyu etraflıca konuşuruz.

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi birleşik cümle bir temel yargıyla ona bağlı bir ya da birden çok yan yargıdan oluşmaktadır. Temel yargıya umumiyetle “temel cümle” denir. Temel cümle, birleşik cümlelerin esas olan yüklemidir. Yan yargılar ise temel cümleyi, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ilgisiyle tamamlar.

Ayrıca temel cümlelerin dışında kalan bu yan unsurlar yapı ve yargı açısından farklı özellikler gösterdikleri için cümlemsi, yan cümle ve iç cümle diye isimlendirilir. İçinde bu unsurların bulunmadığı bir cümle birleşik cümle sayılmaz.

Temel Cümle: Birleşik cümlede asıl yargıyı bildiren cümleye temel cümle denir. Ana fikri taşıyan ve mutlaka bir tam yargı taşıyan bu cümleye “başcümle” de denir. Temel cümle aslında bir yalın cümledir, fakat kendinden önceki cümlemsi, iç ve yan cümlelerle anlamca ilgili olduğu ve kesin yargıyı bildirdiği için temel cümle niteliğini kazanmıştır. Temel cümle genellikle cümlelerin sonunda bulunur.

Temel cümle bir isim ya da fiil cümlesi olabilir. Olumlu, olumsuz, sorulu şekilleri ya da kesik ve devrik kullanışları da vardır. Bir birleşik cümlede bir tek temel cümle vardır.

Yan cümle: Bir birleşik cümlede, temel cümlelerin dışında kalan ancak temel cümlelerin verdiği kavramı bir şarta bir sebebe bağlayan ve çekimli fiille kurulan cümleye yancümle denir (Banguoğlu, s.457; Ergin, s.702; Bilgegil, s.86).

Yan cümle, ya çekimli bir fiilden sonra gelen “ki” bağlama edatı ile ya da “-se” monfeminin birleştiği fiil ile temel cümleye bağlanır.

Kuruluş bakımından, başlı başına cümle değeri taşıyan yancümlelerde dilek ya da şart kipine dayalı olanlar bağımsız yargı bildirmezler; “ki” bağlama edatı ile kurulanlar ise yargılı anlatımdır.

Yan cümlelerin ister yargılı, isterse yargısız anlatım aracı olsun, asıl görevi temel cümleyi, anlam yönünden tamamlamak, açıklamak ve güçlendirmektir:

İç cümle: Bir cümlede temel cümlelerin içine yerleşen ve isim gibi kullanılan bir başka cümleye iç cümle denir. (Ergin, s.704).

Türkçenin önemli bir özelliği, her anlatımın hatta yargı bildiren ve başlı başına kullanılabilecek olan cümlelerin bile tek bir isimmiş gibi görev almalarıdır.

Çekimli bir fiille kurulmuş cümlelerin bütünü tek bir kelime gibi, bir başka cümlelerin tümleci (tamamlayıcısı) olmak görevini üzerine alabilir.

Yan yargısı iç cümle olan birleşik cümlelere içiçe birleşik cümle diyen Ergin de bu konuda şu açıklamalara yer vermektedir “Bir birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur (Ergin, s.704).

Bir cümleyi kendilerine cümle unsuru olarak alan fiillerin başında “demek” fiili gelmektedir. Ayrıca bilmek, görmek, görünmek, saymak, sayılmak, sanmak, zannetmek, addetmek, hissetmek, farzetmek, duymak, işitmek, ummak gibi kanaat, zan ve duygu bildiren fiiller de aynı görevi yapmaktadır:

III. II. II. I. Yapıları Bakımından Birleşik Cümleler

III. II. II. I.I. Şartlı Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile -sA ekiyle kurulmuş bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşan cümleye şartlı birleşik cümle denir. Şartlı birleşik cümlenin yardımcı cümlesi kesin bir yargı bildirmez, fakat temel cümlenin anlamını şart ve istek yönlerinden sınırlandırır. Yardımcı cümle daima farazî bir anlatışa sahiptir. Farz ediş dayanan bu ifade temel cümle yüklemindeki kavramın oluş alanını daraltmakta, sonuçta birbirine karşılıklı bağı şart cümlesi ortaya çıkmaktadır. Bu tür cümlelerde farazî bir anlatış taşıyan yardımcı cümle temel cümlenin şartı olmaktadır. Bu bakımdan böyle cümlelerde temel cümleyi bağımsız, yardımcı cümleyi de bağımlı unsur saymak doğru olamaz. Çünkü yardımcı cümle temel cümleyi basit bir zarf olarak tamamlamamakta, onun oluş veya edişini sınırlamakta, şarta bağlamaktadır (Develi, 10).

III. II. II. I.I.I. Yapı Bakımından Şartlı Birleşik Cümle

III. II. II. I.I.I.I. Basit Şartlı Birleşik Cümle

-sA ekiyle kurulmuş bir yardımcı cümle ve bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümlelere basit şartlı birleşik cümle denir.

Yol virür Hâk Teâlâ kime dilerse. 27a/13

“Allah kime dilerse onun yolunu açar.”

Kaçan balık debrenmeğe kaçd (6) kılsa, ol siñek balıguñ burnına girmeye kaçd kılar balık andan korkup deprenmez . 2a/5

“Balık kıpırdamaya niyetlense, o sinek balığın burnuna girmeye yeltenir, balık ondan korkarak kıpırdamaz .”

Kaçan zīnā öküş olsa (3) ‘azāb gele, yağmur az yağa ve bereket az ola. 4a/2

“Zina çok olduğu zaman azap gele, yağmur az yağa ve bereket az ola.”

Kaçan bostāna varsa yoğsulları bilece (4) alup varurdu. 4b/3

“Bostana gittiğinde, yoksulları alarak giderdi.”

Kaçan kıyāmet (10) günü olsa mazlūmlar, zālimlerden haklarını alalar. 6b/9

“Kıyamet günü olduğu zaman ezilenler ezenlerden haklarını alalar.”

Şabr kılğıl Tengri’nüñ hükmüne. Herçi size ne kılırsa hüküm ve kazā anuñdur. 7b/5

“Allahın hükmüne sabr et. Zira size ne kılırsa hüküm ve kaza ondandır.”

Kaçan bulara şer yitişse (4) şikāyet eylerler. 14a/3

“Bunlara şer geldiği zaman şikayet ederler.”

Kaçan hayır yitişse şükür kılmazlar. 14a/3

“Hayır geldiği zaman şükür etmezler.”

Kaçan nesne dutılsa ol duzağdan yaña segirdürler. (4) 15b/3

“Nesne tuzığa dutulunca o tuzaktan yana yürürler.”

Kaçan dünle dereye varsalar eydürlerdi.. 19b/6

“Dereye gece vardıkları zaman söylerlerdi.”

Cebra'il kaçan Resüle āyet getürse, şoñına varmadın Resül öñin oқыu dururdı . 30a/3

“Cebrail Resul’e ayet getirdiği zaman ayet bitmeden Resul ayeti okurdu.”

Her nice hālde olurlarsa ol yimişe irişeler gerek örüdurup (8) gerek oturup. 34b/6

“Hangi halde olurlarsa olsunlar gerek otururarak gerekse uzanarak yemişlere erişeler.”

Yā Muḥammed eger sen ‘avratçün namāz kılırsañ ben saña kızum virem. 36a/3

“Ya Muhammet sen kadın için namaz kılıyorsan ben sana kızımı vereyim.”

Eger māl için namāz kılırsañ ben saña taptınca mal virem. 36a/4

“Eğer mal için namaz kılıyorsan ben sana tapılacak kadar mal vereyim.”

Kaçan kıyāmet (10) günü olsa mazlūmlar, zālimlerden ḥaklarını alalar.

“Kıyamet olunca ezilenler ezenlerden haklarını alacaklar.”

III. II. II. I.I.I.II. -SA Eki Dışındaki Yapılarla Kurulu Şarh Birleşik Cümle.

İstek kipi -a/-e aşağıdaki cümlelerde şart fonksiyonunda kullanılmıştır:

Ol kişiler kim bunuñ gibi işler kıla andan kendü Tengrisinden korqa, ol (11) gün korkusından saklaya Hâk Te‘âlâ buları anuñ şerrinden ol gün.

“O kişiler böyle işler kılsa sonra kendi ilahından korksa kıyamet günü korkusundan ve onun şerrinden Allah onları koruyacak.”

Ol vaktin kim cān (9) çıka, ferman gele ol iki dürlü ferişteye, her kanķısına kim buyurulsa ol getüre cānı. 30b/8

“Ne zaman can insan bedeninden çıksa, ferman gelse, iki türlü meleğe, hangisine emredilse o alır getirir canı.”

III. II. II. I.I.I.I.III. Genişlemiş Şarh Birleşik Cümle

III. II. II. I.I.I.I.III. I. Yardımcı Cümlesi Genişlemiş Şarh Birleşik Cümle

III. II. II. I.I.I.I.III. I.I. Yardımcı Cümlesi Ki’li Birleşik Cümle Olan Şarh Birleşik Cümle

Her kim ĩmān (1) getürse kendü Tengri’sine korķmaya 20a/13

“Tanrısına iman getiren korkmaya”

Her kiři kim (4) bu sūre’i oķısa, cinnīler ‘adedince şevāb bula. 19a/3

“Bu sureyi okuyan kişi, cinlerin sayısı kadar sevap kazanır.”

Her kişi kim bu sũre'i kũř (10) oğısa bu sũre'i oğıyanlar adedince şevb bula. 24b/9

“Bu sureyi çok okuyan, bu sureyi okuyanların sayısı kadar sevap elde ede.”

Her kişi kim bu sũre'i (6) kũř oğısa mũmĩn durur Tengri şatında, yũzi nũrlu durur şalk şatında. 28b/5

“Bu sureyi çok okuyan, Allah katında mũmin, halk içinde de yũzũ nurlu ola.”

Şankı kişi kim bu sũre'i oğısa (5) anuĩ cezsı řaķ Te şatında uçmak ola. 32a/4

“Bu sureyi çok okuyan kişinin mũkafatı Allah katında cennet ola.”

Şankı (4) kişi kim Nũn sũresin oğısa řaķ Te dıvnına Mus mertebesin yaza. 1b/3

“Nun suresini okuyanın divanına Allah Musanın mertebesini yaza.”

Her kişi kim bu sũre'i kũř (10) oğısa Nũř dusı aĩa irişe. 15b/9

“Bu sureyi çok okuyana Nuh peygamberin duası erişe.”

Kim 21b ki şı olsa Tengri'ye ve resũle Fe inne lehũ nre cehenneme aĩa ola (1) şamu odı. 21a/13

“Tanrıya ve Resul'e asi olana cehennem ateşi ona gelir.”

Her kişi kim (6) bu sũre'i kũř okısa Hıak Te'ālā añā dũnyā dũřvarlıđın āsān kıla. 22a/5

“Bu sureyi çok okuyana Allah dũnya dũřvarlıđını kolay kıla.”

Her kişi kim (6) bu sũre'i kũř okısa Hıak Te'ālā añā dũnyā dũřvarlıđın āsān kıla. 22a/5

“Bu sureyi çok okuyana Allah dũnya zorluğunu kolay kıla.”

III. II. II. I.I.I.III. I.II. Yardımcı Cũmlesi Zincirleme Yapılı Olan şarlı Birleşik Cũmle

Ol Tengri kim nuşfe şuyından (1) bunuñ gibi ĥalāyık yaratsa ve aan ldũrse giri dirdũrmeyem ĥudreti yiter gine dirgirũr. 31b/13

Her kim ynin Tengri'den dönderse, añmasa Yeslukhu 'azābān şa'aden. (11) bulara 'azāb ola dũřvār ve çatı. 20b/10

Şamu ĥalklar eger istiķāmet kılsalar, ģmān şarıkası ũzre mũslimān (7) olsalardı, vire-y-idũm kũř şu. 21b/7

Nitekim ĥac ve namāz ve oruç ve buña beñzer vācibi (12) řā'atlara nezir kılsa, andan vefā kılsa, ĥorĥutalar ol gũn 'uķũbetinden. 32b/12

Ol kiřiler kim bular řanuķlıķ içinde ķā'im ya'ni bildũgi řanuķlıđı virse, gizlemese, Ve'l-lezine hũm (10) 'alā řalātihim yuĥāfiżũne ol kiřiler kim bular

namāzların saklayıcı olsalar, Ūlāḥike fī cenneti'm-mükremüne (11) ol kişiler kim bunuñ gibi itse bulardur uçmağ içinde hürmetlü ve kerāmetlü.14b/9

Her neçi (12) kılursa Hağ Te'ālā kime dilerse zalālet virür.27a/12

“Kağan kıyāmet olsa, Hağ Te'ālā halkı dirürmek dilese, 'arş altında bir deñiz vardur, (10) aña Baħrū'l-Ḥayvān dirler ve ol deñizden yağmur yağa, tamām dünyāyı duta ve kamu cānavarlar ve ādemiler (11) ve perriler ve cemīr yir yüzinde yürür cānavarlar var-ısa, cümlesinüñ tenleri ol şu içinde yirlü yirine (12) vara Hağ Te'ālā emriyle, Bel yürüdü'l-insānü li-yefcūra emānehū belkim dilerler bu ādemiler ilerü günāh (13) kılmağ ve tevbeden girü durmağ ve ölüm yarağın kılmamağ.”

III. II. II. I.I.II. İşleyiş Bakımından Şartlı Birleşik Cümle

III. II. II. I.I.II. I. Basit Şartlı Birleşik Cümlede Yardımcı Cümlelerin Temel Cümleye Göre İşleyişi

–Sa ekiyle kurulan yardımcı cümlelerin ana cümle ile olan işleyişlerini cümlelerin öğeleri olan özne, yer tamlayıcısı, nesne açısından inceleyebiliriz. Çünkü bu öğeler cümlelerin anlaşılmasında ve belirli bir anlam bütünlüğünün oluşmasında önemli bir yer teşkil eder.

III. II. II. I.I.II. I.I. Yardımcı Cümlesi Zarf İşleyişinde Olan Basit Şartlı Birleşik Cümle

Kaçan balığ debrenmege kaşd (6) kılrsa, ol siñek balıguñ burnına girmege kaşd kılur balığ andan korğub deprenmez, tā kıyāmete (7) değıñ ol siñek aña müvekkeldür. 2a/5

“Balık kıpırdamaya yönelince o sinek balığın burnuna girmeye yeltenir, balık ondan korkarak kıpırdamaz, kıyamete kadar sinek bunu yapmakla yükümlüdür.”

Kaçan zînâ öküş olsa (3) ‘azâb gele, yağmur az yağa ve bereket az ola. 4a/2

“Zinanın çok olduğu zaman azap gele, yağmur az yağa ve bereket az ola.”

Kaçan bostāna varsa yoğsulları bilece (4) alup varurdu. 4b/3

“Bostana gideceği zaman yoksulları alarak giderdi.”

Kaçan nesne dutılsa ol duzağdan yaña segirdürler, (4) hemcünān ‘araşāt yirine şöyle yügrişeler. 15b/3

“Nesne tuzığa düşünce o tuzaktan yana gider, Arasat yerine şöyle yürürler.”

(3) Cebra’il (a.s.) kaçan Resül’e āyet getirse, soñına varmadın Resül öñin oқыıy dururdu. 30a/3

“Cebra’il Resul’e ayet getirdiği zaman, ayet sonuna varmadan Resul önünü okurdu.”

Mutîr (7) ola bulara yimişleri yakın kıla her nice hâlde olurlarsa ol yimişe irişeler gerek örüdurup (8) gerek oturup. 34b/6

“Verecek, yemişleri onlara yakın kılacak hangi halde olurlarsa olsunlar yemişlere erişebilecekler, gerek otururarak gerekse uzanarak.”

Kaçan bostāna varsa yoğsulları bilece (4) alup varurdu. 4b/3

“Bostana gittiği zaman yoksulları yanına alırdı.”

Kaçan bulara şer yetişse (4) şikāyet eylerler. 14a/3

“Bunlara şer yetişince şikayet ederler.

Kaçan hayır yetişse şükür kılmazlar. 14a/3

“Hayır yetişince şükr etmezler.”

III. II. II. I.I.II. I.II. Yardımcı Cümlesi Özne İşleyişinde Olan Basit Şartlı Birleşik Cümle

Her kim imān (1) getirse kendü Tengrisine korkmaya 20a/13

“Tanrısına iman getiren korkmaya”

Her kişi kim (4) bu süre'i okısa, cinniler 'adedince şevāb bula. 19a/3

“Bu sureyi çok okuyan cinlerin sayısı kadar sevap elde eder.”

Her kişi kim bu süre'i öküş (10) okısa bu süre'i okıyanlar 'adedince şevāb bula. 24b/9

“Bu sureyi çok okuyan, bu sureyi okuyanların sayısı kadar sevap elde eder.”

Her kişi kim bu süre'i (6) öküş okısa mü'mîn durur Tengri katında, yüzi nūrlu durur halk katında. 28b/5

“Bu sureyi çok okuyan, Allah katında mümin, halk içinde de yüzü nurlu ola.”

*Ķanķı kişi kim bu sũre'i oķısa (5) anuñ cezāsı Ħaķ Te'ālā ķatında uķmak
ola. 32a/4*

“Bu sureyi çok okuyanın mũkafatı Allah katında cennet ola.”

III. II. II. I.I.II. II. Genişlemiş Őarlı Birleşik Cũmlede Yardımcı Cũmlenin Temel Cũmleye Gũre İşleyişi

III. II. II. I.I.II. II. I. Yardımcı Cũmlesi Ki'li Birleşik Cũmle Olan Őarlı Birleşik Cũmlelerin İşleyişi

III. II. II. I.I.II. II. I.I. Ki'li Yardımcı Cũmlesi Özne İşleyişinde Olan Őarlı Birleşik Cũmle

Her kim ĩmān (1) getũrse kendũ Tengri'sine ķorķmaya 20a/13

“Tanrısına iman getiren korkmaya”

Her kişi kim (4) bu sũre'i oķısa, cinniler 'adedince Őevāb bula. 19a/3

“Bu sureyi çok okuyan cinlerin sayısı kadar sevap elde eder.”

*Her kişi kim bu sũre'i Őkũř (10) oķısa bu sũre'i oķıyanlar 'adedince Őevāb
bula. 24b/9*

“Bu sureyi çok okuyan, bu sureyi okuyanların sayısı kadar sevap elde ede.”

*Her kişi kim bu sũre'i (6) Őkũř oķısa mũ'mĩn durur Tengri ķatında, yũzi
ñũrlu durur Ħaķķ ķatında. 28b/5*

“Bu sureyi çok okuyan, Allah katında mümin, halk içinde de yüzü nurlu
ola.”

*Kaḅkı kişi kim bu süre'i oḅısa (5) anuñ cezāı Haḅ Te'ālā ḅatında uḅmaḅ
ola. 32a/4*

“Bu sureyi çok okuyan kişinin mükafatı Allah katında cennet ola.”

III. II. II. I.I.II. II. I.II. Ki'li Yardımcı Cümlesi Yer Tamlayıcısı İşleyişinde Olan Şartlı Birleşik Cümle

*Kaḅkı (4) kiři kim Nūn süresin oḅısa Haḅ Te'ālā dīvānına Musā mertebesin
yaza. 1b/3*

“Nun suresini okuyanın divanına Allah Musanın mertebesini yaza.”

Her kiři kim bu süre'i öküř (10) oḅısa Nūḅ du'āsı aña iriře. 15b/9

“Bu sureyi çok okuyana Nuh peygamberin duası erişe.”

*Kim 21b ki 'āsī olsa Tengri'ye ve resüle Fe inne lehü nāre cehennem aña
ola (1) tamu odı. 21a/13*

“Tanrıya ve Resul'e asi olana cehennem ateşi ona gelir.”

*Her kişi kim (6) bu süre'i öküş oḅısa Haḅ Te'ālā aña dünyā düşvarlığın āsān
kıla. 22a/5*

“Bu sureyi çok okuyana Allah dünya düşvarlığını kolay kıla.”

Yol virür Haḅ Te'ālā kime dilerse. 27a/13

“Allah dilediğine yol verir.”

*Her kim yönin Tengri'den dönderse, añmasa Yeslukhu 'azābān şa'aden. (11)
bulara 'azāb ola düşvār ve қатı. 20b/10*

“Her kim yüzünü tanrıdan dönderirse ve onu anmazsa bu kişilere kesinlikle azap gelecek.”

III. II. II. I.I.II. II. II. Yardımcı Cümlesi Zincirleme Şartlı Yapılı Olan Şartlı Birleşik Cümlelerin İşleyişi

Bazı cümlelerde şart ifade eden birden fazla -sA ekli yardımcı cümle bulunabilir. Bu yardımcı cümleler zincirleme olarak bir sonraki yardımcı cümleye bağlanır, cümlenin anlamına tesir eden en son yardımcı cümledir. Bu yardımcı cümlelerin her biri bağımsız olarak temel cümle yüklemi ile ilgili değildir. Konuşan anlatmak istediğini mantıkî bir oluş sırasına koyunca, en son ifade edilen farazî hal veya hareket temel cümlenin şartı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2., 3. yardımcı cümleler kaldırılıp, birinci yardımcı cümle temel cümleye doğrudan bağlandığında uyumsuz ve anlamsız bir ifade ortaya çıkmaktadır.

*Ol Tengri kim nuñfe şuyından (1) bunuñ gibi ħalāyık yaratsa ve qaçan
öldürse girü dirgürmeyem ħudreti yiter gine dirgirür. 31b/13*

*Her kim yönin Tengri'den dönderse, añmasa Yeslukhu 'azābān şa'aden. (11)
bulara 'azāb ola düşvār ve қатı. 20b/10*

*Қamu ħalklar eger istikāmet қılsalar, imān тарıқası üzre müslimān (7)
olsalardı, vire-y-idüm öküş şu. 21b/7*

Nitekim hac ve namāz ve oruç ve buña beñzer vācibi (12) fā'atlara nezir kılsa, andan vefā kılsa, korçutalar ol gün uķūbetinden. 32b/12

Ol kişiler kim bular tanuķlık içinde kâ'im ya'ni bildügi tanuķlığı virse, gizlemese, Ve'l-lezine hüm (10) 'alā şalātihim yuhāfizüne ol kişiler kim bular namāzların saklayıcı olsalar, Ülä'ike fī cenneti'm-mükremüne (11) ol kişiler kim bunuñ gibi itse bulardur uçmak içinde hürmetlü ve kerāmetlü.14b/9

Her neçi (12) kılursa Haķ Te'ālā kime dilerse zālālet virür.27a/12

"Kaçan kıyāmet olsa, Haķ Te'ālā halkı dirürmek dilese, 'arş altında bir deñiz vardur, (10) aña Bahrü'l-Ħayvān dirler ve ol deñizden yağmur yağa, tamām dünyayı duta ve kamu cānavarlar ve ādemiler (11) ve perriler ve cemīr yir yüzinde yürür cānavarlar var-ısa, cümlesinüñ tenleri ol şu içinde yirlü yirine (12) vara Haķ Te'ālā emriyle, Bel yürüdü'l-insānü li-yefcūra emānehü belkim dilerler bu ādemiler ilerü günāh (13) kılmak ve tevbeden girü durmak ve ölüm yarağın kılmamak."

III. II. II. I.II. Ki' li Birleşik Cümle

Ki'li birleşik cümle iki veya ikiden fazla cümleden oluşan bir cümle tipidir. Cümleler birbirlerine 'ki' ile bağlandıkları için "ki'li birleşik cümle" adını almıştır. Ki'li birleşik cümleyi meydana getiren cümlelerden bir tanesi "temel cümle" diğerleri ise "yardımcı cümle" konumundadırlar. Temel cümle asıl fikri taşıyan, istek ve anlamın özünü kendisinde toplayan, mutlaka tam bir yargı bildiren özelliklere sahiptir. Yardımcı cümle ise, temel cümleyi çeşitli yönlerden tamamlayan; anlamca onunla ilgili ve ona bağlı bulunan bir cümledir. Temel cümleye ki ile bağlanmış olan yardımcı cümle, çekimli bir fiili ve bu fiile bağlı unsurlarıyla şekilce bağımsızdır. Ancak anlam bakımından ana cümleye bağımlıdır. Yani kendi kendine yeter durumda bir cümle

değildir. Demek ki yardımcı cümle, şekilce temel cümleye 'ki' ile bağlı bulunması yanında, anlamca da ona bağımlıdır. Sonuç itibariyle yardımcı cümle anlam ve şekil yönünden temel cümleye bağlı olan bir cümledir.

Yardımcı cümle ya doğrudan doğruya temel cümlelerin yüklemine bağlıdır; yani cümlelerin özünü oluşturan ve ana yargıyı temsil eden yüklem tamamlayıcı bir unsurdur, ya da temel cümlelerin bir isim unsuruna bağlı olarak onu belirten, tamlayan bir öge durumundadır. Her iki halde de unsurlar arasında uzak veya yakın mesafeli bir yer değiştirme söz konusudur. Yer değiştiren unsurlar arasındaki ilgiyi 'ki' sağlamaktadır. Ancak, görüldüğü gibi, bu yer değiştirmede, tamamlanan veya belirtilen unsur, tamlayan, belirten unsurlardan önce yer almaktadır. Bu ise, Türkçe'nin unsur sırasını belirten, yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelmesi kanununa aykırı bulunmaktadır. İşte bu sebeple, 'ki'li birleşik cümleler kuruluş şekli bakımından Türkçe'ye yabancı ve aykırıdır.

Ki'nin iki cümle arasında niteliksiz, doğrudan ilgi kurduğu durumlarda yardımcı cümle temel cümlelerin özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf veya yüklem ismi gibi fiile bağlı öğelerinden biri göreviyle katılır. Ki'nin bir cümle ile bir kelime arasında ilgi kurduğu hallerde, yardımcı cümle bir niteleme cümlesidir; yani sıfat hükmündedir. Temel cümlelerin çeşitli unsurlarının niteleyicisi durumundadır: Temel cümle öznesinin sıfatı; isim tamlaması şeklindeki temel cümle öznesinin tamlayanının sıfatı; temel cümle nesnesinin sıfatı; temel cümle yer tamlayıcısının sıfatı; temel cümle yüklem isminin sıfatıdır. Bu durumda, 'ki'li birleşik cümlede unsurlar arasında bir yer değiştirme söz konusudur. Bu sebeple de bu cümle çeşidi, Türkçe'nin esas unsurun ikinci derecedeki unsurlardan sonra gelmesi kanununa aykırı olmakla yabancıdır.

Bazen cümlelerin öznesi aynı zamanda bu grubun da öznesidir. Bu durumda da iki unsur arasındaki ilginin gramerce ifadesi mümkün değildir. Ki'li birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan ki'nin fonksiyonları söz konusudur.

III. II. II. I.II. I. Ki'li Birleşik Cümlelerde 'Ki' Yardımcı Cümleyi Ana Cümleye Bağlayan Bir Bağlama Edatı İşleyişinde

İki cümle arasında yalnızca bütünüyle bir bağlantı söz konusudur. Böyle durumlarda 'ki' cümleye anlamca bir özellik getirmez. Bu türlü birleşik cümlelerde, yardımcı cümle temel cümlenin öznesi, nesnesi, yer tamlayıcısı ve zarfı olabilir.

III. II. II. I.II. I.I. Özne İşleyişindeki Yardımcı Cümleler

Bu yardımcı cümleler, temel cümlenin öznesi durumundadırlar. Yani temel cümlede özne olarak görev yapan cümlelerdir. Yardımcı cümlelerin, temel cümleye özne olarak katılabilmesi için önce yardımcı cümlelerin yüklemeleri, özel fiil yapıları olan fiil ismi veya isim-fiil şekillerine dönüştürülür. Yani fiil kök veya gövdelerine yan cümle yüklemine kip durumuna paralel olabilecek fiil ismi veya isim-fiil eklerinden uygun olanı dâhil edilir. Sonra yardımcı cümlelerin öznesi olan kelime veya kelime grubuna ilgi hali eki getirilerek fiil ismi veya isim-fiil eki almış kelime ile aralarında iyelik ilgisi kurulur. Oluşan iyelik grubu temel cümleye özne olarak katılmış olurlar. Yani temel cümlenin isim tamlaması şeklindeki öznesini teşkil etmiş olurlar.

III. II. II. I.II. I. II. Nesne İşleyişindeki Yardımcı Cümleler

Bu cümleler temel cümlenin nesnesi durumunda bulunan, temel cümleye nesne olarak katılan cümlelerdir.

Ben işitdüm kim sen Muhammed'e dönmiş ve andan bir (4) manşib umarımışın. 26a/2

“Ben senin Muhammed'e dönüp ve andan bir (4) manşib umduğunu işittim.”

Ya'ni arzu (12) dutarlar bu kâfirler kim sen bunlara meyl kılasın ve bularuñ murādınca olasın. 3a/11

“Yani bu kafirler senin bunlara meyl etmeni ve bunların gönüllerine göre davranmanı arzularlar.”

(4) Umar bular kim göreler buları uçmağ ni'metine 15a/3

“Bunlar, bunları cennet nimetinde görmeyi umarlar.”

Ya'nī eyle şanduk kim bular rāst (3) söylerler. 19b/2

“Yani bunların doğru söylediklerini zannettik.”

Ol, ol cāzū durur kim (9) eri 'avratdan ve 'avratı erden ayırur. 26a/8

“O, eri avrattan ve avratı erden ayıran cazudur.”

Söyleyeler ol kişiler kim gönül içinde bularuñ nifākı vardır. 27a/8

“O kişiler bunların gönüllerinde münafıklık olduğunu söylerler.”

(12) Muḳātil eydür: Kaçan kim Hāḳ Te'ālā peygāmbere viribise ḥalāyıka şeytān Cebra'il şūreti gibi olup (13) gelürdi. 21b/12

“Muḳātil Allah'ın yaratılmışlara peygamberi gönderdiği zaman Şeytanın Cebrail suretine girip geldiğini söyler.

Gördiler yavlağ hasta dururlar. 33b/12

“Çok hasta olduklarını gördüler.”

(1) *Şanasın kim hurma ağacın budağların yıl koparup yire bırakmış gibi bularuñ(2) evleri hālī olup kaldı. 9b/1*

“Bunların evlerinin hurma ağacının köküyle birlikte dallarını, rüzgar koparıp tekrar yere bırakmış gibi helak olduğunu sanarsın.”

III. II. II. I.II. I.III. Yer Tamlayıcısı İşleyişindeki Yardımcı Cümleler

Bu cümleler, temel cümle yüklemine ifade ettiği hareketin yerini ve yönünü gösteren, onu yer ve yön bakımından belirleyen, tamlayan cümlelerdir. Temel cümleye “yönelme ve ayrılma” ekleriyle katılırlar. Ancak, özne ve nesne cümlelerinde olduğu gibi önce hususi fiil şekilleriyle isimleştirilip kelime grupları haline getirilmeleri gereklidir. Hal eklerini taşıyan bu kelime gruplarının ana fonksiyonu zaman ve mekân içinde “yer ve yön ifade etmek” olmakla birlikte, bu ana fonksiyon birlikte kullanıldığı fiilin anlamına bağlı olarak yönelme ve ayılma eklerinin taşıdığı çeşitli ifadeler halinde görülür (M. Ergin, 691). Dolayısıyla bu gruplar cümlenin çeşitli anlamlar ifade eden zarfları da olurlar.

Bu āyet delil geldi ki bu kerāmet şamu mü'mīnleredür kâfirlere degül. 6a/9

“Bu kerametın kâfirlere değil mü'minlere olduğuna bu ayet delil geldi.”

III. II. II. I.II. I.IV. Zarf İşleyişindeki Yardımcı Cümleler

Bu cümleler temel cümle yüklemine zamanını ve çeşitli şartlarını gösteren, hareketin ne zaman, niçin, ne şekilde, hangi vasıta ile yapıldığını veya olduğunu belirten cümlelerdir. Temel cümlenin zarfı durumunda bulunan ve fiilin zamanı ve muhtelif şartlarını göstererek onu çeşitli bakımlardan niteleyen yardımcı cümleler, yüklemeleri

zarf-fiil şekline konmadan veya isim-fiil ve fiil ismi şekline konulup çekim edatlarına ve bazı hal eklerine bağlanmadan bunların sahip oldukları anlamları hiçbir zaman taşıyamazlar. Mantıki bakımından temel cümle faaliyeti ile aralarında birtakım münasebetler vardır. Temel cümle faaliyetini çeşitli bakımlardan tayin eden, niteleyen, açıklayan bağımlı cümleler durumundadır. Ancak yine de müstakil bir hüviyete sahiptirler. Her şeyden önce çekimli fiil halinde birer yüklemeleri bulunduğu için şeklen bağımsızdırlar. Onların zarf olarak alacağı şekil ve taşıyacakları anlam, bazen edatlı işaret zamirleri ve böyle, şöyle zarfları ile temel cümlede temsil edilmeleri ile anlaşılabilir. Çoğu zaman ise temsil edilmezler. Bu durumda onları şeklen ve anlam katarak zarf haline getiren, sebep, hedef, izah, netice, bildirme, kuvvetlendirme ifadeleri ile 'ki' edatıdır. 'Ki' bağlama fonksiyonu yanında, taşıdığı bu ifadelerde yardımcı cümlelerin bazen başında, bazen sonunda, bazen içinde yer alarak, bazen de tek başına zarf olarak kullanılan birtakım kelimelerle birleşip başka edatlar teşkil ederek yardımcı cümleyi temel cümleye bağlar. Temel cümleye zarf olarak katılan kelime gruplarında 'ki'nin anlam ve fonksiyonlarını; zarf-fiil ekleriyle çekim edatları 'yönelme ve ayrılma' gibi hal ekleri, son çekim edatları gibi kullanılan bazı isimler ve yardımcı tedbirler yüklenmişlerdir.

Ol gün deprene (6) bu yer ve dağlar eyle kim yirinden gide. 23b/5

“Bu yer ve dağlar o gün yerinden gidecek gibi deprene.”

Ol feriştelere (3) için kim âdem oğlanının amellerin yazarlar ve yüz on dört süre Kur'an'da, (4) ilk İkra' süresi indi. 2b/2

“Adem oğlunun amellerini yazan feriştelere için ilk inen suresi İkra' olan Kur'an'daki yüz on dört süre indi.”

Ol bostān şöyle küyindi kim tamām karañu dün (12) gibi yimişi görünmez oldu. 4b/10

“Ol bostān yimişinin karanlık gecede görünmeyeceği kadar küyindi.”

Pes müttefik oldılar kim şamumuz günâhkâr olduğ diyü. 5b/3

“Pes şamumuzun günâhkâr olduğunu söyleyerek müttefik oldılar.”

III. II. II. I.II. I.V. Yüklem İsmi Yardımcı Cümleleri

Bu cümleler bir isim cümlesi olan temel cümlelerin yüklem ismi durumunda bulunan cümlelerdir. Temel cümle yüklemine ‘bu, ol, anlar’ gibi zamirlerle temsil ve işaret olunmuşlardır. Bu zamirler çok defa bildirme eki ‘-dur/-dür’ ile birliktedirler. Ancak bildirme ekinin kullanılmayıp düşürüldüğü de olur. Bazen de, zamir- ilgi hali eki- bir hal eki- veya –içün gibi- bir edatla birleşmiş durumdadır.

Yüklem ismi durumunda bulunan cümlelerin bir isim hüviyetine konularak temel cümlelere katılabilmeleri, diğerlerinde olduğu gibi, her şeyden önce yüklemelerinin isimleştirilmesini gerektirir. Bu takdirde yüklemeler, ‘-mak/-mek ; -ma/-me’li fiil isimleri şekline veya ‘-an/-en’li isim-fiil şekline konularak cümlede temsil ettirilir.

İşte yüklemeleri fiil isimleri veya isim-fiil şekline konulan yardımcı cümleler fiile bağlı diğer unsurlarla birtakım kelime grupları oluştururlar. Bu gruplar isim değeriyle yüklem ismi olarak temel cümlelere katılırlar.

Bular anlar durur kim dünyâda ‘ibâdete da‘vet iderler. 6b/6

“Bunlar, dünyada ibadete davet edenlerdir.”

Ol olur kim her kişi kim benim oğlumdur diye da‘vî kıla. 3b/11

“O, benim oğlumdur diyerek davi kılan her kişidir.”

İstidrâc oldur kim Hâk Te'âlâ virdügi ni'mete şükürin (11) unutmuş olur.

7a/10

“İstidrâc, Allahın verdiği nimete şükür etmeyi unutmuş olandır.”

*Mü'mînler ol durur kim inandılar Resûl'e (13) îmân getürdiler kıyâmete 14b
kim olasıdur. 14a/12*

“Müminler, Resul'e inananlar, kıyametin olacağına iman getirenlerdir.”

Miskîn oldur kim hiç nesnesi yok muhtac durur şadağaya. 33a/2

“Miskin, hiç nesnesi olmayan, sadakaya muhtaç olandır.”

Ol olur kim Her kişi kim benim oğlumdur diye da'vî kıla. 3b/11

“O, benim oğlumdur diyerek davi kılan her kişidir.”

Miskîn oldur kim hiç nesnesi yok muhtac durur şadağaya. 33a/3

“Miskîn hiç nesnesi olmayan ve şadağaya muhtaç olandır.”

III. II. II. I.II. II. Ki' Bir İsimle Onun Belirtici Unsuru Durumdaki Bir Cümleyi Birbirine Bağlar

Bu durumda bağlama zamiri mahiyetindedir. Yardımcı cümle ise bir niteleme cümlesidir. Yani sıfat hükmündedir. Temel cümlenin çeşitli öğelerinin niteleyicisi durumunda bulunabilir.

III. II. II. I.II. II. I. Temel Cümle Öznesinin Sıfatı Durumdaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

Bu âyetler kim (2) yâz kılduk pend durur kullaruma. 24a/1

“Hatırlattığımız ayetler kullarıma nasihattır.”

(5) Ol, ol gün ola kim feriştelər ol qulı süreler Həq Te‘ālā həküm kılduğı yire ya‘nī Tengri (6) Te‘ālā diledüği yire. 31a/4

“O, meleklerin o kulu Allahın həküm kıldığı yere yani tanrının dilediği yere sürdükləri gün ola.”

Ol lezā od durur kim (9) degme bir kıymığı Nezzā ‘ate’l-lişşevā. qazar beynisini, başlarından etini, derisini, süñüđni ayru (10) kılır. 13b/8

“Bir parçası beynini kazan, etini, derisini, kemiğini başlarından ayıran leza, oddur.”

Ol kişiler kim bular kendü ferclerin sağlarlar (4) hərəmdanmeger ‘avratlarına varurlar, ya şatun alınmış qaravaşlarına (5) varurlar. 14b/5

“Kendü ferclerini hərəmdan sağlayan kişiler ya avratlarına ya da şatın alınmış qaravaşlarına varurlar.”

III. II. II. I.II. II. II. Temel Cümle Yer Tamlayıcısının Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

İmān getürdük biz ol Qur‘ān’a kim Tengri sözidür Muḥammed anuñ resülidir. 19a/9

“Biz Tanrının sözü Kur’ana ve Muhammedin onun resulü olduğuna iman getirdik.”

Dutam buları ‘azāb (10) birle ol yirde kim bilmezler. 7a/9

“Bilmedikleri yerde bunları azap içinde tutayım.”

Ol hāle irdiler kim (11) deve qanın bişürüp yirlerdi. 4a/10

“Deve kanını pişirip yedikleri hale gelmişlerdi.”

Bular imān getürmediler, (1) dünyā içinde Haḫ Te‘ālā’yı birlemediler, ol nesnelere (6) ki siz dünyāda görebilürsüz. 11b/5

“Sizin dünyada görebileceğiniz nesnelere iman getirmediler ve Allahu birlemediler.”

Mi‘rāc diyü göklere eydürler kim (13) feriştelər andan aḡarlar. 12b/12

“Mi’rac diye meleklerin aḡdıkları göklere söylerler.”

Dutam buları ‘azāb (10) birle ol yirde kim bilmezler. 7a/9

“Bilmedikleri yerde bunları azap içinde tutayım.”

Biz yaratduḫ buları ol nesneden kim bular bilürler. 15a/5

“Biz bunları bildikleri nesneden yarattuḫ.”

III. II. II. I.II. II. III. Ana Cümle Yüklem İsmnin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

Ol ‘azābdur ki durur adı anuñ lezā durur. 13b/8

“O, adı leza olan azaptır.”

Ol kişiler kim (12) imāndan yüz döndermişdür. 13b/11

“(Onlar), imandan yüz döndermiş kişilerdir.”

Ol kişiler ki kendü (9) namāzları üzere ḫāim olmuşlardır.

“Kendi namazları üzerine duran kişilerdir.”

Ol, ol cāzū durur kim (9) eri ‘avratdan ve ‘avratı erden ayırur. 26a/8

“O, eri avrattan ve avratı erden ayıran cazudur.”

Helū‘ bir cānāvardur kim gündüzün (6) yir aḥṣāma degin, aḥṣām olıcaḡ guṣṣa birle yatur irte ne yiyem diyü. 14a/7

“Helū‘ gündüzün (6) aḥṣāma degin yiyen, akşam olunca guṣṣa ile yatan, sabah ne yiyem diyen cānāvardur.”

Yemen Tā’if’de bir baḡ bostan adıdur ki yazın kışın anuñ (3) yimişi dükenmezdi. 25b/2

Yemen, Tā’if’de yazın kışın yemişi tükenmeyen bir baḡ bostan adıdur .25b/3

III. II. II. I.II. II. IV. Temel Cümle Nesnesinin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

Ve hem ol yigrek bilür toḡrı (8) yolu kim bulmuş durur. 3a/7

“O, bulduğu doğru yolu daha iyi bilir.”

Bu āyetleri kim (2) yāz kılduḡ pend durur ḡullaruma. 24a/1

“Kullarıma nasihat eden bu ayetleri yaz kılduk.”

Yaḡīn bilürler Resūl’i (4) ol kişiler kim bulara kitāb virmiş durur. 27a/3

“Ol kişiler kendilerine kitap vermiş olan Resul’i gerçek bilirler.”

Biz bilmedük bu hālī kim (5) biz gökde gördük, 20a/4

“Biz gökte gördüğümüz hali bilmedik.”

Ol ‘amel kim siz dünyāda işledüñüz sizden kabūl itdim (12) . 35b/11

“Dünyada işlediğiniz ameli sizden kabul ettim.”

III. II. II. I.II. II. V. Zincirleme Olarak Kullanılan Ki’li Birleşik Cümleler

Ol olur kim her kişi kim benim oğlumdur diye da‘vī kıla. 3b/11

“Benim oğlumdur diyerek dava kılan her kişi (o) olur.”

*Mü’minler ol durur kim inandılar Resūl’e (13) imān getürdiler kıyāmete 14b
kim olasıdır. 14a/12*

“Müminler Resul’e inanan, olacak kıyamete iman getirenlerdir.”

*Eydürler kim anuñ ‘avratı ve ‘ayālī var diyü, kaçan kim Qurān’ı işitdük
bildük kim (4) yoğımış. 19b/3*

“Onun karısının ve çocuklarının olduğunu söylerlerdi, fakat Kur’an’ı işittiğimiz zaman olmadığını anladık.”

*Degül eyle kim bular eydür: Biz kādürüz anuñ üzerine kim rast kılavuz
barmaqları süñüklerin ve ol kim (7) barmaqları süñüklerüdür kamusun yirlü yirine
ulaşduram.29a/7*

“Bunların söyledikleri gibi değil, biz hangi parmağın kemiği hangisine aitse, tüm bunları yerli yerli yerine geri getirmeye gücümüz yeter.”

III. II. II. I.III. Aktarma Cümleleri (İç İçe Birleşik Cümle)

Aktarma cümlelerine iç içe birleşik cümle adı da verilir. Bu tip cümleler, de-fiili ile kurulu bir aslı cümle ile onun içinde aktarılan bir başka cümle ya da ibarenin yer aldığı cümlelerdir. Asıl cümle dışındaki cümleye iç cümle adı verilir. İç cümleler her zaman aynı tip cümle özelliğini göstermeyebilir. İç cümle basit olduğu gibi birleşik cümle de olabilir. Metnimizdeki aktarma cümlelerini iç cümlenin yapısına göre tasnif ettik.

III. II. II. I.III. I. İç Cümlesi Basit Cümle Olan Aktarma Cümleleri

Bir gün şeytân vardı, ol balığa vesvese kıldı, eyitti: Bu arkañdağı (3) debredüp helāk kılsana. 2a/2

Şeytan bir gün balığa vesvese kıldı “Bu arkandaki dağı kımıldatıp helak et” dedi.

Hağ emir eyledi, (13) *Muhammed’e selām vir* didi. 2a/12

“Allah emreyledi, “*Muhammed’e selam ver*” dedi.

Andan bir gün şeytân geldi, 18a eyitdi: Niçün ‘ibādet itmezsiz ? 17b/13

Sonra bir gün şeytan geldi, “Niçin ibadet etmezsiz” dedi.

Andan Kureyşī’ler (2) *Velīd bin Muğīre Muhammed’e döndi* didiler. 26a/1

“Sonra Kureyşiler “*Velīd bin Muğīre Muhammed’e döndü*” dediler.”

Andan Ebū Cehil *ben anı Muhammed’den girü döndürem* didi. 26a/2

“Sonra Ebu Cehil “Ben onu Muhammed’den geri döndürürüm” dedi.”

Hağ Te‘ālā Resūl’e (3) buyurdu: “Namāz kılgıl” diyü.36a/2

“Allah Resul’e “Namaz kıl” diye emretti.”

III. II. II. I.III. II. İç Cümlesi Şarhı Birleşik Cümle Olan Aktarma Cümleleri

1. *Übeyyi’bn-i Ka‘b eydür: Resūl hazretinden işitdüm, eyitti: Kañkı (4) kişi kim Nūn sūresin okısa Hağ Te‘ālā dīvānına Musā mertebesin yaza. 1b/3*

“Übeyyi’bn-i Ka‘b, Resul hazretlerinin “Hangi kişi Nun suresini okursa Allah onun divanına Musa’nın mertebesini yaza” dediğini duydum der.”

(1) *Übeyyi’bn-i Ka‘b eydür: Resūl’den işitdüm eyitti: Her kişi kim bu sūre’i öküş okısa Hağ Te‘ālā (2) aña şevāb vire amānetini issine işmarlamış gibi; ve cemi‘ ferāyizi edā kılmış gibi didi. 12b/1*

Übeyyi’bn-i Ka‘b, Resul’ün “Kim bu sureyi çok okursa Allah o kişiye emanetini sahibine vermiş ve bütün farzlarını yerine getirmiş gibi sevap vire” dediğini işittim, der.

Übeyyi’bn-i Ka‘b eydür: Resūl’den işitdüm, eyitdi: Her kişi kim bu sūre’i öküş (10) okısa Nūh du‘ası aña irişe. 15b/9

Übeyyi’bn-i Ka‘b, Resul’ün “Bu sureyi kim çok okursa Nuh peygamberin duası ona erişe” dediğini işittim, der.

Übeyyibn-i Ka‘b eydür: Resūl’den işitdüm eyitdi: Her kişi kim (4) bu sūre’i okısa, cinniler ‘adedince şevāb bula. 19a/3

Übeyyi'bn-i Ka'b, Resul'ün "Bu sureyi kim çok okursa cinlerin sayısı kadar sevap bula" dediğini işittim, der.

Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül'den işitdüm eydür: Her kişi kim (6) bu süre'i öküş okısa Haq Te'älā aña dünyā düşvarlığın āsān kıla. 22a/5

Übeyyi'bn-i Ka'b, Resul'ün "Bu sureyi kim çok okusa Allah ona dünya düşvarlığını kolay kıla" dediğini işittim, der.

Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül'den işitdüm eyitdi: Her kişi kim bu süre'i öküş (10) okısa bu süre'i okıyanlar 'adedince şevāb bula didi. 24b/9

Übeyyi'bn-i Ka'b, Resul'ün "Bu sureyi kim çok okursa bu sureyi okuyanların sayısı kadar sevap bula" dediğini işittim, der.

Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül'den işitdüm eyitdi: Her kişi kim bu süre'i (6) öküş okısa mü'mīn durur Tengri katında, yüzi nūrlu durur halk katında didi. 28b/5

Übeyyi'bn-i Ka'b, Resul'ün "Bu sureyi kim çok okursa Allah'ın katında mümindir, halk içinde de yüzü nurludur" dediğini, işittim, der.

Andan mü'minleri (7) istisnā kıldı, eyitdi: İlle'l-muşallīne. Meğer namāz kılıcılar ola ya'nī mü'minler ümiz Tengri'ye (8) dutar dünyāya hāriş olmaz. 14a/6

"Sonra istisna kıldı ve söyledi; Meğer müminler ümitlerini Allah'a tutarlar dünyadan ümit beklemezler."

III. II. II. I.III. III. İç Cümlesi Aktarma Cümlesi Olan Aktarma Cümleleri

Übeyyi'bn-i Ka'b eydür: Resül haziretinden işitdüm, eyitti: Kañkı (4) kişi kim Nūn süresin okısa Haq Te'älā dīvānına Musā mertebesin yazı. 1b/3

“Hangi kişi Nun suresini okursa Allah’ın onun divanına Musa’nın derecesini yazacağını Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

(1) Übeyyi’bn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm eyitti: Her kişi kim bu süre’i öküş okısa Hağ Te’ālā (2) aña şevāb vire amānetini issine işmarlamış gibi. Ve cemi’ ferāyizi edā kılmış gibi didi. 12b/1

“Bu sureyi çok okuyana Allahı o kişiye emaneti sahibine verir, mallarını sahibine geri verir gibi sevab vereceğini Übeyyi’bn-i Ka’b Resul’den duyduğunu söyler.”

Übeyyi’bn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm, eyitdi: Her kişi kim bu süre’i öküş (10) okısa Nuh du’ası aña irişe. 15b/9

“Bu sureyi çok okuyana Nuh peygamberin duasının ona geleceğini Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

Übeyyibn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm eyitdi: Her kişi kim (4) bu süre’i okısa, cinniler ‘adedince şevāb bula. 19a/3

“Bu sureyi çok okuyanın alemdeki cinlerin sayısı kadar sevap elde edeceğini Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

Übeyyi’bn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm eydür: Her kişi kim (6) bu süre’i öküş okısa Hağ Te’ālā aña dünyā düşvarlığın āsān kıla. 22a/5

“Bu sureyi çok okuyana Allah’ın ona dünya düşvarlığını kolay kılaçağını Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

‘Ömer oğlı eydür: Resül’den işitdüm eydür: Yarın Qur’ân ehline eyideler Qur’ân (10) okun dünyadaki tertîb birile kim bunda dağı menziletüñ ulu ola dirler. 22b/9

“Yarın Kur’an ehline söyleyecekler Kur’an’ı okuyun düzenli olarak ki burada hedefin büyük olacağını ‘Ömer oğlı Resul ‘dan duyduğunu söyler.”

Übeyyi’bn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm eyitdi: Her kişi kim bu süre’i öküş (10) okısa bu süre’i okıyanlar ‘adedince şevâb bula didi. 24b/9

“Bu sureyi çok okuyanın bu sureyi okuyanların sayısı kadar sevap elde edeceğini Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

Übeyyi’bn-i Ka’b eydür: Resül’den işitdüm eyitdi: Her kişi kim bu süre’i (6) öküş okısa mü’min durur Tengri katında, yüzi ñürlu durur halk katında didi. 28b/5

“Bu sureyi çok okuyanın Allah’ın katında mümin olduğunu, halk içinde de yüzünün nurlu olacağını Übeyyi’bn-i Ka’b Resul hazretlerinden duyduğunu söyler.”

Enes eydür: Resül’den işitdüm, eydür: Kaçan âdeme (12) ölüm hâlı gelse anuñ endâmları biri birine esenleşür, eydür: Esen kaluñ ayrıldığ biri birimizden (13) tâ kıyâmete değin. El ayağı esenler, ayak eli esenler ve cemi’ endâmları biribirin 31a esenleşürler. 30b/13

“Ne zaman insan ölse onun uzuvları birbiriyle selamlaşrlar ta kıyamete kadar ayrılıyorz diye el ayağı, ayak eli selamlar ve tüm uzuvların birbiriyle böyle selamlaşrđını Enes Resel’den duyduğunu söyler.”

III. II. II. I.III. IV. İç Cümlesi Sıralı Cümle Olan Aktarma Cümleleri

(1) Anı bular red kıldı, eyitdi: Ol delü degül, kendü özünden söylemez didi.
8b/1

Bunlar onu reddetti, “O deli değil ve kendi kendine bunları söylemez” dediler.

Ğureyş'ler geldiler eyitdiler: Sen ma'rûf olduñ gel (9) Muħammed üzerine eyit ne görklü peygâmberdür ve ne mu'cizâtı var digil, ola kim helâk ola kıtulavuz (10) didi. 8a/8

Kureyşiler geldiler, “Sen ma'rûf oldun, gel Muhammed için ne güzel paygamberdir ve ne güzel mucizeleri var diye nazar kıl, belki helak olur ve kurtuluruz” dediler.

(7) Andan şeytân geldi eyitdi: Ne kayğursız ben anuñ şüreti gibi bir şüret kılayım kaçan (8) anı göresiz anı görmüş gibi olasız, mihrablaruñuzda koñ didi. 17b/8

“Sonra şeytan geldi, “Niye kaygılanıyorsunuz ben onun gibi suret yapayım ne zaman onu görseniz, onu görmüş gibi olursunuz mihrablarınıza koyarsınız” dedi.

Her kimüñ oğıl varısa Nūħ kıtına getirürdi barmağıla gösterürdi, eydürdi: (7) İşbu er delüdür, cāzūdur, benden şöñra bunuñ sözinden saķım seni yoldan çıkarmasun (8) diridi. 18a/6

Herkes kimin oğlu varsa Nuh'un olduğu yere getirirler parmakla gösterirdi, “İşte bu adam delidir, sihirbazdır, bundan sonra bunun sözlerini dinleme, seni yoldan çıkarmasın” derdi.

Yatarken Cebrail (13) geldi eyitdi: Yā eyyühe'l-müdde's-siru. İy başına ton sarıcı Küm fe-enzir örüdur halāyıkı 25a (1) korçutğıl benüm 'azābumdan. 25a/12

“Yatarken Cebrail geldi “Ey başına çarşaf sarıcı! Kalk, halkı benim azabımla korkut” dedi.”

Ol (6) miskīn ol enşāri evine vardı, ta'ām diledi, Enşāri halkına eyitdi: Baña ta'ām virgil (7) şarab dağı virgil didi. 33b/5

O yoksul o ensari evine vardı ve yiyecek diledi, ensari halkına “Bana yiyecek verin, hatta şarap dahi verin” dedi.

Ditreyü Hadice'ye (12) eyitdi: Ben korçdum, beni örtgil. 24b/12

Titreyerek Hatice'ye “Ben korktum, benim üzerimi ört” dedi.

III. II. II. I.III. V. İç Cümlesi Ki'li Birleşik Cümle Olan Aktarma Cümleleri

Andan Velīd endişe kıldı eyitdi: Ol ol cāzū durur kim (9) eri 'avratdan ve 'avratı erden ayırur. 26a/8

Sonra Velid endişelendi “O, adamı karısından, karısını adamdan ayıran bir sihirbazdır” dedi.

Andan Velīd durdı Beni Maħrūm kavmine vardı, eyitdi: Ben Muħammed'den nesne işitdüm kim 26a hergiz (1) perrīlerden ve adimīlerden çıkmış söz degül gün geldikce ol ziyāde olur didi. 26a/1

Sonra Velid kalktı, Beni Mahrum halkına vardı ”Ben asla peri ve insandan çıkmış bir söz olmadığını ve gün geldikçe çoğalacağını Muhammed'den duydum” dedi.

Dağı geldi (3) kaygulu olup Velid katında oturdu, eyitdi: Ben işitdüm kim sen Muhammed'e dönmiş ve andan bir (4) manşib umarmışsın didi. 26a/2

Kaygılı olarak gelip Velid'in yanına oturdu; "Ben senin Muhammed'e döndüğünü ve ondan mevki umduğunu duydum" dedi.

III. II. II. I.IV. Edath Birleşik Cümle

Bu cümlelerin yapısı edatların varlığı ile gerçekleşmektedir. Edatlar anlam bakımından sonuçlanmamış yargıların tamamlanması için iki veya daha fazla cümlelerin arka arkaya sıralanmasını sağlamaktadır. Daha çok bağlama edatlarının görev aldığı bu tip cümleler, yapı bakımından bağımsız gibi görünse de anlamın kuşatıcı fonksiyonu ile bir bütünlük izlenimi yaratılmaktadır. Edatlı cümleyi oluşturan cümlelerde, her cümle kendisinden önceki ve kendisinden sonraki cümleler ile yapıca ilişkilendirilirken araya mutlaka cümle başı edatları girmektedir. Cümle başı edatları aslında birer bağlama fonksiyonlu sözcüklere sahiptir. Bu bağlama fonksiyonu aynı zamanda sıralamayı da mümkün kıldığı için cümle başı edatlarının teşkil ettiği bir bütün yapı mevcuttur. Bu bütün yapıya edatlı birleşik cümle diyoruz. Bağlama edatlarının da görev aldığı bu tip cümle örnekleri aşağıda görülmektedir. Metnimizin az olması sebebiyle çok çeşit edatlı cümle örnekleri bulunamamıştır.

Bularuñ emrince varmağıl, zirā bularuñ digeñ biri ānd içicilerdür. 3b/2

‘Osmān eyitdi: Yā Nāzır Haq Te‘ālā’dan korğıl, bunuñ gibi söylemegil, (6) bu Qur‘ān Muhammed'e haqdan geldi ve Muhammed kendünden kelām söylemedi. 12b/5

Yetim ol durur kim atası (3) anası yok ve esir ol durur kim dutsağdur zindanda.33a/3

Bulara birbirin göstereler ataya, anaya ‘ayâllerin ve anlara atasın ve anasın ve karındaşa (2) karındaşın ve her kişi ehliyetini göre velikin birbirine söylemeyeler.

13b/1

Degül Muhammed sözi, ya‘nī Muhammed okıdığı Kur‘ân delü sözi degül, meger hālîk sözidür. (3)8b/2

Ol kişiler kim bular kendü ferclerin saklarlar (4) hārāmdan meger ‘avratlarına varurlar, Ev mā meleket eymānühüm ya şatun alınmış karavaşlarına (5) varurlar.

14b/3

Angāh hīç ādem oğlanı uçmağa girmeye meger imān-ıla (7) gide. 15a/7

Okığıl buları yā Muhammed söylesünler dahı oynasunlar dünyāda (13) tā degsünler ol güne kim bulara 15b va‘de kılmışdur. 15a/13

Ol kişiler kim bular tanuqlık içinde kâ‘im ya‘ni bildügi tanuqlığı virse, gizlemese, Ve‘l-lezine hüm (10) ‘alā şalātihim yuhāfizüne ol kişiler kim bular namāzların saklayıcı olsalar, ‘Ülā‘ike fī cenneti‘m-mükremüne (11) ol kişiler kim bunuñ gibiitse bulardur uçmağ içinde hürmetlü ve kerāmetlü. 14b/9

Çoduğ anı ana karında İlä kaderin me‘lūmin tā ma‘lūm vaqtine degin, ya‘nī doğası vaqtine degin 37b/7.

SONUÇ

XII. yüzyılın sonunda başlayıp XV. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş olan Türk dili süreci değişik özellikleri ile karşımıza çıkar. Bu sürecin başında meydana getirilmiş eserlerin karışık dilli olması; Beylikler dönemindeki eserlerin çok fazla Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle iç içe bulunmaması; yine Beylikler döneminde yazılmış eserlerin genellikle dini içerikli olmaları ve bu dini eserlerden Kur'an ve sure tefsirlerinin önemli bir yer tutması ilk akla gelenlerdir. Bu özelliklerden başka dilin içyapısındaki gelişme ve değişimler de dikkat çekmektedir.

Sayıdığımız döneme ait özellikler değişik çalışmalara konu olmuş ve anlamlı neticelere varılmıştır. Sure tefsirleri ise yalnız metin ve sözlük çerçevesinde ele alınmış, cümle yapıları bakımından hiç değerlendirilmemiştir.

Tercüme eserlerin üslubu içinde yer alan cümle yapılarının çeşitli ve karmaşık olması Türkçemizi nasıl etkilemiştir? Sorusu çoğu zaman zihnimizi meşgul etmiştir.

Tefsirlerin Türkçeye aktarımı "meal tefsiri" tarzında yapılmıştır. Yani ayetin önce cümle olarak karşılığı verilmiş, sonra da bu ayetin geniş açıklaması yapılmıştır. Biz bu yapı içerisinde meali oluşturan cümle tipleri ile meal cümlelerinin açıklamasını teşkil eden tefsir cümleleri arasında birtakım fark bulunduğunu tespit ettik. Metindeki bütün cümlelerin yapı bakımından özelliklerini belirleme yoluna gittik ve onları yapıları bakımından tasnife tabi tuttuk. Bu tasnif içinde meal kısmını oluşturan cümlelerin genellikle Türkçenin cümle yapısına ters düştüğünü gördük. Cümleler kaynak dilin yani Arapçanın cümle dizgesi olan fiil+fail+ meful sırası ile kurulmuş, hedef dil olan Türkçenin cümle yapısı ihmal edilmiştir. Ayrıca tefsir cümleleri arasına Farsçanın ki'li cümle tipi de katılmıştır. Bu bölümlerdeki cümleler bu sebeple çeşitli edatlarla uzatılmış Türkçede isim olarak "edat cümlesi" diyebileceğimiz cümle tipini doğurmuştur. Çünkü bir cümle anlam yönüyle tamamlanmadığı için cümle başı edatları ile genişletmek zarureti ortaya çıkmıştır.

Bu cümle tipleri daha çok anlam boyutuyla değerlendirildiği takdirde tatminkâr sonuçlar vereceğini düşündük. Bizim metnimizin hacminin az oluşu,

karşımıza çok çeşit edatlı cümle örneğinin çıkmayışı bu yoldaki çalışmamızı engellemiştir. Bu sebeple edatlı cümle konusunu bir başlık altında değerlendirme yapamadık. Fakat birleşik cümlelerin genişlemiş olanları üzerinde durduk.

Bu çalışmanın ileride yapılacak ayrıntılı tefsir cümleleri incelenmesine bir alt yapı oluşturmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Ateş, Ahmet, "Burdur-Antalya ve Havalisi Kitaplıklarında Bulunan Mühim Eserler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1948, C.II, Sayı 3-4, S.172.

Bilgegil, M. Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l Müfessirin*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, S.100.

Cary, Edmond, *Çeviri Nasıl Yapılmalı ?*, trc. Çamdereli, Mete, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, önsöz, s.15

Cerrahoglu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, I/69

Develi, Hayati, *Klasik Osmanlı Türkçesinde -sa Morfemiyle Kurulan Cümleler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1987.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1997, S.1083.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2000

Eroğlu, Ali, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 2002

Eroğlu, Ali, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 2002, s.6.

Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s.72

Hamidullah, Muhammet, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul, 1965, S.64-68; Doğrul, Ömer Rıza, *Kuran Nedir?*, İstanbul, 1927, S.79-96.

İnan, Abdulkadir, *Kur'an'ı-Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1961, S.8.

Korkmaz, Zeynep, "Türkiye Türkçesinin ki Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", Necati Lugal Armağanı, TTK Yayınları, seri VII, sayı 50, Ankara, 1968, S. 389-395.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1926, S. 192;

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 86-A, Ankara, 2000, s.561.

Özkan, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, 1995

Sarıkaya, Muammer, "El-Cahız'dan Es-Safediye Çeviri Teorisi", *Bilimname*, Kayseri, 2003/3 S.133.

Taqi-ud-Din Al-Hilali, Muhammet and Khan Muhsin, Muhammet, *Interpretation of the Meaning of The Noble Qur'an*, el-mülk, Hilal Publishing House, İstanbul 1994, sure 67, s.914

Tekin, Ahmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, Tefsiri Meal*, Kalam Yayınları, İstanbul, 2003, s.563.

Togan, Zeki Velidi, *Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair*, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, III, 1959-1960, S. 135.

Topaloğlu, Ahmet, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, 1/1.

Tulum, Mertol, Sinan Paşa, Maarifname, Metin ve Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1977.

Yelten, Muhammet, *Şirvanlı Mahmud Kemaliyye (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük)* Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3255, İstanbul, 1993.

Yelten, Muhammet, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi I. Cilt, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük* TDK Yayınları, Ankara 1998.